

496
2000

1-6
3

2000 n. 1/2

Guliston

1
2000

Navro'zi olam muborak!

J OZ BX

Guliston

1
2000

yanvar-fevral

Ijtimoiy-siyosiy, ilmiy-ommabop
va badiiy bezakli jurnal

MUASSIS:
*O'zbekiston Respublikasi
Madaniyat ishlari vazirligi*

Bosh muharrir –
Tilab MAHMUDOV

Tahrir hay'ati:
*Rustam ABDULLAYEV,
Sa'dulla ABDULLAYEV,
Bahodir ABDURAHIMOV,
Oqilxon IBROHIMOV,
Otanazar MATYOQUBOV,
Asqar MAHKAM
(bosh muharrir o'rinbosari),
Alisher MIRZAYEV,
Ma'pura NABIYEVA
(mas'ul kotib),
Yo'ldosh SULAYMON,
Islom SHOG'ULOMOV,
Muhsin QODIROV,
Tursunali QO'ZIYEV*

Jurnal 1925 yildan chiqqa boshlagan.

USHBU SONDA

Zokir MARKAYEV. Mustaqillik va ma'naviy madaniyat	2
Anvar NABIJONOV. Milliy istiqbol va komil inson	5
Mahmud ABDULLAYEV. Axloqiy madaniyat	6
Abdusotir YO'LDOSHEV. San'at va madaniyatni boshqarish	7
M. JUMAYEVA. Inson manfaatli va erkinligi	8
Abdug'afur UMAROV. Xalq madaniyati-ma'naviy olami	9
Shuhrat QO'SHOQOV. Istiqbol va dialektik tafakkur	10
Umar HASANOV. Milliy qadriyat	12
Sharif FAYZULLAYEV. Ta'lim jarayonida tarbiya	13
Muazzam ORTIQOVA. Masofaviy ta'lim nima?	14
Botir MATYOQUBOV. Qo'shiqchilimiz muammolari	15
Boynazar YO'LDOSHEV. "Shoiru she'r u shuur"	16
Zamira RO'ZIYEVA. Saroy-mulkxonimiga (<i>She'rlar</i>)	18
Xurshida SOLIYEVA. Ganch ustasi	19
Bahodir ABDURAHIMOV. O'zbekistonda buddizm yodgorliklari	20
Malikjon BOBORAHIMOV. Alpomishlarga mengazdim	22
Muhayyo MIRZAYEVA. Evklid, Ptolemey va Sharq musiqasi	23
Mahmuda ABDULLAYEVA. Mo'jiza kamalagi (<i>Aktrisa Madina Muxtorova bilan suhbat</i>)	24
Bahodir NAZAROV. Bahodiddin Naqshband she'rlari	26
Rashid GARIPOV. Turkistondagi siyosiy harakatlar	27
Shoira DONIYO'ROVA. O'ziga xoslik sirlari	28
Oytillo HOLIQ. Uyg'ur musiqasi maorifi	29
MOHINUR. Yaxshi insonlar bordir dunyoda	30
AVESTO (<i>Davomi</i>)	32
Dilbar MAHMUDOVA. Umr o'tmoqdadir, umr o'tmoqda	38
Soibjon BEGMATOV. Gulomjon surnaychi	40
G'afurjon MAHMUDOV. "Bu Vatanning nomusi, baxti"	42
Fazliddin HAMROYEV. Qardosh xalqlar hamkorligi	43
Tilab MAHMUD. Olma (<i>Hikoya</i>)	44
Feruza FAYZIYEVA. Asr mo'jizasi	46
Jaloliddin Rumi. Masnaviy (<i>Davomi</i>)	48
Nadim NORXO JAEV. Ertani o'yab	53
Nuriddin MUSA'EV. Chor Rossiya'sining aholini ko'chirish siyosati	54
Sayfiddin JALILOV. Oltinxon to'ra	56
Mahmud NAZAROV. Shohmashrab she'rlaridagi mayin tabassum	58
Gulchehra ESHONOVA. Zardushtiylig' g'oyalari badiiy qiyofalarda	60
Dilshoda RAHIMOVA. "Qaro xoliga baxsh etgum"	62
Oqiljon HUSAN. Cha-cha-cha (<i>Hajviya</i>)	63
Alijon ZOHIIDIY. "Tez yordam" (<i>Hajviya</i>)	64

Muqovaning birinchi betida:
**Hamza nomidagi akademik drama teatrlining aktrisasi
Madina MUXTOROVA**

Наврўзи Олами

Бодираск қорларни эритар — олов,
Тўғлар ластона қайғалар — ялов,
Дарёлар ўзанга сизиларди — бегов,
Наврўзи Олами бу!
Наврўзи Олами!

Девзоннинг бошида кулар ортоб эли,
Уйлар ерилуз қадали-бақадали,
Ўқиллар қилгани тарк қилган одали,
Наврўзи Олами бу!
Наврўзи Олами!

Тўғсуз бил бўлдики Наврўз биз билан,
Тўғсуз бил ўтмоқда ёруз юз билан,
Куллар қилгануз ёру дўст билан,
Наврўзи Олами бу!
Наврўзи Олами!

Ассалом
Наврўз!

Президентимиз И.Каримов ҳар бир маъруза ва нутқда маънавиятнинг аҳамияти ва ролига алоҳида аҳамият беради: унинг асарларида маънавият ўзига хос йўлдан бораётган республикаимиз тараққиётининг устувор тамойилларидан бири сифатида асослаб берилган; маърифат ва маънавиятнинг ривожланиш негизлари, қудрати ва аҳамияти, маънавий камолот йўллари кўрсатилган, бу соҳадаги вазифа ва тадбирлар белгиланган. Ҳам давлат арбоби, ҳам жамиятшунос, файласуф олимнинг маънавият, хусусан, маънавий маданиятга доир кенг қамровли, теран мазмунли ғоялари унинг "Ўз келажигимизни ўз кўлимиз билан қўймоқдамиз" номли йирик асарида юксак босқичга кўтарилган, ғоят бойитилган.

Юртбошимиз ўзининг бу асарида маънавият узлуксиз ҳаракатдаги жараён эканлигини, у фикр, тафаккур, ҳистуйғунинг маҳсули эканлигини, у доим ўзгариш ва янгиланиш жараёнидан бошдан кечириб туришини қайд қилиб, унга қуйидаги таърифи берган эди: "Маънавият деганда авваламбор одамни руҳан поклашга, қалбан улғайишга чорлайдиган, инсон ички дунёсини, иродасини бақувват, иймон-этиқодини бутун қиладиган, виждонини уйғотадиган кучни тасаввур қиламан."

Бу таърифу тавсифнинг ҳақлигига ишонч ҳосил қилиш учун асар муаллифи 1991 йилдаги маънавий савиямиз билан ҳозиргиси ўртасидаги тафовутни қиёслаб кўриш қифоя эканлигини таъкидлаб, бундай деб ёзган эди: "Албатта, маънавиятнинг тош-тарозиси, ўлчовини топиш қийин. Фалсафий нуктаи назардан қараганда шундай. Лекин амалий нуктаи назардан ёндошганда, ҳаётдаги, жамият онгидаги ўзгаришларга нисбатан баҳо берганда, унинг муайян мезонларини ифода этиш мумкин". Бу ғоят ўринли фикрнинг қўшимча исботи учун "Кеча ким эдигу, бугун ким бўлдиқ?" деган савол билан белгилаш мумкинлигини уқтиради.

Бизнинг бош миллий ғоямиз онгли яшайдиган, мустақил фикрга эга бўлган эркин фўқаро, эркин шахс маънавиятини камол топтириш, фалсафа тилида шакллантиришдан иборатдир деб таълим берди юртбошимиз.

Маънавий маданият ва маърифатга доир таълимнинг янгиловчиси, академик И.Каримов қиёслаш услубидан фойдаланиб, маърифатпарвар жадидларнинг қилган саховатларини ҳозирги ўзига тўқ фўқаролар тақорлашлари мумкин ва лозимлигини уқдириб, ёзади: "Асримиз бошларида жадидларнинг ўз ҳисобидан мактаблар, ку-

МУСТАҚИЛЛИК
ВА
МАЪНАВИЙ
МАДАНИЯТ

Юртбошимиз фармонлари асосида "Ўзбекнаво", "Ўзбекракс", "Ўзбектеатр" бирлашмалари, "Ўзбекмузей" жамғармасининг ташкил этилганлиги ҳам истиклол шарафатидир. Айниқса туман, вилоят ва республика миқёсида ўтказилган "Ўзбекистон-Ватаним меним" кўшк байрами, ўнлаб кўрик-танлов ва фестиваллар ҳам маданий тадбирлар сирасига киради. Самарқандда "Шарқ тароналари" халқаро мусика фестивалининг ўтказилганлиги, унда 32 мамлакатдан вакиллар қатнашганлиги ва ҳоказолар бу соҳада давлатимиз алоҳида эътибор бераётганлигининг ёрқин далилидир. Юртимизда деярли 2500 талаба давлат грантлари бўйича маданият ва санъат билим юртларига, 394 нафари маданият институтига қабул қилинган. Шу ихтисосларга хос 16 номда дарслик ва ўқув-услубий қўлланмалар чоп этилган.

Шу йил март-апрел ойларида "Наврўз-99" театр фестивали ўтказилди; олий ўқув юртлири талабаларининг "Нихол-99" театр фестивали ҳам самарали натижалар берди.

Демак, бу юксак мукофот республикамизга беқорга берилмаган.

Маълумки, 1998 йил 6 ноябрда пойтахтимизда ЮНЕСКО Ихроия Кенгаши 155-сессиясининг якуний йиғилиши бўлиб ўтган ва унда "Тошкент декларацияси" номини олган ҳужжат қабул қилинган эди. Айни пайтда И.Каримов Ибн Сино номли Олтин медал ҳам топиширган эди. Уни топишир пайтида Ф.Майор давлатимиз раҳбари халқаро доирада инсон идеалларини улуғлаш, маданий қадриятларини асраб-авайлаш, илмий меросни ўргатиш борасидаги хизматлари учун бу мукофотга сазовор бўлганини таъкидлади.

Бундай мукофот учун самимий миннатдорчилик билдирган И.Каримов бундай деган эди: "Бу олий мукофот, энг аввало кўп миллатли халқимизнинг умумбаъшарий цивилизация тараққиётига кўшган ҳиссаси ва хизматининг тан олиниши, тарихий, маданий, маънавий меросни асраб-авайлаш, мамлакатимизда жамиятини маънавий ва ахлоқий жиҳатдан юксалтириш, соғлом ва қомил авлоднинг тарбиялаб воғга етказиш, халқимизни маърифат йўлига бошлаш борасидаги саяй-ҳаракатларимиз, гуманизм ғояларига ҳурматимиз, эътиқодимизнинг муносиб баҳосидир".

Сессияда нутқ сўзлаган Ф.Майор И.Каримовга қарата бундай деган эди: "Мен Ўзбекистон халқи бошидан кечириётган бугунги мураккаб ўтиш даврида фан ва маданият, маънавият равижига қўшаётган улкан хизматларингиз учун Сизга миннатдорчилик

билдираман. Чунки Сиз маънавиятнинг тиклашдагина эмас, уни ёш авлодга сингдиришда ҳам катта хизмат қилмоқдасиз".

И.Каримов ЮНЕСКОнинг 155-сессиясидаги ўз нутқида "Қириб келаётган XXI асрда дунёни маданият ва маънавият қутқаради, деб айтган бўлардим", деган эди. Бу мазкур икки омилга берилган ғоят катта ишонч, билдирилган умиддан иборатдир. Бундай ишонч, умидворликнинг қафолатларидан бири хусусида тўхталган юртбошимиз Ўзбекистон халқи авлоддан-авлодга асраб-авайлаб мерос бўлиб келаётган тарихий ва маданий қадриятларини ва ўзига хос анъаналарини сақлаб қолишга муваффақ бўлганлигини зўр мамнунчиёт билан таъкидлаган эди. Бунинг далили сифатида улус мутафаккирлар ал-Хоразмий, Беруний, Ибн Сино, Аҳмад Фарғоний билан бирга ҳаммага маълум муҳаддисларини, саркардаларини, давлат арбобларини, Машраб ва Косонийларни тилга олиб ўтган эди.

Халқимиз бой маънавий маданиятининг ва унинг тобора равнақ топиб бораётганлигининг ёрқин ифодаларидан бири Наврўз байрамининг йилдан-йилга бетакор ва беназир шакл олаётганлигидир. Президентимиз таъбири билан айтганда, "Қадимий ва бетакор, миллий ўзгичмизни англаш тисмоли бўлиши Наврўз айёми истиклол шарафати туфайли янгича мазмун касб этмоқда, халқимизнинг бу муқаддас шодиёнаси юртимиздаги тинчлик, эзгулик, саҳийлик, бунёдкорлик байрамига айланмоқда".

1999 йил биринчи ярмида бутун республика бўйлаб "Наврўз-99" театр фестивалининг ўтказилиши театр санъатимиз тараққиётида, меҳнатқашларни бадиий жиҳатдан тарбиялашда ғоят катта аҳамиятга эга бўлди.

Республикамиз раҳбарияти биргина ўзбек миллатининг маънавий маданиятигига эмас, балки юртимизда яшаётган русийзабон халқларнинг шундай маданиятини ривожлантиришга ҳам катта эътибор бериб келмоқда. Бунинг ёрқин ва беназир намунаси пойтахтимизда Рус академик драма театрининг янги муқташам биносининг қурилиб, ишга туширилганлигидир. Бу воқеа республикамиз ҳукуматининг, шахсан Президентимизнинг рус санъати ва унинг аҳлларига қўрсатилган бебаҳо ғамхўрликдан яна бир нишона бўлди.

Юртбошимиз ташаббуси билан пойтахтимизнинг Мустақиллик майдоида Хотираш ва Қадрлаш мемориалининг бунёд этилганлиги маънавий маданият ва тарихий хотира тушункалари ва тадбирлари бир-бирига мос ҳамда хос эканлигидан далолат бера-

ди.

И.Каримов ғоят ўринли таъкидлаганидек, "Сир эмаски, ҳар қайси давлат, ҳар қайси миллат нафақат ер ости ва ер усти табиий бойликлари билан, ҳарбий қудрати ва ишлаб чиқариш салоҳияти билан, балки биринчи навбатда ўзининг юксак маданияти ва маънавияти билан қучлидир". Бу омиллارга шахид бўлганларни хотирлаш ва барҳаёт фажрийларни қадрлаш ҳам қарида.

Ҳукуматимиз қарорига мувофиқ 1992 йил январиде Республика миллий маданият маркази ташкил этилган эди. Унга миллий маданий қадриятлар ва анъаналарни тиклаш ҳамда ривожлантириш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштириш, миллий тотувликни мустаҳкамлаш республикамизда ташкил этилган қардош миллатлар миллий марказлари билан давлатимиз ўртасидаги муносабатларни мувофиқлаштиришдек вазифалар юклатилган эди. Бу марказнинг шиори – миллатлар тотувлиги – миллий маданиятлар раванқининг гаровидир.

Давлатимиз раҳбари Олий Мажлиснинг XIV сессиясида 1999 йил 14 апрелда қилган маърузасида жамиятимизни бундан буён тараққий этиришнинг беш устувор йўналишларини белгиллаб, булардан иккинчиси маънавий маданият йўналишига тегишли эканлигини таъкидлаб, бу соҳадаги стратегик мақсадни қуйидагича тавсифлаб берган эди: "Иккинчи устувор йўналиш – жамият маънавиятини янада ривожлантиришдан иборат. Маънавият ҳақида гап кетар экан, мен аввало, инсонни руҳий поклаиши ва юксалишга давлат этадиган, инсон ички оламини бойитадиган, унинг имониродасини, эътиқодини мустаҳкамлайдиган, виждонини уйғотадиган қудратли ботиний қучи тасаввур қиламан".

Эркин фуқаро маънавиятини, озод шахсни шакллантириш масаласи энг долзарб вазифадир. Ўз ҳақ-ҳуқуқларини танийдиган, ўз қучи ва имкониятларига таянадиган, атрофида содир бўлаётган воқеа-ҳодисаларга мустақил муносабат билан ёндошадиган, айни замонда, шахсий манфаатларини мамлакат ва халқ манфаатлари билан уйғун ҳолда қўрадиган эркин, ҳар жиҳатдан барқамол инсонларни тарбиялаш давлат миқёсига молик масаладир.

Зокир МАРКАЕВ,

Тошкент давлат аграр университети mudarris

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ВА КОМИЛ ИНСОН

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг моҳияти ва мазмунини барча фуқаролар чуқур ва атрофлича англаб, уларга оқилона муносабат билдириб, онгли фаолият кўрсатиб келяптиларми ёки йўқми деган саволнинг туғилиши, бугун табиий бир ҳолдир. Республикамиз ҳаётида содир бўлаётган воқеалар, амалга оширилаётган ишларнинг ижодкорлари сифатида, ижтимоий ҳаётда онгли назарий ва амалий фаолият кўрсатиб келаётган кишилар бугун кўп топилади, албатта. Афсуски, бугунги ўта мураккаб ва зиддиятли ўтиш даврида мустақиллик шарофати туйайли ижтимоий ҳаётда қўлга киритилаётган буюк тарихий ютуқларни пайқамай, кўпроқ нуқсон ва камчиликларни кўриб, она-Ватани, ўз халқи, миллати олдидаги муқаддас бурчи ва масъулиятини тўлиқ ҳис этмай, лоқайдлик билан, баъзи ҳолларда жамиятимиз манфаатига зид, қолгичларга фаолият кўрсатиб келаётган кимсалар ҳам учраб турибди.

Бизнингча, инсоний маънавиятга эга бўлган шахслар бундай қабих, разил ишларни бажаришга ҳеч қачон жазм қила олмайди. Шундай экан ўз халқи, миллати, она-Ватанига қўл кўтаришга жазм қилганларни инсон эмас, балки инсон қиёфасидаги тирик жонзот, аникроғи махлук деб аташ мумкин. Сабаби, инсонга энг улуғ эҳсон, буюк табиий қудрат – онг, тафаккур, фикрлаш қобилияти инъом этилганки, бу қобилият бошқа бирон тирик жонзотга берилмаган. Ўз табиатида кўра англаш, фикрлаш қобилиятига эга бўлган инсон, инсоний маънавиятга, яъни эзгуликка, яхшиликка, гўзалликка, юксакликка интилиб яшашга даъват этилган. Лекин, инсоний қобилият ва иқомият асосида вужудга келиши мумкин бўлган маънавият инсонда ўз-ўзидан шаклланиб қолмайди. Бунинг учун, инсонга ўзини инсон эканлигини, оиласи, халқи, миллати, элу-юрти олдидаги бурчини, масъулияти ва бажарилиши лозим бўлган вазифаларини чуқур ва атрофлича англайтиб қўйишга хизмат қилувчи, миллий ва умуминсоний қадриятларни ўзида мужассамлаштирган мафқурани, унинг руҳига, ақлига, жонига сингдириб бориш лозим. Бу улуғвор мақсад ва вазифа миллий истиқлол мафқурасининг негизини ташкил қилади. Инсонни қомиллик даражасига кўтариш билан боғлиқ бўлган маънавий озқуқа, аввало миллий истиқлол мафқурасида ўз ифодасини топадиган инсон фалсафаси орқали бериб борилади. Бинобарин, бундай мафқура инсонни табиатнинг бир бўлаги сифатида у билан узвий боғлиқ эканлигини ва ундан фарқини, ўз қобилиятига кўра инсон нималарга қодир эканлигини, унинг жамиятда тутган ўрни ва роли қандай бўлиши кераклигини, қўйингки, тирик жонзот сифатида инсоннинг моҳияти ва ҳаётининг

мазмуни қандай бўлиши кераклигини инсоннинг ўзига англайтиб қўяди.

Инсоннинг етуқлиги унинг олами гўзаллаштиришида, бутун борлиққа ва бир-бирларига бўлган муносабатда намоён бўлади. Шундай экан, инсонлар табиатга, ундаги барча нарсаларга аввало она заминга, ундаги тоғу тошлар, қўлу дарёлар, қўлу саҳролар, дову дарахтлар, қушу хайвонлар, қўйингки, барча-барча нарсаларга оқилона, инсоний муносабатда бўлмоқлари керак. Бир дақиқа ҳам табиатсиз яшай олмаслигини тушуниб етган инсонларгина уни заҳарламай, авайлаб, асраб, муҳофаза қилиб унга оқилона муносабатда бўла оладилар. Бу – биринчидан. Иккинчидан, инсон табиат гўзаллигини ҳис эта олиш дидига ва ундан завқлана олиш қобилиятига эга бўлиши керак. Мана шунда инсон ҳаётининг табиий асоси бутун борлиқ ҳам, инсоннинг ўзи ҳам гўзаллашиб бораверади.

Инсоннинг қомиллиги нафақат табиатга, балки бир-бирларига бўлган муносабатларида ҳам намоён бўлади деган эдиқ. Бугун жамиятимиз аъзоларининг муомала маданиятига назар ташласак, унда жамият, қадр-қиммат, меҳр-оқибат, ўзаро ҳурмат, инсоф, диёнат каби умуминсоний қадриятлар кам намоён бўлаётганининг гувоҳи бўламиз.

Ҳолбуки мафқурасиз маънавият, маънавиятсиз инсон ҳам, жамият ҳам бўлмаган ва бўлиши ҳам мумкин эмас.

Мана шуларни назарда тутган юртбошимиз Ислоҳ Абдуганиевич Каримов ҳар биримизнинг бугунги кундаги муқаддас бурчимиз бу «озод, ўз ҳақ-хуқуқларини яхши танийдиган, боқимандалиқнинг ҳар қандай кўринишларини ўзи учун ор деб биладиган, ўз қучи ва ақлига ишониб яшайдиган, айна замонда ўз шахсий манфаатларини халқ, Ватан манфаатлари билан уйғун ҳолда кўрадиган қомил инсонларни тарбиялашдан иборатдир», деб ўқтиради («Ўз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурмоқдамиз»). Президент И.Каримовнинг «Туркистон» газетаси муҳбирининг саволларига жавоблари. «Туркистон», 1999, 2 феврал).

Шундай экан, биз ким бўлмайлик, қайси соҳада фаолият кўрсатмайлик маънавий-маърифий ишларга, яъни етуқ инсонларни тарбиялаб, вояга етказиш ишига дахлдор эканлигимизни унутмаслигимиз лозим. Бу масъулиятни чуқур англаб, шунга мувофиқ фаолият кўрсатмасак халқимиз, миллитимиз, давлатимиз истиқболини таъминлашга қодир бўла олмаймиз.

Анвар
НАБИЖОНОВ

АХЛОҚИЙ МАДАНИЯТ

Мамлакатимизнинг миллий тараққиёт йўли, замонавий иқтисодий муносабатларнинг қарор топиши эҳтиёжлари маънавий маданиятни, хусусан, ахлоқий маданиятни қайта тиклаш, бойитиш, янада ривожлантиришни тақозо этади. Чинакам маданийлашган бозор муносабатлари, бозор воситалари фақат юксак маънавият асосида, улугвор ахлоқийлик негизларида барпо этилиши мумкин. Шу маънода кишиларни тарбиялашда маънавият энг таъсирчан омил бўлиб, унинг ўзгани ахлоқий маданият ташкил этади.

Ахлоқий маданиятни жамият аъзоларининг инсонийлик ҳолатлари, урф-одатларининг мажмуи дейиш мумкин. Шу маънода у ахлоқий қадриятларни ўз ичига олади. Ахлоқий маданиятда асосан кишилар, булар ва миллатнинг ҳулқи соҳасидаги ижобий ёки салбий сифатлари гавдаланади. Умуман олганда ахлоқий маданият маънавийликнинг юксак намунаси ва шу маънода ахлоқисизликнинг ҳар қандай кўринишларига зиддир.

Шундай қилиб, ахлоқий маданиятни кенг маънода олганда ҳар бир шахс, жамият, миллат ва халқнинг ҳулқида қарор топган, уларнинг турмуш тарзи ва урф-одатларига айланган ахлоқий фазилатлар мажмуи дейиш мумкин. Айни вақтда

ахлоқий маданият жамиятнинг ақсарият қисмига дахлдор бўлган гуманистик ахлоқий қарашлар, ҳиссиётлар, ахлоқ-одоб қоидаларини ҳам ўз ичига олади. Бу маданият жамият аъзолари томонидан ахлоқий меъёрлар, тамойиллар, идеаллар қабилини ўзлаштириш, уларни шахс табиғатида айлантириш, амалий жиҳатдан ўз хатти-ҳаракатларида, қундалик ҳаётида қарор топтириш даражаси билан боғлиқ тушуннадир.

Ахлоқ симғари ахлоқий маданият ҳам таркибан ўз ичига ахлоқий онг, ахлоқий муносабат ва ахлоқий фаолиятни олади, уларнинг яхлит бирлигини таъминлаб, қундалик турмуш тарзи, инсон фаолиятининг асосий мезонларига айлантиради.

Қадрият нуктаи назаридан воқеалик ва инсон фаолиятига муносабатда бўлиш ахлоқий онгнинг муҳим хусусиятидир. Демак, ахлоқий онг ўзига хос муайян соҳада амал қилади, кишилар хатти-ҳаракатлари йўналишлари, эркин танлини инқилобларни қанчалик кенг бўлишига асосланади. Бу соҳа индивидуал ҳулқ майдонидир. Ҳулқ-атворда ахлоқий онг моддий тўсга ҳам қиради, кишилар, жамият ва бошқа субъектларнинг амалий фаолияти моҳиятини ифода этади.

Ахлоқий онг таркибидан инсоний туйғунинг алоҳида ўрни бор. Туйғу инсоннинг оламга муносабатининг ўзига хос қирраси бўлиб, унинг эҳтиёжлари ва манфаатларини ақс эттиради. Ахлоқий туйғу ўз ижтимоий мазмунига кўра инсоннинг социал ҳаётининг турли томонларига фаол субъектив, шахсий қароши ва муносабатини ифода этади. Масалан, муҳаббат туйғуси, нафрат туйғуси, ишонч туйғуси, ҳамдардлик туйғуси ва бошқа шу қабилир кишилар ўртасидаги амалий муносабатлар ва алоқаларнинг субъектив-руҳий ифодасидир. Ўз-ўзини севиш, манманлик, шухратпарастлик ёки камтаринлик инсоннинг ўз-ўзига муносабати ифодасидир.

Ахлоқий туйғу эътиқоддан нафақат мазмунан, балки руҳий шакли билан ҳам

тафовут қилади. Инсон онгида таркиб топадиган инсонпарварлик, ватанпарварлик, келажакка ишонч, миллатпарварлик каби тушунчалар айни пайтда инсоннинг эмоционал, дунёни руҳий ҳис этиш соҳасига ҳам кўпроқ дахлдордир.

Шахснинг ахлоқий ўз-ўзини англаши таркибидан ташкил этадиган ҳолатлар — бурч, масъулият, виждон, уят, каби фазилатлар ҳам муайян руҳий кечинмалар орқали намоён бўлади. Масалан, бурч ҳисси, масъулият ҳисси, виждонан азобланиш ҳисси, уятчанлик ҳисси ва бошқалар. Инсон баъзан шундай вазиятларга дуч келадик, бундай ҳолатдан муносиб чиқиб кетиш, мустақил унинг ечимини топиш зарурияти туғилади. Бундай шароитда ўйлаб ўтиришга вақт ҳам, имкон ҳам етарли бўлмайди. Ана шунда унга ахлоқий туйғулар амалий жиҳатдан ердан бериши мумкин. Инсон уларга суяниб туриб, амал қилиб, воқеаларга ўзининг руҳий муносабатини билдиради, керак бўлса, ғайриихтиёрий тарзда тўплаган руҳий тажрибалар асосида иш кўришга жазм этади.

Инсон ёки жамиятнинг ахлоқий онги, ахлоқий талаблар, юксак фазилатлар инсонийлик моҳиятини касб этади. Ахлоқий фаолият таркибан қуйидагилардан ташкил топади: ахлоқий билимларни эгаллаш даражаси; ахлоқий туйғуларнинг гуманистик табиати; ўз-ўзига нисбатан талабчанлик ва ўз-ўзини тарбиялаш меъёрлари; муайян меҳнат турлари билан оқилона тарзда машғул бўлиш; ахлоқий тарбия тоғлиқлик ва х.к.

Демак, ахлоқий маданият инсонийликнинг меъёри ва амалий таянчларига хос уйғунлик бўлиб, ахлоқнинг реал кўрсаткичи, ахлоқийлик реаллашувиининг амалий мезонидир. У нафақат ахлоқий тасаввур ва меъёрларнинг бугун тизимини, шу билан бирга жамият ахлоқий тажрибасининг кишилар томонидан ўзлаштирилган қисмини, ахлоқий билимларнинг ҳаётда амал қиладиган реал қўламини ўз ичига олади.

Жамиятнинг ахлоқий маданиятини миллат ва

халқнинг асрлар давомида тўплаган ҳаётий тажрибасини, маънавий-ахлоқий меросини ўзига гавдалантириш, шу билан бирга айни жамият аъзоларининг ақсариётига хос бўлган қарашлар, белгилар, миллий қиёфа ҳислатлари, миллий урф-одатлари қамраб олади ва шулар шаклида юз кўрсатади. Шундан келиб чиқиб, шахс ахлоқий маданияти ижтимоий ахлоқий маданиятнинг конкрет, реал, ҳаётий кўринишидир, деган ҳулосага келиш мумкин.

Ҳозирги пайтда қарор топаётган бозор муносабатлари жамиятимиз аъзоларининг руҳияти, дунёқарашига, ахлоқий тасаввур ва қарашларига жиддий ўзгаришларга олиб келаятганлиги табиий бир ҳол. Эрак ва аёлларнинг оилавий ва ижтимоий мавқеаларига юз бераётган ўзгаришларнинг муайян қисмини шу билан изоҳласа бўлади. Чунончи, эраклар билан бир қаторда аёл бугун фермер, ишбилармон, тижоратчи, тадбиркор, ижарачи, оила бошлиғи. Бирок шунини афсус билан қайд этиш керакки, тижорат деярли аёллар ва болалар қадриятга катта юз бўлиб, ёшлар ўртасида ҳулқ тарбияси билан шуғулланмаслик миллий маънавиятимиз ва ахлоқий маданиятимиз тараққиётига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Ахлоқий маданиятнинг ривож топиши ўта зиддиятлив, мураккаб ҳамда тадрижий жараён. Бир томондан, у иқтисод, сиёсат ва демократик жараёнлар даражасига, бошқа томондан, оилавий ҳамда ижтимоий тарбиянинг мазмуни, сифати, савияси ва қўламага боғлиқдир. "Одамларга нисбатан уларни бирлаштирувчи бошланғич асос инсонийликдир" — деган эди Форобий. Инсонийлик маънавиятнинг моҳиятини ташкил этиб, ахлоқий маданиятни белгилловчи омилдир. ХХI асрга қадам қўётган мамлакатимиз тараққиётида маънавиятга устувор йўналиш сифатида катта аҳамият берилишининг боиси ана шунда.

Махмуд АБДУЛЛАЕВ,
философ фанлари
доктори, профессор

САНЪАТ ВА МАДАНИЯТНИ БОШҚАРИШ

Маданият ва санъатни бошқариш моддий ишлаб чиқаришга нисбатан кўпқиррали ва мураккаб жараёндир. Бу жараён кишининг рухий ҳолати, маънавий кечинмалари, ақлий салохияти, ҳис-туйғу, ирода, ҳаракатлари тизимида намоён бўлади.

Ўзбекистон Республикаси мустақил давлатга айлангандан кейин миллий маданиятни бошқаришнинг янги тизими қарор топа бошлади.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги халқимизнинг маданиятини янада ривожлантириш, уни бойитиш учун шарт-шароитларни яратиш ижодий уюшмалар, миллий-маданий марказлар билан ўзаро муносабатларни мустаҳкамлаш, халқроқ маданий алоқаларини кенгайтириш, бадий ижрочилик ва кадрлар тайёрлаш ишларини мунтазам равишда такомиллаштириб бормоқда.

Халқ аъёналарини тиклаш, бойитиш, театр, музыка, хореография, эстрада, цирк, тасвирий, халқ амалий санъати-хунармандчиликини ривожлантириш, кадрлар тайёрлашни янада яхшилаш, маданият, санъат ва ўқув юрлари тармоқлари санъатшунослик фаолиятини ривожлантириш, тарихий, маданий ёдгорликларини таъмирлаш, муҳофаза қилиш, маданият соҳаси ходимлари ва ижодий зиёлиларини ижтимоий ва профессионал ҳимоя қилиш, халқимизнинг маданий эҳтиёжларини қондириш, уларнинг эстетик дидини ошириш, профессионал ва ҳаваскорлик халқ ижодиётини ривожлантириш — барчаси маънавиятни ўстириш учун хизмат қилади.

Бундан ташқари санъат соҳасидаги илмий ва ижодий ютуқларни тарғибот қилиш, профессионал ва ҳаваскор ижрочилар иштирокда кўрик-танловлар, фестиваллар ўтказиш йўли билан аҳолини профессионал санъат ва халқ ижодиёти соҳасидаги бойлик ва ютуқлардан баҳраманд қилинмоқда.

Республикаимизда шу асосда маданият ишларини бошқаришда раҳбарликнинг янги тизими яратилди. Қайси идора, ташкилотга қарашлигидан, мулкӣ шаклидан қатъи назар барча маданият муассасаларининг фаолиятини мувофиқлаштириш, санъатни тижоратга айлантириб юбормаслик, ташаббус ва тадбиркорлиқни моддий ва маънавий жиҳатдан рағбатлантириш каби ишлар ҳаётга тadbик этилаётганлиги вазирлик фаолияти такомиллаштирилганлигидан далолат.

Демак, маданият ташкилотлари, маданий-маърифий муассасаларнинг моддий-техника негизини мустаҳкам-

лаш, уларнинг молиявий аҳолини яхшилашга қаратилган бозор гоёси, бозор эҳтиёжи, бозор тақлифига мос келадиган ишларнинг замонавий, иқтисодий усуллари ва воситалари жорий этилмоқда.

Мустақиллик тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлигининг ҳуқуқлари ҳам кенгайди, миллий маданиятни ривожлантириш, бошқариш, уни умумбашарий маданий қадриятлар билан ўйгунлаштиришга эътибор ошди. Аралаш ижодий жамоалар ва бирлашмалар тузилиб, хорижий давлатлар билан шериклик асосида тижорат ишлари юргизилмоқда.

Вазирлар Маҳкамасининг (1992 йил 30 июндаги 305-сонли) қарори асосида Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги тўғрисида низом тасдиқланиб қучга кирди. У ўз фаолиятини шу низом асосида олиб бормоқда.

Ўзбекистон Республикасида бозор талаблари асосида ўзбек миллий маданиятининг янги тизими яратилаётганлиги тўғрисида гап кетар экан, фан, маданият, санъатнинг янги муассасалари бевосита давлатнинг ташаббуси билан, унинг ҳомийлигида ташкил этилаётганлиги таъкидлаш ўринлидир. Хусусан, «Ўзбекнаво», «Ўзбекракс», «Ўзбеккино», «Ўзбектеатр» ва бошқаларнинг ташкил топиши ўзбек миллий маданияти равақ топишида унинг ўзига хос миллийлигини таъминлашда муҳим воситага айланди.

Театр соҳасидаги тарихийлик аъёнасини эътиборга олиб, уни ҳар томонлама ривожлантириш, моддий асосини мустаҳкамлашга эътибор қаратилмоқда. Бу йўл билан театр арбобларининг фол иштироклари таъминланмоқда. Ўзбектеатр бирлашмасининг ташкилий, молиявий, ҳўжалик, унинг ижодий ва ҳуқуқий меъёрлари бозор муносабатлари талаблари асосида ишлаб чиқилди.

Бозор иқтисодиёти «Ўзбектеатр» ижодий уюшмаси зиммасига ҳам миллий, ҳам умумбашарий қадриятларни ўзида ўйгунлаштирган бадий жиҳатдан баркамол сахна асарлари яратиш талабини қўймоқда.

«Ўзбектеатр» бирлашмаси мамлакатимиздаги барча давлат театрлари, театр студиялари, халқ театрлари жамоалари ва бошқа тегишли ташкилотларни мулкчилик шакллари қайси ташкилот, идорага қарашли эканлигидан қатъи назар ихтиёрӣ жиҳатдан бирлаштириш ва олиб бораётган ишларини бошқаради.

«Ўзбектеатр» бирлашмасининг иш

бошлаши ўзбек аъёнаний театрини халқимизнинг бой маънавий мероси сифатида қайта тиклаш учун имкониятлар яратди.

Оммавий ахборот воситалари, Ўзтелеферадио компанияси, хусусан, «Камолат», «Умид», «Олтин мерос» ва бошқа жамғармалар ёрдамида ёш ижодкорлар санъати тарғиб қилиниб, уларнинг хорижий давлатларда таълим олиши учун шароитлар яратилмоқда. Малакали ва аъёнаний театр санъати ютуқларини кенг жамоатчилик ўртасида тарғиб қилиш мақсатида «Театр» ойлӣ ахборот-реклама, адабий-бадий журналнинг ташкил этилганлиги «Ўзбектеатр» бирлашмасининг маданий-техник негизини янада мустаҳкамлаш, санъаткорлар, режиссёрлар, драматурглар, бастакорлар, раҳбарлар, балетмейстрлар, умуман, ижодкорларни моддий ва маънавий рағбатлантириш мақсатида «Артрамад» жамғармаси ташкил этилганлиги хайри иш бўлди.

Миллий рақс ва хореография санъати Ўзбекистон маданиятининг ажралмас бир қисми ҳисобланади. Санъатнинг бу тури ўзига хос аъёналарига эга.

Миллий гоё, мустақиллик дунёқарashi бошқа соҳаларда бўлгани каби миллий рақс, хореография санъати ривожланишининг ҳам қон томирдир. «Баҳор», «Лазги», «Зарафшон», «Тановар» ансамбллари негизда танлов асосида маданият ишлари тизимида Мукаррама Турғунбоева номидаги миллий рақс бирлашмаси — «Ўзбекракс» ташкил этилди. У реклама-тижорат ишларини йўлга қўйиб, ўзбек миллий рақс санъатини намойиш этмоқда. Бундан ташқари «Ўзбекнаво» гастроль-концерт бирлашмаси тасаруфида «Шодлик», «Чен-чун» ва уйғур ансамбли негизда «Ўзбекистон» ашула ва рақс ансамбли тузилди.

Миллий тасвирий санъатимиз тарихида Ўзбекистон Бадий Академиясининг ташкил этилиши ва «Санъат», «Театр» журналларининг нашр қилиниши катта воқеа бўлди. Ўзбекистон Вазирлар Маҳкамасининг бевосита ёрдами тўғрисида «Мозийдан садо» журналин чоп этилиб, унда музейлар ҳаёти, бой моддий-маънавий хазинамиз тарғибот этилмоқда.

Юқорида зикр этилган тадбирлар миллий маданият ва санъатни бошқариш, уни янада ривожлантириш бора-сида катта самара бераётганига ёрқин далилдор.

Абдувосит
Йўлдошев

Тарих кўрсатадики, айрим инсонлар, давлатлар ва мафкуралар инсониятнинг бир вужудлигини, ҳамжиҳатликда, иззат-хурматда, бир-бирларига хизматда яшаши зарурлигини унутиб, ўзининг тор манфаатларини устун қўйиши, буюк давлатчилик, ирқчилик ва миллатчилик ғояларига берилиб, халқлар ўртасидаги ўзаро алоқаларнинг ривожланишига вақтинча ғов бўлиши мумкин. Лекин ижтимоий тараққиёт тарихи шуни ҳам кўрсатадики, сиёсий тузумлар, давлатлар ва мафкураларнинг тор манфаатларидан, кўра халқларнинг ўзаро ҳамкорлик қилиб яшашга интилиши устун келади. Бугун ҳаммага аёнки, жаҳон цивилизациясидан чеккада, айрича келадиган тараққиёт йўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас.

Инсон шахсининг ижодий имкониятлари чексиз. Лекин бу табиий имтиёз, унинг ўзини-ўзи юзага чиқариш ижтимоий муҳитга жамиятга боғлиқ. Инсон шахсида жо бўлган бунёдкорлик қобилияти унинг эркинлиги меъёри билан муносиб равишда содир бўлади. Ижтимоий муносабатлар жараёнида инсон ҳаётини яхшилаб, маънан ўсиб, ўзгартириб, ўз тақдирининг соҳибига айланади. Тоталитаризм фожеаларидан бири шунда эдики, у замонда инсон «МЕН»ини ҳаракатга келтирувчи эркинликини кишанловчи тизим яратилган эди. Инсон шахсисизлигини қонунлаштиришга қаратилган назарий қоидалар – индивидуаллиқни танқид қилиш зайлида юзага чиқди. Ҳолбуки, индивидуаллик ўз-ўзига маҳиёлик, худбинлик эмас, балки ўз-ўзини қадрлаш, шахсий камолот сари интилиш, ташаббускорлик, ишбилармонлик, тадбиркорлик, ўз «МЕН»ининг мустақиллиги, салоҳиятини юзага чиқариши тақозо этади.

Маънавиятни мафкуравий ҳукмронликдан озод этиш, мафкурани мутлақо инкор этишни аंगлатмайди. Ҳар қандай мафкура муайян гуруҳлар манфаатларидан келиб чиқади. Мафкурада мақсад белгиланади, мақсадга эришиш йўллари, усуллари, воситалари, таянч кучлари аниқланади. Агар биз рес-

ИНСОН МАНФААТИ ВА ЭРКИНЛИГИ

*Инсоннинг ҳам сиёсий,
ҳам иқтисодий,
ҳам маънавий
манфаатларини ҳимоя
қилиш борасидаги барча
саъй-ҳаракатларимизни
мувофиқлаштириш керак.
Бу саъй-ҳаракатлар
яхлит, умумлаштирилган
тарзда олиб борилмоғи,
бошқача айтганда,
ҳар томонлама уйғун
бўлмоғи лозим.
Ушбу мақсадда барча
имкониятларимиз,
куч-гайратимизни
бирлаштиришга
тўғри келади.*

**Ислом
КАРИМОВ**

публикамиз иқтисодий, ижтимоий, маданий, ҳуқуқий ва сиёсий мустақиллигини таъминловчи яхлит мафкурага эга бўлмасак, мустақиллигимиз ноумидлик руҳиятининг қурбони бўлиши мумкин.

Ижтимоий субъектлар – оила, элат, синф, тадбиркорлар, диний уюшмалар, ёшлар ва фахрийлар, аёллар, фиркаларнинг ҳар бири ўз манфаатини ва қадрини тиклаш учун фаоллик кўрсатади. Инсонпарвар мафкура бўлмаса одамлар ўз манфаатини Ватан манфаатларидан устун қўйиб, ижтимоий мувозанатга пугур етказиши табиий ҳол.

Шунинг учун тоталитар тузумнинг мафкуравий тазйиқига қарши умуминсоний қадриятлар устуңлиги кўтарилганда, ижтимоий руҳиятда хурсандчилик кайфияти уйғонади. Лекин умуминсоний қадриятлар инсон манфаати, инсон эркинлигисиз мавҳум, муаллақ қадрият бўлиб қолаверади. Бинобарин, ҳамма қадриятлар тизими мазмунида инсоннинг аниқ манфаати ва унинг қадр-қиммати ётади.

Инсонпарварлик мафкураси бизнинг ички ва ташқи сиёсатимизни ташкиллаштирувчи ва амалга оширувчи ғоявий қудрат бўлиши мумкин. Бу мафкурада тинчлик, меҳнат, озодлик, биродарлик, адолат, бахт каби умуминсоний қадриятлар идеал қилиб олинади.

Бизнинг янги мафкурамиз инсонпарварлик мафкураси бўлиб, унинг мақсади мустақил Ўзбекистонда чинакам инсоний жамият қуриш ва баркамол инсонни тарбиялаш бўлмоғи керак. Фақат шундай жамият ва инсонгина умумбашарий идеалларни ўз фаолияти учун дастур қилиб олиши мумкин. Бундай мафкуранинг иқтисодий заминни мулк шакллариининг кўп хиллиги ва маъмурий-сиёсий тайизикдан ҳоли бўлган бозор муносабатларидир. Унинг ижтимоий асоси айрим шахслар, гуруҳлар эркинлиги ва тенгҳуқуқлиги, маънавий таянчи – ҳуқуқий шахснинг дахлсизлигидир, сиёсий замини – фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлат тузиши амалга ошириш, ҳуқуқий омили эса инсон эркини қонунларда мустаҳкамлашдир.

Инсон эрки бепоеъ эмас. Шунинг учун ҳам эрк меъёри ҳуқуқ билан чекланади. Инсон эркининг савияси эса маънавият даражасига монанд бўлиб, у ҳар бир инсон шахсининг амалий қадр-қимматиининг ўлчови ҳамдир.

Инсон шахси буюк маънавий ва сиёсий қадриятдир. Лекин унинг қадриятлари миллат ва халқ эҳтиёжи билан уйғун бўлсагина у фаол кучга айланади.

М.ЖУМАЕВА,

Гулистон давлат университети
мударриси

ХАЛҚ

МАДАНИЙ-МАЪНАВИЙ

ОЛАМИ

«Халқнинг маданий қадриятлари, маънавий мероси минг йиллар мобайнида Шарқ халқлари учун қудратли маънавият манбаи бўлиб хизмат қилган. Узоқ вақт давом этган мафкуравий таъйиққа қарамай, Ўзбекистон халқи авлоддан-авлодга ўтиб келган ўз тарихий ва маданий қадриятларини ҳамда ўзига хос анъаналарини сақлаб қолишга муваффақ бўлди»

(И. Каримов. «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари». Т., Ўзбекистон, 1997, 137-б.).

Халқимиз урф-одатларида бола тарбиясига алоҳида эътибор берилди. Дунёга келган боланинг соғлом ўсиши учун аввало, уни тоза сақлаш билан боғлиқ ишлар амалга оширилди. Мана шундай илк тадбирлардан бири гўдакни тўғри йўргаклаш ва бешикка белашдир. Бир нечта болани

катта қилган момолар ёш онага гўдакни йўргаклаш ва белаш билан боғлиқ бўлган тадбирларни боланинг кичик чилласи чиққунга қадар ўргатганлар.

Болаларни бешикка белаш М.Кошгарий дарида ҳам мавжудлигини эътиборга оладиган бўлсак, мазкур қадангир асрлар билан елкадош эканлигига шубҳа қолмайди. Бешикка турли гулли халқалар ишланиши, устига ёпиладиган гаврағушдан то болани белашдан олдин солинадиган қовуз тўшак, қўрпача, чойшаб – буларнинг барчаси авлоддан-авлодга мерос сифатида ўтиб келяпти.

Бешикда ётган боланинг асл исми бир канча вақт сир тутилган. Агар боланинг тўлиқ номини айтиб қаҳирасалар турли инсу жинслар унга зарар етказиши ёки ўғирлаб кетиши мумкин, деб ўйланганлар. Шу сабабли уни эркалаб, қисқа Бабат, Бону каби қисқарта исмлар билан атаганлар. Бундай ҳолатларнинг айрим қўринишлари бизгача халқ эртак ва ривоятлари орқали етиб келган.

Бола ёшига тўлиб-тўлмай юра олмаса улуг ўшли момолар ва 4-5 ўшли чопқиллаб юрган бир тўп болалар жалб этилади. Эндигина юра бошлаган боланинг оёғига етти рангдаги сочга ўхшатиб эшилган чилвир боғланади. Чамаси яхшилиқ ва ёмонлик, шодлик ва қайғу, бахту иқбол ва бахтсизлик каби тушунчаларнинг рамзий белгилари сифатида ишлатилган бўлса керак. Бу бола бувиси томонидан кўтарилгач, унинг остидан момолардан бири исирик тутатади ва боши узра айлантиради, сўнгра даврадагиларга ҳам исирик солиб чиқади. Уй эгалари турли ширинлик ва совғалар билан момони сийлашади. Шундан кейин бола оёғидаги чилвир энг ҳекса момо томонидан кесилади (агар қиз бола бўлса чилвир қайчиланади) ва бола устидан сочқилар сочилиб даврадаги болалар томонидан териб олинади. Қувончига сиғмаган она боласини шундай кузатганининг гувоҳи бўлаемиз:

*Ўртоқларинг кутишар сени,
Қўлларингдан тутишар сени.
Тўда-тўда қўвонган диллар
Даврасига тортишар сени.
Дастлар билан ўйнаган жоним,
Бийрон-бийрон сўйлагин жоним.
Хурлик берган гўзал чаманда
Бўлбул бўлиб қўйлагин жоним.*

(Қурбонбиди момо, Чуст тумани, Тошкўрғон қишлоғи).

Болалар маросим сабабчиси билан бир оз ўйнашгач, уларга дастурхон тuzатилиб, қатлама, чавати ва шу каби пишириқлар билан меҳмон қилинади. Бола мана шу йўсин аста-секин жамоага қўшилиб, сўз бойликларини ортириб фикр юритишга ўрганиб боради. Бундай паллада оилада болани кўпроқ гапиртиришга, сўзларни имкон қадар тўғри ва раvon талаффуз эти-

шига эътибор берилади. Негаки, халқимизнинг «Энг яхши хўлқнинг боши тилдир», деган мақоли айни боланинг тил бойлигига алоҳида эътибор билан қаралганлигидан далолатдир (М.Кошгарий, «Девону улуготит турк», Т. Ўз.ССР «Фан», 1963, 144-б.). Шу боис бола айтишга қатналадиган айрим сўзлар онаси ё опа, акалари ёрдамида бир неча бор такрорланади. Қиз болалар орасида кенг тарқалган ўйинлардан бири тўптош ўйинидир. Бу ўйин шартлари ва ўйин тартиби ҳақидаги Валижон Мирзаевнинг кузатувлари диққатга сазовордир (Валижон Мирзаев. «Тўптош ўйини». Т. «Чўлпон» – 1996). Ўйин пайтида айтилган шеър ва қўшиқларнинг ёддан ўқилиши қизларнинг зехини қархлаб, фикрлаш қобилиятининг ортишига сабаб бўлади. Айниқса, тўптош ўйини қизлар бармоқ ҳаракатларининг жадал ҳаракат қилиб, моҳир қўллар соҳибаси бўлиб етишишлари учун замин ҳозирлайди. Қизларни жисмонан чиқинқирадиган ўйинлардан бири айланаётган арқондан сакраш бўлиб унда камида 3-5 киши қатнашиши керак бўлади.

Ўз кузатувимиз давомида дуч келган «Жангалак» ўйини хусусида ҳам тўхталиб ўтмоқчимиз (Варзик қишлоғи). Мазкур ўйин тўй ва байрамларда ўсмир ва йигитлар орасида бўлиб ўтадиган кураш тури бўлиб, унда ўз кучи, чаққонлиги ва абжирлигига ишонган икки киши иштирок этади. Кенг давра олиниб, иштирокчилар қўл ёрдамисиз оёқ билан кураш олиб борадилар. Курашда баданнинг нозик жойларига тепиш таъқиқланади. Мазкур ўйинда белгиланган ҳудуддан четга чиқиб кетган ёки зарбаларга чидай олмай майдонга ётиб олгани курашчи бой бергани ҳисобланади. Ҳакамлар ўйин шартларига амал этмай ғолибликка давоғар бўлганларни даврдан чиқариб юборадилар. Улар томонидан курашда ғолиб чиққанларнинг зийрак ва эпчиллиги алоҳида баҳолангач, ғолиблар давра ташкилотчилари томонидан ташкил этилган турли хил совринлар билан тақдирланади. Чамаси, бу Шарқ халқлари яққакурашнинг бир тури бўлса ажаб эмас. Халқ орасида тарқалган бундай ўйин турлари қанчалки кенг оммалашса, ёш авлодини шунчалик соғлом ва баркамол ривожланишга ўзининг самарали улушини қўша олишига аминдир. Халқимиз орасида асрлар оша ашаб келаятган турли ўйинлар ёшларни бир-бирини яқинроқ билишга, ҳамжиҳатликка ўратишга табиий. Ўйинлар ўсувчан бола хулқ-атвори, дунёқарашини шакллантиришдаги илк омиллардан бири бўлиб, унинг вужудидаги ажиб ҳислатларни рўёбга чиқариши учун туртки вазифасини ўтаса ажаб эмас. Негаки, ўйинлар бола зехни, ёдлаш қобилияти, абжир ва чаққонлигини намойён этишга хизмат қилади.

ИСТИҚДОЛ ВА ДИАЛЕКТИК ТАФАККУР

XXI асрга кириб бораётган мамлакатимиз жаҳон цивилизацияси тизимида ўзига муносиб салоҳиятли ўринни эгаллаш борасида иқтисодиёти, ижтимоий тузилмалари, фани ва маънавиятини ҳар томонлама ривожлантиришга астойдил бел боғлаб киришди. Тараққиётимизни дастурамали ва истиқболлини белгилаб берган биринчи қаҳираси, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ўн тўртинчи сессияси қарорлари бунинг далolatидир. Халқимиз сессияда Президент Ислам Каримовнинг «Ўзбекистон XXI асрга интилмоқда» маърузасида баён қилинган ислохотларни чуқурлаштириш, жамият ҳаётининг барча томонларини янада эркинлаштириш дастури ва устуворликларини қизғин қўллаб-қувватлади.

Жамиятимизда содир бўлаётган туб ўзгаришлар кишиларнинг руҳияти ва дунёқарашда чуқур из қолдирмоқда, истиқлол мафқурасининг шаклланишида ўз хиссасини қўшаётган ижтимоий-гуманитар фанларга, жумладан фалсафага катта таъсир кўрсатмоқда. Бундай шароитда диалектик тафаккур имкониятларидан тўла фойдаланиш, ижтимоий тараққиёт муаммоларини диалектика илми воситаларига таяниб таҳлил қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Кўп асрлар давомиди инсоният оламдаги тартиботни, тизимлар ва жараёнларни, зиддиятли ҳаракат ва тараққиётни тушунишга ёрдам берадиган билиш воситаси — диалектик тафаккурни шакллантирган. Унинг илк кўриниши қадимги Шарқ маънавиятида бунёд этилган. Зардуштининг эзгулик билан ёвузлик, маздакизмнинг ёруғлик ва зулмат ўрасидаги кураш ҳақидаги таълимотлари бунга мисол бўлади.

Ўрта асрда ашаган буюк алломаларимиз диалектикага оид фикрлар билдиришган. Абу Наср Форобий диалектикани мантиқ жихатдан асосланган билишга, ҳақиқатга эришиш санъати деб изоҳлаган.

XIX асрнинг бошларида не-

мис файласуфи Гегель ялғиривожланиш ҳақидаги таълимотни яратиб диалектика илмини юқори босқичга кўтарди. Кейинроқ немис олими К.Маркс ва унинг издошлари тор синфий манфаатларга хизмат қилишга мўлжалланган, кўн жихатдан мафқуралаштирилган материалистик диалектикани ишлаб чиқишган.

XX аср инсоният цивилизациясининг турли жаҳаларида юз берган ижтимоий, маънавий, илмий-техник тараққиёт диалектика илмига таъсир кўрсатди, албатта. Герменевтика, экзистенциализм, франкфурт мактаби, диалектик илоҳиёт ва бошқа фалсафий йўналишларнинг йирик вакиллари диалектик фикрлаш тарзи ва усулини бойитишда хизматлар кўрсатишди. Илмий билиш назарияси ва тарихини тадқиқ қилишда диалектик тафаккур роли ва аҳамиятини Фарбий Оврпунинг таниқли файласуфлари Г.Башляр, К.Поппер, машҳур «Бостон тадқиқотлари» ойномасининг муҳаррирларида бири, Нью-Йорк университетининг профессори М.Вартовский таъкидлаб ўтишган.

Диалектика таълимотига бўлган қизиқиш мусулмон Шарқи мамлакатларида ҳам кучайди. Миср файласуфи Абдурахмон Бадавий «Экзистенциалистик мантик» деб аталган диалектик гоҳни ишлаб чиқди. У тараққиётнинг спиралсимон шакли ҳақидаги тасаввурни танқид қилди. Бадавий «зиддият» тушунчасини таҳлил қилар экан, зиддият синтез орқали ҳал бўладиган ҳолат эмас, балки қарама-қарши томонлар тарағн тортилган бйрликдан иборат деган ҳулосага келади.

Кўриниб турибдики, диалектика таълимоти ва тафаккур усули сифатида ҳеч қачон ўзининг аҳамиятини йўқотмаган. Бу бежиз эмас, албатта. Диалектика илмини ҳар доим барҳаёт қилиб турадиган ҳислат — бу на ибтидоси, на интихоси бўлган борлик, ҳаёт диалектикасидир.

Мустақилликка эришганимиздан кейин диалектика таълимотининг предмети, муаммолар доираси ва вазифала-

рини қайта кўриб чиқиш бўйича бирмунча ишлар қилинди. Лекин тан олиш керакки, бу соҳада маълум сусткашликка йўл қўйилди. Тўғри, ижтимоий ҳаётнинг турли жаҳаларида юз бераётган чуқур ўзгаришларни, янги фан кашфиётларини ўрганиб диалектикани янги моделини яратиш гоят мураккаб иш, у давомли изланиш ва таҳлилни талаб қилади. Шунинг учун бўлса керак, диалектика назариясига оид илмий тадқиқотлар ва уларни chop этилиши анча камайиб кетди. Мана шу шароитда, деб мулоҳаза юри-тади, файласуф Омонулла Файзуллаев, юртбошимизнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида» китоби диалектика илмини тиклаш ва янада ривожлантириш соҳасида жиддий воқеа бўлди.

Айни пайтда диалектика илмига нисбатан муқобил мазмун ва йўналишга эга бўлган фалсафий назариялар яратиш ишлари олиб борилмоқда. Ижтимоий ҳаётни эркинлаштириш ва қўлфйкрлик шароитида бу табиий бир ҳолдир. ГапТошДУ профессори Иномжон Раҳимов ўзининг бир қатор мақолаларида, хусусан, «Ижтимоий фикр» ойномасида chop этилган «Социология ва синергетика» мақоласида (1998,2-сон) изоҳлаб берган эволюцион назария устида бораётган. Файласуфнинг таъкидлашича, бу назариянинг табиий-илмий асосини синергетика ташкил қиладди.

Таъбир бўйс бўлса шуни айтиш керакки, синергетика нуқул эволюцион жараёни ўрганадиган илм соҳаси эмас. Бу фан тарихий ҳаракат ва шиддатли ўзгаришлар динамикасини намоён этувчи беқарор ҳолатдан барқарор тартибто ҳолатга ўтиш қонунятларини тадқиқ этади. Бундай қонунятлар табиат ва жамиятда кенг тарқалганлиги боис синергетик ёндашув ва тасаввурлар табиёт ва ижтимоий фанларда кенг қўлланила бошланди. Синергетика диалектика илмини ҳам бир қатор янги тушунчалар ва тасаввурлар билан бойитди.

Эволюцион назария муаллиф диалектик тафаккур-

нинг салоҳиятини бутунлай инкор қилганича йўқ. Шу билан бирга бу назариянинг устуворлик жиҳатларини кўрсатиш мақсадида шубҳа уйғотадиган, асосланмаган мулоҳазалар асосида диалектикани тадқиқот қилиш кучи ва имкониятларини йўққа чиқарувчи хулосалар ҳам қилинмоқда. Шулардан айримларини кўриб қайчилик.

Диалектик методни Гегель ишлаб чиққан. Унинг таълимоти инқилобий бўлиб, ўша давр инқилобий руҳига мос эди. Биз ғувоҳ бўлаётган воқелик тадрижий йўлни талаб этмоқда. Бундан келиб чиқадиган даъво шунки, диалектика методи ҳозирги давр руҳига тўғри келмас экан.

Диалектикага хос камчиликларни излашни давом эттириб, И.Раҳимов бу таълимоти ҳар бир тизимга ёпиқ тизим сифатида қарайди деган фикрни ўқирмокчи бўлади. Лекин ҳамма гапшундаки, диалектика илмини ривожлантиришга унча-мунча ҳисса қўшган биронта олим ёки файласуф бундай гоёни олга сурмаган.

Яна бир мулоҳазага кўра ноичизқ тафаккур тарзи бўлган синергетикадан фарқ қилиб, диалектика асос эътибори билан бир чизиқли, жўн тафаккурга асосланган экан. Бундай фикр ҳақиқий диалектика таълимотини тушунмаслик ёки уни сохталаштириш оқибатидир. Файласуф Иброҳим Каримов юқорида келтирилган фикрга эътироз билдириб айтидаки, диалектик тараққиёт тушунчаси тўғри чизиқли ҳаракат маъносини эмас, балки аста-секин кўтариллиб, кенгайиб ёки торайиб борадиган, бир босқич иккинчи босқичга ворислик йўли билан боғланидиган, юксак босқичга кўтарилганда бошлангич нуктанинг баъзи жиҳатларини ўз бағрида сақлайдиган воқеликдаги спиралсимон ҳаракатнинг ифодасидир. Дарвоқе, И.Раҳимовнинг ўқитишича, синергетика тараққиётни спиралсимон бўлиши мумкинлигини таъкидлайди. Ўзида инкор, синтез ва ворисликни муҷассамлаштирган спиралсимон ривожланиш гоёси аслида диалектика таъ-

лимотида ишлаб чиқилган.

Эътироз билдиришга лойиқ бошқа фикрлар ҳам йўқ эмас. Масалан, «эркинлик» тушунчасига берилган талқин бўйича бир ҳодиса тўғрисида бир-бирига ўхшамайдиган турли-туман фикр билдириш мумкин ва уларнинг ҳаммаси ҳам ўша ҳодиса ривожига муайян таъсир этади. Бунда эркинлик кўпфирклилик билан айнанлаштирилган. Тўғри, кўпфирклилик эркинликни намоён этувчи демократик тарбитанинг бир унсуридир. Шу билан бирга эркинлик кенгрок мазмунга эга бўлиб, у инсонни ўз манфаати ва мақсади билан келиб чиқиб фаолият кўрсатиш миқёсини, йўл танлаш имконияти борлигини билдиради.

Эволюцион назарияга кўра дунёни қақшатган, титратган инқилоблар даври ўтиб, дунё тинди. Ҳўш, дунё ҳақиқатан ҳам тиндими? 1999 йилнинг 16 февраль куни Тошкентда рўй берган фожеали воқеалар, Югославиядаги уруш, минтақалараро келишмовчиликлар дунёнинг тинмаганидан дарак беради. Юртбошимиз таъкидлаганидек «ер юзида вазият ва кучлар нисбати шиддатли ўзгариб бормоқда. Бу эса ҳозирги кунда давлатлар ва халқларнинг барқарорлигини таъминлаш учун янгича ёндошувларни излаб топишни, XXI аср арафасида хавфсизликнинг янгича моделларини ишлаб чиқишни тобора қаттиқ талаб қилмоқда».

Диалектика назариясида айтилишича, дунё номувозат ва барқарор, эволюцион ва шиддатли ўзгариш тарзида содир бўлаётган ҳодисаларга тўла воқеликдир. Жамиятни янгилашнинг «ўзбекча модели» тадрижий-эволюцион ислохотларни босқичма-босқич амалга ошириш йўлини ифодалаб, у сиёсий тўнтарилар шаклидаги сохта инқилобларни рад қилади. Жамиятни ўзида тадрижий жараёнларга параллел равишда синергетикада ишлатиладиган флукуация, бифуркация ва аттрактор каби тушунчалар мазмунига монанд бўлган, кескин ижтимоий ва технологик ўзгаришлар, тўб структу-

равий янгилашлар юз беради. Бу, айниқса, ўтиш даврини бошидан ўтказётган жамиятга хос бўлиб, унда бир вақтнинг ўзида умрини тугатган тарбитаолар йўқола боради, шиддатли янгилаш ва тадрижий тақомиллашиш содир бўлади.

Дунёни, шу жумладан, истиклолимиз моҳиятини нуқул эволюцион назария заминидан туриб тасвирлаш воқеликнинг зиддиятларга бой томонларини, ҳаёт, маънавият ва фантехникада юз бераётган чуқур ўзгаришларнинг на ранг-баранг манзарасини, на қўни-ятларини очиб бера олмайд.

Ўтган йилнинг 12 апрель куни Ўзбекистон Президентига Халқаро Академиянинг фахрий аъзолик дипломини тантанали топириш маросими бўлиб ўтди. Ҳаёт-курашдир, қайд этди юртбошимиз тантанали маросимда сўзлаган нутқида. Қимки бу хусусда бошқача ҳаёлда бўлса, бундай ҳол уларнинг хали ҳам тамаддуний дунё қўниятлари, башарият ҳаётининг умумий тарбита-қондаларини ўтга жўн, ибтидоий тарзда тушунишларидан далолатдир.

Эволюцион назарияда тараққиёт ва ривожланиш жараёнлари бир-биридан фарқ қилмайди, улар айнан маънода талқин этилади. Бу эса жамиятимизда содир бўлаётган ўзгаришлар хусусиятини тушунишни хиралаштиради.

Назарий таҳлил даражасида ривожланиш тўб ўзгариш, янги сифатга эга бўлаётган тизим ва тузилмаларнинг вужудга келишини аңглатади. Тараққиёт эса, асосан, пайдо бўлган, барқарор ҳолатга эришаётган тизимларнинг юксалиш ва тақомиллашшини билдиради.

Тўб ўзгариш ва бунёд этиш шаклидаги ривожланиш бизнинг жамиятимизда янги давлат ва ижтимоий инфратузилмаларни, иқтисодиётни, молия ва пул муомаласи тизimini барпо этишда яққол намоён бўлмоқда. Маълум маънода бу хилдаги ривожланиш инқилобий аҳамиятга эга десак муболағ бўлмайди. Юртбошимизнинг баҳо беришича, «1994 йил Ўзбекистон Республикаси ҳудудиди тўла қиймат-

ли миллий валюта-ягона қўниий тўлов воситаси бўлган сўмнинг муомалалар киритилиши ҳақиқатан ҳам инқилобий қадам бўлди. Бу бутун иқтисодиёт ислохотидида сифат жиҳатидан янги босқич бошланганидан дарак беради».

Эволюция, ёинки тадрижиёт – бу вақт оралиғида содир бўладиган ўзгариш бўлиб, унда тизимни мураккаблаштирадиган хоссалар аста-секин тўпланиб боради, янги сифат босқичма-босқич шаклланади. Диалектика илмига кўра бу ривожланишнинг бир кўринишидир. Синергетика фани бунчи янги далиллар мисолида тасдиқлаб бермоқда. Шу боис диалектика ва синергетика фанлари ўзаро ҳамкорлигини қўқайтириш масаласи допзарб вазифа бўлиб турибди. Яқинда М.А.Аҳмедова ва В.С.Жан тахрири остида чоп этилган янги «Фалсафа асослари» ўқув қўлланмасида (Тошкент, 1999 й.) шундай ҳамкорлик ўз ифодасини топган.

Шундай қилиб, истиклол йўлида бўлаётган жамиятимиз тараққиёти фалсафий муаммоларини таҳлил қилишнинг икки хил моделини кўриб чиқдик.

Тадрижийлик тамойилини асос қилиб олган эволюцион таълимоти жамиятни босқичма-босқич тинччи боришига ургў беради, ижтимоий ҳаётда янги сифатни аста-секин шаклланишини таъминлайди.

Диалектик тафаккур эса жамиятни даража-бадаража тараққиёт этиш ва шиддатли ўзгаришлар, ботиний барқарорлик ва зоҳирий номуносабиликлар, тадрижиёт ва сакрашларга бой ҳаётни, ижтимоий ҳамкорлик ва янгилашга қаратилган курашларда намоён бўлаётган ривожланиш зиддиятларининг тўлароқ манзарасини беришга ҳаракат қилади. Бу шидатли синергетика фани ютуқларидан кенг фойдаланиш диалектика илмини ривожлантиришнинг янги уфқларини очиб беради.

Шухрат қўшоқов,

СамДУ фалсафа кафедрасининг мудири, фалсафа фанлари доктори, профессор.

Мустақиллик жамиятини фақатгина сиёсий-иқтисодий жиҳатдан янгилашни эмас, балки қайта тиклашни, шунингдек, халқ маънавий-маърифий ҳаётини, асрлар давомида шаклланган мафкурасини танқидий-иқдодий ўрганиши асосида уни янги тарихий босқичга олиб чиқишни ҳам билдиради. Бунинг учун халқимизнинг умумбашарият тан олган маданияти, маънавияти, тафаккурини тиклаш ва улар воситасида янги давр талабларига мос замонавий маънавиятни шакллантириш лозим бўлади. Шу боис халқ фалсафий тафаккури, ахлоқий-диний қарашлари, бадиий маданият манбаларини янги авлодларга етказиш давлат вазифаси даражасига кўтарилгани ҳам бежиз эмас, албатта. Ўзбекистон Президентининг «Тафаккур» журнали бош муҳаррири саволларига, «Туркистон» газетаси саволларига жавоблари ҳамда «Тошкент Ислон Университетини ташкил этиш тўғрисида»ги қарори фикримизга яққол мисолдир.

Мозийдан хабарсизлик ёки маънавий меросни тушунмаслик келажақ авлодни маънавий қашшоқ ва юртига, миллатига, истиқболига лоқайд қилиб қўяди. Мустақилликка эришган юртимиз бугун маънавий мутеълик, кўркүв, руҳий парокандалик, бефарқлик ва лоқайдликдан фаоллик ва яратувчанликка қараб ҳаракат қилмоқда. Бу ёшү кексаларнинг турли ижтимоий соҳаларга ва маданиятга ҳаваси ортганлигида, миллий урф-одатлар, маънавият ҳақида фикр юритишида сезилмоқда.

«Миллий маънавият», «миллий қадрият» тушунчалари кейинги йилларда матбуотда, илмий тадқиқотларда, сиёсатда, айниқса, юртобшомизнинг ҳар бир нутқларида доимий тилга олиннадиган иборалардан бўлиб қолди.

Зеро, маънавият инсонни бошқа жонзотлардан ажратиб турадиган бош белгисидир. Инсон – табиатнинг гултожи деганимизда ҳам, биринчи навбатда унинг юксак маънавият эгаси бўлишдек салоҳиятини эътиборга оламиз. Инсон фақат моддий, табиий эҳтиёжлар заңжиридидагина эмас, балки маънавий, руҳий эҳтиёжлар оламида ҳам ашайди. У биологик ва иж-

тимоийликнинг, моддийлик ва маънавийликнинг узвий бирлигидан ташкил топади. Инсоннинг маънавий олами ҳам унинг моддий дунёси каби замон ва маконда узлуксиз ҳаракат ва ўзгаришларда, гоҳ юксалиб, гоҳ қашшоқлашиб туради. Маънавият тарихий ҳодиса бўлиб, у минг йиллар давомида пайдо бўлган ва узлуксиз шаклланиб, янгилашиб, ривожланиб, ўзгариб ва

Миллий қадриятларни ўрганиш во-рислик қонунини асосида амалга ошади. Бу қонун тарихийлик, илмий ҳолислик, миллийлик, умумбашарийлик каби тамойиллар билан изоҳланади.

Миллий қадриятлар ўзи юзага келган, ҳаёт кечирган шарт-шароитлар, кишилар моддий ва маънавий ҳаётлари, урф-одатлари, фикр ва тасаввурлари билан боғлиқдир. Агар миллий-маънавий қадриятларга тарихийлик нуқтаи назаридан қаралмаса, унинг мазмуни, гоёси, йўналиши тўғри тушунилмайдиган. Бу, ўз навбатида, уларга бирёқлама субъектив баҳо берилишига олиб келади.

Ўтмиш маънавияти ва қадриятларнинг миллий ўзига ҳослиги ва умумбашарий мазмуни ўртасидаги диалектик боғланишни тўғри тушуниш орқалигина уларга объектив ва илмий ёндашиш мумкин. Миллий маънавий меросдан унумли, оқилона фойдаланиш ҳар доим долзарб масала бўлиб келган.

Миллий маънавиятимизнинг ўзига хос, шарқона хусусият ва белгилари нималардан иборат? Бу аввало, халқимиз ҳар бир ишни амалга оширишида сабр-бардошлилик, вазминлик, бағри кенглик, андиша билан иш кўришида, ангилликка эҳтиёткорлик билан аста-секин кўникиб бориши, ўзлаштиришида кўринади. Шу сабабли ўтмишда шаклланган одатларга, аъналарга содиқлик, уларни сақлаш, кейинги авлодларга мерос қолдиришга уриниши ўзбек миллий маънавиятининг энг муҳим хусусиятларидандир.

Бундай хусусиятлар бошқа Шарқ халқларига ҳам хос. Бу нарсга маънавият оламидаги умумбашарий жиҳатларни аңглаб етишга имкон беради.

Янгилашни, тиклашни йўлини танлаган Ўзбекистон халқлари ҳам Шарқ ва Фарбдаги ривожланган давлатлар тажрибасидан унумли фойдаланиш орқали келажаги буюк давлат кура олади. Инсоният моддий ва маънавий тақомилга улкан ҳисса қўшган ўзбек халқининг бой маънавий меросидан бугунги кун вазибаларини ҳал этишда самарали фойдаланайлик.

Умар ҲАСАНОВ,

Беҳзод номидаги рассомлик институти ўқитувчиси

такомиллашиб боради. Маънавият ижтимоий ҳодиса сифатида сиёсат, ҳуқуқ, ахлоқ, дин, фалсафа, маданият, санъат каби ижтимоий онг шакллари билан ўзаро муносабатлар, алоқа ва боғланишларда юзага келади.

Лекин маънавиятнинг ўзига хос хусусият ва белгилари ҳам бор бўлиб, бу унинг нисбий мустақил ҳаёти билан ўлчанади. Тарихий ҳодисалар, сиёсий қарашлар унутилиши, ўрнига бошқаси юзага келиши мумкин. Моддий маданият эскиради, диннинг тарихий шакллари ўзгариб, янгилари пайдо бўлади. Аммо маънавият эса тўхтовсиз юксалиб, бойиб, тобора кенгрок қўлам ва теранрок мазмун касб этиб бораверади.

Маънавий миллий қадриятлар фақат бир миллат, халқ, авлод мулкигина бўлмай, ижтимоий тараққиётнинг барча босқичларида барча халқлар, миллатлар, авлодларга хизмат қиладиган.

Замонавий миллий тарбия жараёни Ўзбекистон мактабларидаги таълим ва тарбия тизимининг ўзига хослигини белгилайди. Чунки миллий тарбия жараёни миллий инсон шахси ривожланишининг қонуниятларини пухта эгаллаган ва ўқувчиларнинг фаолиятларини ана шу қонуниятлар асосида ташкил қилувчи кучлар – маҳоратли педагоглардир. Ана шунинг учун миллий тарбия йўриқномасида ўқитувчи вази-фаларнинг ярмини ифодаловчи ўргатувчи эмас, балки кенг касбий маънода, ўқитувчининг айна вақтда тарбиячи эканлигини ҳам эътироф этувчи педагог тушунчаси қўланилади ва назарда тутилади.

Мураккаб педагогик талаблар бўйича касбий тайёргарликлари ўртамаёна бўлган, мактабда ўзларининг вази-фаларини фақат билим беришда деб тушунувчи, тарбия жараёнини илмий асосда ташкил қила билмовчи бошлангич синф ўқитувчилари кўпчиликини ташкил қилади. Бинобарин миллий тарбия жараёнини ташкил қилиш билан бир-лиқда мактабдаги асосий шахс – ўқитувчи-тарбиячини ҳам мазкур педагогик янгилик билан таништириб, тарбиялаб боришлик керак.

Мактаб – ўқувчининг тарбиявий муҳитини мақсадга мувофиқ ҳолда ташкил қилувчи марказдир. Мактаб тарбия маркази сифатида миллий тарбия омиллари таъсирини мувофиқлаштириш, уйғунлаштиришга педагогик ва методик раҳбарлик қилиш ва бошқа вази-фаларни бажарилади.

Мактаб болалардан иборат биринчи йирик жамоа бўлиб, бу ерда бола янги муносабат, мулоқотларга киришади: инсонпарварлик, жамоатчилик, рост-гўйлик, ташаббускорлик ва бошқа мактабга тарбия ёшида шакллантирилган сифатлар билан бирга баъзида кўп-поллик, ёлгончилик, ўрилик ва бошқа ҳаётда учраб турувчи салбий сифатларга ҳам дуч келади, ўзида уларнинг таъсирини ҳис қилади.

Болаларнинг ижобий сифатлари ҳам, салбий одатлари ҳам каровсиз қолдирилса, салбий сифатлар тезкор-лик билан кўпайиб, “болалаб” кетади. Ижобий сифатлар ривожга эса орқага кетади ёки тўхтаб қолади. Шунинг учун мактаб жамоаси бўйсунуши шарт бўлган илк талаб, меъёрлар: педагог-ўқувчи; ўғил ва қиз болалар муносаба-ти; бошлангич, ўрта ва юқори синф ўқувчилари орасида ва синф ичигаги ўзаро муносабатлар меъёрлари жорий қилинмоғи керак. (Масалан, биринчи синфнинг биринчи кунидан бошлаб мактабда “сен” сўзини ишлатмаслик Самарқанд шаҳар 64-мактаб бошлан-

гич синфларида яхши натижалар бер-моқда ва ҳ.к.).

Миллий тарбиянинг муваффақият-ли ташкил қилиниши натижасида ота-оналарни ўз болаларини фақатгина боқувчилар эмас, энг аввало, тарбия-чилари сифатида тушуниш ва тушу-нтириш амалга оширилади. Шу пайтга-ча учраган барча салбий натижаларни умумлаштириб, уларни бартараф қи-лишнинг ахлоқий, ҳуқуқий, иқтисодий,

– фарзандларнинг ижобий ва салбий сифатлари, унга кўрсатилаётган таъ-сирлар ҳақида кенг, ҳаётий, қизиқар-ли маълумотларга эга бўлиш;

– Оила тарбиясида йўл қўйилган ха-толарни тузатиб, ютуқларни умум-лаштири бориш;

– Ота-она ва фарзандларнинг бир-га-лиқдаги фаолиятларини ташкил қи-лиш;

Ҳар бир тарбиявий тадбирнинг ю-кори даражада самарали бўлиши қуй-даги услубий қоидаларга риоя қили-шга боғлиқ:

– тадбирни ўтказишнинг зарурияти, мақсадини аниқлаб олиш;

– тарбиявий тадбирнинг ҳажми, че-гарасини белгилаш;

– қимлар, қандай вази-фада қатна-шиши, нима қилишини аниқлаш;

– нафосатли жиҳозлаш, ҳулк-атор меъёрларини белгилаб чиқиш;

– ўз-ўзини бошқариш, ўзи ва жамоа учун жавоб-гарликни ҳис қилишга эришиш;

– бошлангич синф ўқу-чилари қизиқиши учун мўл-жалланувчи тадбирларда ўйин, амалийлиқнинг етакчилик қилиши-ни таъминлаш.

Синф раҳбарлари тарбиявий жараё-ннинг қонуниятлари, қарама-қарши-ликлари, ишни ташкил қилиш ва уни тадқиқот қила олиш даражасига ама-лий-педагогик маҳоратга эга бў-лишлари керак. Ҳар бир синф қўба-рида бола унга топширилган қўндан мактабни ётириб кетгунча бўлган даврни ўз ичига олган “тарбия варақа-си” бўлмоғи керак. Ўқув йилининг ҳар чораги охирида синф раҳбари ҳар бир ўқувчига қиёсий таъсифнома (бо-ланинг қайси сифатлари I ва II чорак-да қай томонга ўзгарганлигини) ёзиб боради. Синф раҳбари томонидан тўндирилган “синфнинг тарбияланган-лик варақаси” мактаб, туман, вилоят даражасида умумлаштирилиб, қамчи-ликларни бартараф қилиш чоралари ишлаб чиқилади.

Ўқув жараёни тарбиявий жараён-нинг муҳим қисмидир. Ўқувчи у ёки бу нарсга, буюм, мамлакат, жамият ҳақида билимларни ўзлаштириш билан бир вақтда ўша нарсга, буюм, мамлакат ва жамиятга муносабати ҳам шакллана боради. Шунинг учун ўқув жараёнида миллий ҳаёт қадриятлари ижобий муносабат шакллантирилади. Натижа-да замонавий шахс — “Ўзбек боласи сиймоси”нинг педагогик таъминоти мақсадга мос ҳолда кечади.

Шариф ФАЙЗУЛЛАЕВ,
СамДУ доценти

маънавий чоралари яратилади. Тўп-ланган ижобий тажрибалар янада та-комиллаштирилиб борилади. Чунки шу пайтгача давом этиб келган оила ва мактаб орасидаги алоқаларнинг суст-лиги, тарбиявий мақсадлар орасидаги зиддият боланинг носоғлом тарбия му-ҳитини яратиб келган эди.

Тарбиянинг миллийликка таяниши туфайли эндиликда оила ва мактаб орасидаги ҳамкорликка тегишли қам-чиликларни тузатиш енгил кўчади. Давлат, оила ва мактабнинг тарбиявий қарашларидаги бирлик бунга самара-ли таъсир қилади. Ота-оналар билан олиб бориладиган ҳар томонлама тар-биявий жараёнлар энди ота-оналар-нинг ихтиёрига боғлиқ бўлиб қолмай-ди, балки улардан Ўзбекистон Респуб-ликаси Конституцияси асосида “ўз фарзандларини воғга етгунларига қа-дар... тарбиялашга мажбур (64-мод-да)” қилинади. Ана шу тариқа ота-оналар зиммасига ихтиёрий ёки маж-бурий юклатилган мажбурият қуйида-гилардан иборат бўлади:

– ота ва оналарнинг педагогик маъ-рифатли, билимли бўлиши;

Масофавий таълим нима?

Республикада Президентимиз И.А.Каримов ташаббуслари билан Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури ишлаб чиқилганига икки йил бўлди. Бу дастурда замонавий ахборот технологияларини ўзлаштиришга алоҳида ўрин берилган. Бу нарса республикаимизнинг жаҳон ахборот жамиятига бирлашувига, унинг келажақда буюк давлатлар қаторидан мўносиб жой олишига олиб келади.

Таълим сифатини ошириш учун нималарга эътибор бериш керак? Бу саволга жавоб беришдан олдин шунга таъкидлаб ўтиш кераки, бугунги ҳаётимиз кўрсаткичларидан бири — дунёда содир бўлаётган воқеаларнинг нақард тез ўзгариши ва маълумотларнинг тез эскириши. Бу эса, ўз навбатида, таълим тизими-га таъсир этмай қолмайди, яъни кечагина ўта муҳим бўлган нарсалар бугун эскириб, ўз муҳимлигини йўқотди. Иккинчидан, бугунга келиб ҳаммамни ҳам бир хил ўқитиш мумкин эмаслиги яққол кўриниб қолди. Узининг савияси, касби, тақрибасига қараб ахборотни ҳар қим ҳар хил қабул қилади, демак уларни бир ўқув хонасига йиғиб бир хил дарс ўқиш қўтилган натижаларни бермайди. Таълим сифатини ошириш учун фойдаланувчи — ўқувчи билим олиш усулини ўзи танлаш ҳуқуқига эга бўлиши керак.

Бугунги таълим нафақат материални ўзлаштириш жараёни, балки домий, узлуқсиз мулоқот жараёнидир. Бу жараён ўқувчиларнинг ўқув материаллари устидан тинмай изланишга, ўз маълумотларини доимо ошириш турлига олиб келади. Ўқувчиларни талабаларни ўқитиш билан бирга ўзлари ҳам доим ўқиб-ўрганиб, ахборотни янгилаб турадилар.

Бундай концепцияни амалга ошириш учун, биринчидан, ахборотни қабул қилувчи ва қайта ишловчи замонавий қудратли инфокоммуникацион инфратузилма, яъни ўзаро ахборот алмасувчи магистрал зарур. Интернет билан алоқа ҳам шун магистралга кирди. Демак, компьютер воситаларини ақтуал бўлган билим тузиш асоси деб қарасак ҳам бўлади. Шуну муносаб билан сўнгги вақтда масофавий таълим (МТ) ҳақида жуда кўп гапирилмоқда ва ёзилмоқда.

МТнинг ўзи нима? МТ — бу шундай таълим бериш ва олиш жараёни, бунда ўқувчи билан ўқитувчи бир-бирдан жумоанан ажратилган, улар ўртасидаги мулоқот эса ахборот ва алоқа технологиясининг маълум шакллар-

дан фойдаланишга асосланган. Масофавий ўқитиш (МУ) ўқувчи билан ўқитувчи ўртасидаги жугрофий масофани қисқартиради, вақт тўсиқларини олиб ташлайди.

Маълумки, ҳар бир инсоннинг онгиди ташқи дунёнинг талқини мавжуддир. Бу «воқелик» унинг тақрибаси, билими, ишончи ва дунёқарашига қараб ташкил топади. Аънавий ўқитиш усулибди бу «воқелик» ўқитувчининг талқинида шаклланади. Билим воситалари шундай конструктив муҳит тузишга ердан берадики, бунда ўргатувчи ташқи дунё ҳақида ўзининг шахсий фикрига эга бўлади ва ўзининг шахсий талқини устиди муҳокама юритади.

Компьютер ердимида ўқитиш жараёни ўргатувчи ва ўргатувчи ўртасидаги интеллектуал муносабатга асосланган. Ўргатувчи бирор соҳани ўрганиш жараёнида катта ҳаждаги маълумотларни қайта ишлашдек «зериқарли» ишларни компьютерга юклаб ўзи эса махсус дарс фикр юритиш имкониятига эга.

Ва, нихоят, билим воситалари «компьютер интеллектига» эмас, балки ўргатувчи интеллектига асослангандир. Бу эса режалаштириш, қарор қабул қилиш, ўқитиш жараёнини назорат қилишда асосий жавобгарлик ўргатувчида ётади, деган сўздан иборат. Шунга қарамай, агар компьютер тизимлари фикрлаш, мулоҳаза юритиш ва муаммо ечимларини қабул қилиш учун имконият яратган экан, демак улар билим олиш ва қўнимага ҳосил қилишда катализаторлик вазифасини бажаради. Республикаимиз истилоқига эришиб келажакка мустақил қадам қўяр экан, унинг ривожига қўллаб-қўрғи малакали мутахассислар билан бирга ўз малакасини оширишлари қарор бўлган, қўшима йўналишларни ўзлаштирган катта ёшдаги мутахассислар керак. Республика халқ ҳўжалигининг турли баҳаларида хизмат қилаётган турли касб эгалари, ишчи ё хизматчи бўлсин, ўз маҳоратини, малакасини ошириш учун ўзининг 20 фоиз вақтини билим олишга сарфлайди. Замонавий наҳрларда бу жуда катта маблағ талаб қилади. Шунинг учун ҳам МТ ҳаётий заруратдир. Масаланнинг яна бир томонини олий ўқув юртида ўқиш мумкин бўлган ёшларнинг ҳаммаси ҳам институтларга кириш имкониятига эга эмас. Бунга сабаб, бир томондан, институтларнинг имконият даражаси торлиги бўлса, иккинчи томондан, ҳар қандай оила ҳам ўз боласини, айниқса, у киз бола бўлса, бошқа шахарларга ўқишга юбора олмаслиқдир. Бундай вақтларда му-

аммонинг ечими Мўдадир.

Хозирги вақтда бизнинг республикада ҳам МТ ишлари олиб боришмоқда. Яқинда Ўзбекистон Президенти ҳузуридаги Давлат ва Жамият қурилиши Академиясида TESIS фонди томонидан МТ мавзусига бағишланган семинар уюштирилди. Беш кунлик маъруза ва амалий машғулотлар давомида Академия ходимлари томонидан ҳўқўқшунослик ва инглиз тилларида ўқув лойиҳалари ишлаб чиқилди. Ушбу семинар яна шунини билан диққатга сазоворки, «Электрон ахборот маркази» ходимлари томонидан семинар қайтарилди, бундан Академия кафедраларида МТ бўйича ўқув лойиҳаларни жорий этиш йўлга қўйилди.

Шу борада алоқа ва ахборот технологияси соҳасида жаҳон ҳамжамиятига бирлашишда республикаимиз ахборот тармоғида шаклланиб бораётган масофавий ўқитиш учун маълумотлар базаси(асос)ларининг қўламини, мазмунини ва уларни яратиш, янгилаш технологияларининг турли танланishi жуда муҳимдир. Янги ахборот технологияларини қўллашда тақрибди тўплаган давлатларда масофавий ўқитиш ишлари бошлаб юборилган. Масофавий ўқитиш учун маълумот ва билим базаларини яратиш босқичида улардан кейинчалик бир йўла бир неча табиий (давлат ва чет) тилларда фойдаланиш муаммоси туғилишини ҳисобга олиш зарур. Акс ҳолда кўпчилик маълумот базаларини қайта «таъмирлаш» учун ортикача маблағлар сарф этишга тўғри келади.

Иқтисодий ислохотларни янада қўрқлаштириш йўлидан изчил бораётган республикаимизда замонавий ахборот технологияларини ўзлаштириш, маълумот ва билим базаларини яратиш, ахборот тизимининг аънавий йўналишлари бўлган қозғолиш наҳр, радио, телевидение қаторига қўшилган Интернетга уланishi тобора кенгайиб бормоқда.

Кадрлар тайёрлаш Миллий дастурининг амалга оширилиши, ахборот ва алоқа технологиялари ҳаётимизнинг таркибий қисмига айланиши Ўзбекистоннинг келажақда буюк давлатлар қаторидан мўносиб ўрин олишига ишонч яратади.

Муаззам ОРИТҚОВА,

Тошкент давлат техника университети
«Автоматика ва телемеханика» кафедраси
таълиқотчиси

Қушиқ инсоннинг доимий ҳамроҳи, овуначоги ва маддакоридир. Қушиқ ва муסיқаннинг бетимсол руҳий қуввати одамзотни ҳайта ва эзгуликка қорлаб келган. Соз чалинганда гўё инсон танасидаги жон жунбушга келгандай гоҳ қўл, гоҳ оёқ, гоҳ тана ҳаракатларида, юз-кўз ифодасида ва айниқса, овозда ўз аксини топади.

«Авесто» китобидаги мадҳиялар ҳам қушиқ шаклида ижро қилинган. Курьони Карим Расулulloхга овоз ва оҳанг оркали нозил бўлган. Шу сабабдан унинг оятларини қироатли хушнафас овоз билан айтиш Оллоҳ каломининг таъсирчанлигини оширган. Азони юқори пардаларда, чиройли овозда айтиш эса ҳазрати Билолдан қолганиги маълум. Бундан хулоса шуки, одамзод маълум бир эътиқодни, муқаддас ғояларни ўзинга, ўғаларига сўз ва оҳанг оркали сингдирган ва ундан таъсирланган.

Инсонлар ўз турмуш тарзи, меҳнат жараёни, урф-одатлари ва ҳаётининг барча жаҳаларига оид қушиқлар яратиб келган. Шунинг учун ҳам қушиқлар кишиларнинг ўзларига ўхшаб турлича, ранг-баранг ва ҳар хил кайфиятини ифодалади.

Қушиқчилик кенг қамровли, кескис, шу билан бира барча учун яқин ва ҳалқили соҳадир. Қушиқчинг қандай шаклда бўлиши ва ижро туридан қатъи назар унинг мазмун моҳияти ҳаммиса устун туради.

Ўзбек қушиқчилиги тил шеваси, қуй ва усулларининг ўзига ҳослигига қараб ҳудудий услубларга бўлинади. Муסיқашнос олимларимизнинг фикрича Ўзбекистон ҳудудида туртта маҳаллий услуб бўлиб, булар: Хоразм, Бухоро-Самарқанд, Қашқадарё-Сурхондарё ва Тошкент-Фарғона услублари. Войдининг устоз санъаткорлари Юсуфжон қизик Шакаржон таъбири билан айтганда: «Хоразм услуби дарахнинг илдизи бўлса, Бухоро услуби унинг танаси ва қолганлари шохларидир». Ҳақиқатан ҳам Хоразм бир томондан Озарбойжон, туркман ва қорақалпоқ муסיқий маданиятларининг кесилишган жойи бўлса, иккинчи томондан бу ўлканинг ўзида қадимдан дoston ижрочилиги (ҳеч бир ҳудудникига ўхшамаган), маком, созанда санъати, сувора йўллари ва халқларар ижоди ривожланган. Айниқса ушбу санъат турларининг Муҳаммадхонимхон соний — Феруз даврида гуллаб-йилгангани маълум.

Бухоро-Самарқанд услуби ўзбек ва форс тожик муסיқий маданиятининг муштарақлиги билан ифодаланган ва унда Шаҳмаком аъёнлари, мавриғиҳонлик, аёл созандалик ижоди ва бошқа турлари билан ажралаб туради.

Қашқадарё-Сурхондарёда эса ички овозда айтиладиган дoston ижрочилигининг энг қадимий услуби ва ўзига ҳос ҳалқ озғаси ижодиети билан маъшур.

Тошкент-Фарғона маком йўллари, катта ашула ва ялпарлар билан ўзига ҳосликини кашф этади. Бу ранг-баранглик, турфа хиллик гўзал бойлигимиздир.

Шўролар даврида қушиқчилик ривожлангандай дейиш тарихий ҳақиқатдан кўз юмиш бўлар эди. Зеро, мазмун моҳияти жиҳатидан мустабид мафқурага хизмат қилган қушиқлар ҳам бўлди. Аммо турли мазоулардаги ҳар хил жанрларга мансуб қушиқлар борки, айниқса олар шеърларининг баъзи жойлари ҳисобга олинмаса қўйлари тингловчилар қалбидан жой олганигини эътироф этиш мумкин.

Қушиқчилигимиз муаммолари

Истиқлол қушиқчилиги санъати ривож учун катта имкониятлар яратди. Агар 1972 йили биргина Тошкент Давлат консерваториясида Шарқ муסיқа кафедраси фаолият юргизган бўлса, мустақиллик туйғайли барча вилоятлардаги санъат билим юрталарида анъанавий ижрочилик бўлимлари очилди. Ҳозирги кунга келиб болалар муסיқа ва санъат мактабларида ҳам бундай бўлимлар ташкил қилинмоқда. Натижада, нафақат республика танловлари, балки, ҳалқаро танлов ва фестивалларда ёш миллий қушиқ ижрочилари қатнашиб, ўз санъатларини намойиш этмоқдалар. 1992 йили Украина-нинг Хмельницкий шаҳрида ўтказилган ҳалқаро фольклор фестивалида Хива шаҳар болалар санъат мактаби баҳшчилар синфи ўқувчиси Ойибек Матчонов олий совринни олишга муваффақ бўлди. Шу мактабнинг халфа қизлари эса биринчи ўринни эгалладилар. 1994 йили Франциянинг Тулуза шаҳрида ўтказилган ҳалқаро фестивалда Ж.Шомуродов номидagi Нукус санъат билим юртидан баҳш қиз Зиёда Шарипова қатнашиб ғолибикни қўлга киритди. Бундай мисолларни жуда қўлпаб келтириш мумкин. Айниқса эл танлов мўлтоз ашулачи ва созандалардан Муноҳот Йўлчиева, Турғун Алиматов, Абдуҳошим Исмоилов, Шавкат Мирзаев, Ортиқ Отажонов, Раҳматхон Курбонов, Абулҳаҳад Абдуллаев, Абдураҳмон Холтожиев, Аҳмаджон Дадаев, Темир Махмудов ва бошқа талайгина хонанда-созанда ва ижодий жамоалар шулар ҳумласидандир.

Истиқлолнинг беш йиллигига бағишлаб «Ўзбекистон — Ватаним маним» деб номланган республика қушиқ танловининг Президентимиз ташаббуси билан ташкил этилганлиги қушиқчилик соҳаси ривожига яна бир туртки бўлди. Ҳар йили ўтказиладиган ушбу танловда янги шеър, янги қуй ва овозлар кашф этиляпти. Айниқса, 1997 йилдан бошлаб «Шарқ тароналари» ҳалқаро муסיқа фестивалини икки йилда бир мароубага ўтказишнинг жаҳон санъат усталари, сиеъатчилар ва кенг жамоатчилик эътиборини тортмоқда.

Анжуманлар ҳақида гап кетганида «Ўзбекистон — Ватаним маним» республика қушиқ танлови юзасидан баъзи мулоҳазаларни билдиришни ўринли деб биламиз.

Биринчидан, «Ўзбекистон — Ватаним маним» республика қушиқ танловининг Ўзбекистон ва шартлари бир жойда қотиб қолмасдан, ҳар йили ўзгаририлиб, тобора эркинлаштирилиб, қўқураштирилиб борилиши

зарур. Айниқса, унинг мавзу масаласи тор маънода тушунилмаслиги керак.

Шунингдек, масаланинг иккинчи томони яъни, «Чумчуқ сўйса ҳам қассоб сўйсин» деганларидек қушиқ яратишни ўз усталари бўлган шоирлар ва бастакорлар амалга оширсалар умри узокроқ асарларга эга бўлур эдик.

Иккинчидан, қушиқнинг ялла, лапар, айтишув, ўлан каби турларига ҳам эътибор қаратиш зарур. Айниқса, хор қушиқлари анъанавий ялла, айтишув ва ўланларга ижодий ёндошган ҳолда яратилса оммавий қушиқларга айланиши мумкин. Ҳозирги чиқишларда эса қушиқчиликнинг биргина яққалонлик тури кўпчиликини ташкил қилмоқда.

Учинчидан, маҳаллий услубларга тааллуқли қушиқлар ҳам эътибордан четда қилини керак эмас. Чунки ҳар бир ҳудуднинг ўзига ҳослиги, ранг-баранглиги қушиқларимизнинг рангинг хилларини қўйайтиради. Агар ҳар бир маҳаллий услуб қўшиқини бир гул деб фараз қилсак, бутун Ўзбекистон қушиқчилиги турфа гуллардан ташкил топган, ҳар бирини ўз таровати ва хиди ўзига гулдастага ўхшатиш мумкин.

Тўртинчидан, телевидение ва радиодаги қушиқчилик тарихоти кўнгилдагидек эмас. Мазмун жиҳатидан савияси паст ўртамийда қушиқлар, ижро даражаси иккинчи бўлмаган, ижрочиларнинг эфирга берилишидан шундай хулосага келиш мумкин. 1999 йили Бухоро шаҳрида М.Қориеқубов номидagi болалар муסיқа ва санъат мактаблари ёш ижрочиларининг республика танлови ўтказилди. Унда юқори ўринларга сазовор бўлган ашулачи қизларимиздан М.Омонов ва М.Набиева каби бир қанча ёш истеъдодли созандалар ва овозлар кашф этилди. Аммо республика даражасидаги тарғиботнинг сустлигидан уларнинг маҳорати ва талантидан қўнчилик томошабинлар бебаҳра қолдилар.

Бир мақола доирасида кенг қамровли қушиқчиликнинг барча жаҳаллари ҳақида гапириш жуда мушкул. Хусусан, овоз санъатининг гўлтожи — опера хонандалиги, айниқса, эстрада ижрочилиги каби оммавий турлари ҳақида алоҳида тўхталмиш зарур.

Биз ушбу долзарб мавзу доирасида муштарийларни мунозарага қорлаб ўз фикр ва мулоҳазаларини билдирадиган, деган уимддамиз.

Ботир
МАТЕКУБОВ

Ўзбекистон халқ шоири Эркин Воҳидовнинг ҳам адабий ўйлари, адабий-танқидий мақолалари, устозлар ҳақида ёзган дил изҳорлари, олим, ёзувчи ва ўқувчилар билан ижод олами ҳақида олиб борган баҳс-мунозаралари адабиётимиз ривожига алоҳида ўрин тутди. Шоирнинг «Шоир шёър шӯр» деб номланган адабий ўйлари, баҳс-мунозаралари жамланган китоби ўқувчини санъаткор дунёсига янада чуқурроқ олиб киради. Эркин Воҳидов «Санъат ва тафаккур» мақола-сида шёърийнинг жамиятдаги вазифаси, ўрни ҳақида фикр юртади. Шёър гузал фикрларни нафис ифодалаш лозимлиги алоҳида таъкидланади. Шу билан бирга шоир шаклбозлик ва тумтарокбозликларнинг ҳеч қандай аънаъна, баъдий услубга алоқасиз эканлигини, поэзия қуруқ гапларни қояғия солувчи насихатбозлик майдони эмаслигини, бундай силлиқ, усти ялтироқ, ичи қалтироқ сатрлар ўқувчига маънавий озик бера олмаслигини мисоллар билан очиб беради.

Эркин Воҳидовнинг адабий-эстетик мақолаларида тафаккур кенглиги, ноёб фикрлар, нозик дил, чуқур билим, покиза қалб секинчлари сезилиб туради. Истеъдод инсон қалби ва онгининг жуда ноёб хусусияти бўлгани учун, жуда ранг-баранг бўлгани учун таъ-

«ШОИРУ ШЁЪРУ ШҲҲҲ»

(Ўзбекистон Қаҳрамони, халқ шоири
Эркин Воҳидовнинг адабий-эстетик олами)

рифга сийиши қийин, — деб ёзади Эркин Воҳидов, — шоирона истеъдод — бир қараганда оламга ҳайрат кўзи билан боқиб санъати ва ўзгаларни ҳайратга солиш санъати бўлиб кўринади, яна бир қараганда эл дардига ошно бўлиш қобилияти бўлиб туюлади».

Эркин Воҳидов ёзувчи ва адабий танқидчи сифатида адабиёт оламида ҳеч ким, ҳеч қандай ҳодиса ҳеч қачон унутмаслиғи кераклигини таъкидлаб, ўз вақтида Чўлпон ва Фитрат ижодини чуқур ўрганиш кераклигини кўтариб чиққан эди. «Улар ижодини ўрганиш билан биз кўп ютамиз: аввало ғовий муҳлифларимизнинг қўлидан бир пайтлар ўзимиз бериб қўйган қуролни қайтариб олган бўламиз. Чўлпон билан Фитрат уларга эмас, бизга хизмат қилиши лозим. Бу ёзувчиларнинг мероси шундай ҳўлоса чиқаришга асос беради. Иккинчидан, ҳақиқатни юзгага чиқарган, илмда ҳам ошқоралик принципини амалга оширган бўламиз. Учинчидан, бу каби зиддиятчи ижодкорларнинг меросини илмий жиҳатдан ўрганмай келганимиз фазилат

эмас, балки нуқсондир».

Эркин Воҳидов адабий танқидчи сифатида мўмтоз адабиётимиз тарихи ҳақида кўп-кўп мақолалар ёзган. У адиб Нурулло Отахонов билан қилган суҳбатда мўмтоз адабиётимизни ўрганиш бобида узоқ вақт ҳўкм суриб келган сўний ажратиларга қарши чиқиб адабиёт тарихида ҳар кимнинг ўз ўрни борлигини кўрсатади.

Умуман, Эркин Воҳидов катта журъат билан ўз вақтида адабий меросимизга объектив ва одилона муносабатда бўлишликни кўтариб чиққан эди. «Биз Навоий ва Бобур, Ғузулий ва Оғахий, Машраб ва Муқимий, Нодира ва Ғўракат сингари ўтмиш шоирларимиз ижодини севамиз, ўрганамиз, — деб ёзади Эркин Воҳидов. — Чўнки уларнинг ижодий мероси бизни эзгуликка ундайди. Она юртин, халқни фарзандлик меҳри билан севишга, руҳий покликка, вафо, садоқатга ўргатади».

Ҳақиқатан ҳам Эркин Воҳидов мўмтоз адабиёт вақиллари ижодидан жуда кўп маънавий озик олиб қамолотга эришган. У ҳассос шоир сифатида уларнинг аънаалари-

ни ўз ижодида давом эттириб келмоқда. Эркин Воҳидов адабиётшўнослик фаолиятида ҳам мўмтоз адабиётнинг катта билимдони сифатида кўринади.

Эркин Воҳидов Навоийнинг: *Жунун водисига мойил кўрарман жони зоримни, Тиларман бир йўли бузмак бузўлгон рўзгоримни, —* деган матлаб билан бошланувчи ғазалини гузал таҳлил этган. Навоийнинг мазкур ғазали ижтимоий, ахлоқий ва маънавий масалаларни кескин кўтариб чиқади, чўнки Навоий ўз тузумининг қайноқ ҳаёти оғушида, қолверса ижтимоий ва сиёсий иллатлари қуршовида яшаган:

Ғалак бедодиҳан гарчи маним хоки гўбур ўлдум. Тиларман, топмағайлар тўтиёликка гўборимни.

Эркин Воҳидов мазкур матлабни қуйидагича шарҳлайди: «Яъни, зўлим одамлар мени тирикчилигимда кўрладилар, қадримга етмадилар. Вақт келарди, менинг одамларга кўр-гузган меҳру садоқатим, фидоилигим аён бўлар. Кишилар менинг қадримга етарлар, мазорим ҳокимни кўзларига тў-

«...Қўнғил аруи озангдан қувват,
руҳ эса
аруи озангдан сўнқ оладис».

Алишер Навоий

ҲОФИЗЛИК

Маънавияти бой халқнинг руҳияти ҳам тетик, тарихи ҳам арзғули, намоёндалари эса забардаст бўлиши мўжарр. Бу борада она заминимизнинг машҳур кишилари билан доимо фахрланиб келинган. Маънавий-маънавий меросларимиздан бири бўлиши забардаст мақомларимиз ҳам ўтмиш ҳофизи созандаларининг ижодиёти меваларидир. Халқимизнинг авайлаб-асрашлари, авлоддан-авлодга мерос қилиб қолдиришларининг асосий сабаби, бу оҳангларда ота-боболаримизнинг ўтмиш мероси, ҳаётий кечинмалари, меҳнати, табиати, маънавияти, руҳияти ўз ифодасини топаган. Зеро, уни тинглаганимизда беихтиёр ўтмишдан дарак топасиз, гўё қалблар ғайратлиқ қучларга тўлади, кўнгуллар софлибни янги-янги орзуларга қўмилади. Ҳофиз ана шундай ҳолатни инъом этувчи кишидир.

Одатда, «хофизлик» бир қатор маъноларни англатадиган тушунча. Олимлар «хофизлик»нинг асосини «эсда сақлаш», хотира қуввати қўчли, деб изҳоллашади. Демак, хотираси ўткир бўлганлар муסיқий аънаъна, кўй, қўшиқ, талқин йўлларини авлоддан-авлодга етказди. Шунда хофизликнинг ижодий хўсусиятлари намоён бўлади. Хонандалик соҳасидagi барча шўр синоатларни мўкаммал эгаллаган ва шўнга мўносиб муסיқий мерос намуналарини ўзлаштириб мохирликка эришган ҳозибали овоз эгасини ҳам «хофиз» деб юритиш халқимиз орасида одатга айланган. Лекин, хофизлик жуда катта масъулиятни ўзида мўжассам этади. Ҳар қандай ашулчиларни «хофиз» дейиш одобдан эмас. Хофизлиқни ўз даражаси мавжуд. Бу мезон хонандаларнинг илми, билими ва тажрибаси асоси билан ўлча-нади. Хофизликка даъвогарлик қиладиган

тиё қиларлар. Лекин тирикчилигимда бедодлик қилганлар мен дунёдан ўтган, ўқинмоқлари бенаф, кўзларига тўтиё қилмоқ учун ғуборимни толмағайлар».

Эркин Вохидов қардош Озарбайжон халқининг оташ-нафас фарзанди, ўзбек халқининг энг сеvimли шоирларидан бири. Фузूलнинг:

Шифои васл қадрин ҳажр ила
бемор ўлдин сўр,
Зулоли завқ шавқин ташнаи

дийдор ўлдин сўр, – деган ажойиб байти билан бошланган газалининг гўзал тахиллини берган.

Эркин Вохидов Фузўлий газалининг энг сўнгги юксак нуқтаси ҳақида шундай ёзади: «Шоир барча қилган рози дили шарҳига яқун ясайди: оламда муҳаббатдек буюк ва тенгсиз қудрат бор. У ҳам азоб, ҳам лаззат, ҳам қийноқ, ҳам ҳузур. Дунёга келиб тириклик саодатига мушарраф

бўлган жон, агар у муҳаббат оташида ёнмаса, муҳаббат лаззатини билмаса, у оламга келмади ҳисоб, тириклик бахтидан бенасиб. Дунёда яшаб туриб, тарки дунё қилган зоҳид муҳаббат лаззатини қаёқдан билсин?»

Маълумки, 60-70- йилларда ўзбек адабиёти янги ривожланиш босқичига кўтарилди. Ҳамма жанрлар изчиллик билан ривожлантирилди. Асқад Мухтор ўша йилларда адабиётимизда эндиликда «баркамол... адабиётнинг ҳамма сифатлари бор», деганда ҳақли эди. Бадиий адабиёт майдонига янги-янги ижодкор авлодлар кириб кела бошлади. Эркин Вохидов адабий-танқидчилик фаолиятида ўша йилларда адабиёт оламига кириб келатган янги авлод овозларига алоҳида эътибор бериб, мақолалар, тақризлар ёзди, ёш ёзувчилар семинарларида бадиий маҳорат ҳақида нутқлар сўзлади.

Эркин Вохидов «Янги авлод овози» адабий-танқидий мақоласида дама муҳим масалаларни кўтариб чиқди. Иجتимой муҳит ижодкор тақдирини да муҳим аҳамият касб этади, чунки Э.Вохидов таъкидлаганидек, «истеъдод соҳибининг қандай даврда яшashi, қай даврда адабиётга кириши унинг инсон сифатидагина эмас, ижодкор сифатида ҳам қисматини белгилайди».

Етмишинчи йилларга ке-

либ, ўзбек адабий танқидчилигида адабий меросни ўрганишга алоҳида эътибор берилга бошланди, ўтмиш адабий меросга вулгар-социологизм муносабати чекина бошлади, кўплаб шоирларнинг ижодига қайтадан баҳо бериш бошланди. Адабий танқид поэтика, адабиёт назарияси билан чуқурроқ боғлана бориб, бадиий маҳорат масалаларига янада жиддий эътибор берилади.

Эркин Вохидов А.Ориповнинг «Арманистон» шеърини дostonга аргизулик асар эканлигини, унда арман халқининг дардли ўтмиши, бу кунги, тақдирини бутун дунёга пардек тўзгитган халқнинг ҳасрату ноласи ва бугунги ифтихори шоирона ҳис, туёғ билан берилганлигини, образлар анор доналаридек зич жойлашганлиги, юксиз, мақсадсиз бирутта сатр йўқлиги, лекин шу билан бирга, шеърда аллақандай кенглик, очкилик бор эканлигини таҳлил қилади.

Умуман, Эркин Вохидовнинг «Шоир» шеър ушур-идаги адабий мақолалари, адабий йўнали, шеърят тақлиплари, ижодий портретлари, эсдалик-хотираларида ўзига хос илмий-эстетик кашфиётларни кўрамыз.

**Бойназар
Йўлдошев,**

филология фанлари номзоди,
Қарши давлат университети
доценти

хонадалардан ўз касбини мукамал ўзлаштириш, юксак савия, ижрочилик маҳорати талаб этилади. Шу билан бирга, фақатгина мусиқани эмас, балки адабиёт, шеърятни ҳам яхши тушуна билиши лозим.

Ҳар бир соҳани сабоқ жараёни, амалиёти ва пироварди бўлганидек, «хофизлик»нинг ҳам ўзига хос ўзлаштириш босқичлари мавжуд. Хофизлик ҳам азалдан устоз-шогирд қабилда ўзлаштирилиб келинган. Устоз-шогирдликнинг эса ўзига хос, миллий анъаналари заминда юзага келган қондалари бор. Улар ҳақиқий ўзбекча урф-одатлар ва удулваримиз асосида юзага келган. Хушоов, идроклаш қобилиятига эга ҳар бир истеъдод эгаси шогирд бўлишга ҳақлидир.

Шогирдлик мезони «хофизлик» санъатида ўзига хос жараён. Чунки, азалдан бўлажак хонадаларга устозлари мусиқий асарларни сўзма-сўз ёки товушматовуш ўргатган эмас. Балки, устоз ижросига эргшиб, қўриб, юриб ўзлаштирган. Устоз шогирдидаги «айтиш-қуйлаш» сифатларини мукамал шакллантирмагунча ижрога рухсат бермаган. Шогирдлик

фақат ашула айтишдан иборат бўлмасдан, мусиқий меросни ўзлаштириш, устоз хонанда ва созандаларнинг ижро йўллариин ўрганганидан сўнг устозлар имтиҳондан ўтказиб фотиҳа берганлар. Шундан сўнггина шогирдлик даври якунилан мустақил ижодга ўтилган. Ҳар қандай хонанданинг мустақил ижодий йўли самарали, сермахсул, ўтмиш анъаналари асосида замонавий руҳ билан сурорилган бўлса «хофизлик» учун замин бўла олади. Бу жараёни анъанавий мусиқамиз ижрочилигида, айниқса Фарғона-Тошкент йўлларидаги катта ашула ижрочилиги амалиётида яққол сезиш мумкин. Хофизларнинг шаклланиши ҳам халқнинг кўз олдида ва устознинг ёнида кечади.

Айни пайтда «хофизлик» анъаналарини ўзлаштириш ўзига хос тарзда давом этмокда. Халқимизнинг атоқли хофизлари Хожки Абдулазиз Абдурашулов, Мулла Тўйчи Тошмуҳамедов, Комилжон Отаниёзов, Юнус Ражабий, Ортиқхўжа Йимхўжаев, Жураҳон Султонов, Маммуҳур Узоқов, Расулқори Мамадалиев, Фаттоҳон Мамадалиев, Очил Отахонов, Ҳасан Ражабий қабиларнинг «хофизлик» аня-

налари замондош ёшлар томонидан ўзлаштирилишининг ғувоҳимиз. Республика хонадаларининг ҳар йили ўтаётган устозлар номидаги турли танловлари, фикримизга далилдор. М.Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясининг анъанавий ижрочилик кафедрасида «хофизлик» санъатини тарбиялаш замонага хос тарзда олиб борилмокда. Бу даргоҳда халқимизнинг азалий анъаналарини замон руҳи билан ҳамнафас ҳолда давом этириш муносиб йўлга қўйилган. Қисқа вақт ичида Муножот Йўлчиева, Раҳматжон Қурбонов, Маҳмуд Тожиев, Маҳмуджон Азимов, Хуррият Исроилова, Насиба Сатторова, Марям Сатторова, Сойиб Ниёзов каби истеъдодлар элга танилди. Устоз санъаткорлар сафида бир гуруҳ ёшлар устозлик камарини боғладилар. Улар анъанавий ижрочилик ва «хофизлик» санъатининг муносиб йўли давом этаётганини намоён этмокдалар. Ана шундай хофизлар сафи кенгайишини тилаймиз.

Машрабжон ЭРМАТОВ,
Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган артист

Замира РҶЗИЕВА

Сарой мулкхонига

I

Бибим десам куддан тулини бир ой утди,
Кавсар суви янглиг тиниқ чирой утди,
Синоати, файиш улуг сарой утди,
Тиллақошлар кучоқлаган хумой утди,
Тиллақошга ҳос манглайи қилол булай,
Гулоийм денг, Бибим, Сиздек аёл булай.

Суз айтасиз, чигал арқон ечим топар,
Хайрон нурлар тоғини, қолдуз кечини топар,
Жағнда ҳорган Соҳибқирон кучини топар,
Ҳақ йўлида сўзини топар, бурчини топар,
Меңда бир мард манглайига қамол булай,
Назар қилинг, Бибим, Сиздек аёл булай.

Бир чехраки тўқилгани буйи гулоб,
Шарққа молик, Туркка молик ою офтоб,
Улуғбекка фалак сирин очган китоб,
Курагоний жадвалида этар тавоб,
Гулоб буйи маст айлаган шамол булай,
Назар қилинг, Бибим, Сиздек аёл булай.

Дунё билар Турку Турон аталган юрт,
Кн аёли оқил, уйи барака-қут,
Соҳибларини кўнрағида турлаган ут,
Улагийтирган қизалари гул, улги бургут,
Валфажрай суҳбада ерут ҳаял булай,
Бегойим денг, Бибим, Сиздек аёл булай.

Дариг тутманг, файзинигизни олсин юзим,
Шаҳархонинг ҳос йўлида қолсин изим,
Узалигини англаб усеяи ўғил-қизим,
Кўнғилга гул, мева тутсини кўклам, кузим,
Сизнинг каби кечмиш умри зилол булай,
Туркойим денг, Бибим, Сиздек аёл булай.

II

Бибим, Бибихоним, Сароймулкхоним,
Исминигизни айтсам йўқлаб келадим,
Номадор минорларнинг матруркин ҳисси,
Юр-юракимни чўглаб келадим,
Самарқанддай азим шаҳарингиз узи.

Бибим, исминигизни айтсам гар, Бибим,
Бир синам келадим қирқирчон сочили
Кун билан, ой билан ҳусн талашгини.
Юрса наларидан гул, қалдирғочли
Фусункор кўкламлар эришгани.

Кўклама урилиб англай бошлайман,
Муҳаббат сеҳридан Соҳибқирон дол.
Узи сезмай қолар эгилганини.
Тан олар қилишлар, қалқонлар алҳол
Оқил гузалликдан егилганини.

Бибим, исминигизни айтсам гар, Бибим,
Неиндир тишларар луқоқларнинг
Эзгулик ояси, поклик ояси.
Ҳайлимни боғлар чироқларига
Улуғбекнинг баланд расадхонаси.

Бибим, исминигизни айтсам гар, Бибим,
Хидиётсон тарафдан ҳусрийиқ келар,
Армон гултиқондир, соғинч гултиқон.
Гултиқон юракни аямай тилар,
Ватандан буюк дара йўқ экан.

Бибим, исминигизни айтсам гар, Бибим,
Томир-томиримда жаранглар овоз,
Дилимга тулгани шул лаҳза аҳддур.
Онаман, Темурий шажарага ҳос
Улоллар тарбия қилишим шартдур.

Бибим, Бибихоним, Сароймулкхоним...

Эрк келганда эрксиз кўнларнинг
Сарҳисоби ойдинлашар жим.
Битга қўқув минг катого теги,
Ўқсиб йиғлаб юборар кўнгим.

Етган сари фикр чироғи,
Уйловлар тиг кўтарган жаллод.
Кўз бошлар кўзим қароғи,
Мен алдовда улгайган авлод.

Шу қадар кўп йўқотишларим,
Гуноҳлардан қўш елкам яғир.
Умр йўлим булганин ирим,
Йўламоқлик унданда оғир.

Ҳар йўқотиш вази армонингиз,
Ҳар тоғимидан гуллайди оғзу.
Осон бериб бўлмайдик жонини,
То узилмай қўш елкам қарар.

Алданган кун, сийтан фаслнинг,
Рўхин гариб этган оғрини.
Тутиқушга ўхшап насининг
Тарихига тилган йити —

Ҳақки, менмас, армон улади,
Уйғонган қалб ўзин чогласа.
Йўқотишсиз авлод булади,
Фарзандларим худо хоҳласа.

БАЛАНД КҶТАР МИНГ ЙИЛЛИК ШОННИ

Кеча тутаб борар яқиндир кундуз,
Мудрама, жонинги ғофлатлардан уз,
Рухиятигиз тилсим сандигини буз,
Қўлдан чиқармагин бундай имкони.

Оғоҳлигинг орсия қадим сирлардан,
Бир қайрилиш сўра азиз пирлардан,
Қошиғи мерос, ахир, Асотирлардан,
Қўрағот томирингда оққан тутенин.

Улғувор аҳдларга тутганча парвоз,
Моийдан келадур синамаган овоз:
"Биз ким мулки Турон" ... этгини эъзоз,
Сен-да баланд кўтар минг йиллик шонни.

Тизи титрамасинг қадди тин келгай,
Қалб тўла муқаддас азиз юк келгай,
Кўймиши, топмиши бўлиб эрк келгай,
Изи кўзламагай сира осонни.

Тутаб бораётган туннинг тигида,
Вужудини ёндириб ишқингиз чўғида,
Нур узатиб икки қорачиғида
Суйган Чўлойдек суй Ўзбекистонни.

"Қора сочим ўсиб қошимга тушди..."
(қўшиқдан)

Қора сочим ўсиб қошимга тушибди,
Далли кўнглим бағритошга тушибди.
Бағритошнинг излари қай кучада,
Мажнунотлар йўл қарошга тушибди.
Шамол эмас оҳим тегида булутга,
Эгани ёғир ҳол сурошга тушибди.
Ховучиға шабнам тўккан гулбарглар
Ҳайронлиги титрак ёшга тушибди.
Кўнғил бермоқ гуноҳини до дариг,
Дарду алам жон талошга тушибди.
Битиклар бу кўхна савдо деб айтиди,
Не тонг кўхна савдо бошга тушибди.
Дардларимга айланибди оҳанглар,
Замирининг сирини фолга тушибди.

СЕНГА КҶКЛАМ ТИЛАДИМ...

Кўнғилга ҳамроҳ йўқ оғриқдан уза,
Содиқ қайгуларнинг боғи сизладим.
Вужудимни урғу хазорез кузга
Мен сенинг умрингга кўклам тиладим.
Сарғайган барглар ишқ, ишқдир изирини,
Ташбеҳда бор эди гул ҳам, эсладим.
Англай бошлайман оғриқлар сирини,
Мен сенинг умрингга кўклам тиладим.

Юзин ҳазон босган ариқ шеш ўқир,
Маҳзулини кўнглим каби... тингладим.
Дунёга ишқ дея келганим ахир,
Мен сенинг умрингга кўклам тиладим.

Кўкламининг шавқи не, ифори қандай,
Қачон ўтирлатдим уни... йиғладим.
Сонингга чилиги қорлар ёққанда
Мен сенинг умрингга кўклам тиладим.

Зеро ишқ дегани лаззатли азоб,
Унга жон ичимни узим уладим.
Ишқини дилда кинмас, яшайди офтоб,
Мен сенинг умрингга кўклам тиладим.

НОДИРА ҒАЗАЛИГА МУҲАММАС

Иглаурман ранжим ичра борсиз,
Судди истақ гуллари баҳорсиз,
Дилга чўқди угли суз изорсиз,
Ерингиз васли эмас озорсиз,
Гулиш ичра гул топиламас хорсиз.

Ишқ юртидан қай қуни келди садо,
Айла бир жон нима, минг жон фидо,
Ростлигим шул фидолик этди гадо,
Ул париваш васидан бўлдим жудо,
Роҳати дил қолмади дилдорсиз.

Мингта шохлар севиди бир жонга кўл,
Дарладан воқиф қалам йиллар нуқул,
Тун буйи етган дилим суҳбада кул,
Оразин кўр, дўлдирини бўлма маъул,
Бу жаҳонда ганж йўқдир морсиз.

Айридув на туш, на ўй ёрди,
Тараҳхум йўқ қоқили зунвордин,
Дол демоққа келди жон озворин,
Ор қилмас таъайин ағёрдин,
Ошиқ содиқини дерав орсиз.

Зўлат ичра жон қарахтдур, роҳ улинг,
Қорачиқлар нурга ташна моҳ улинг,
Қиприқларим айрилмас "Сегоҳ" улинг,
Нодира аҳволидан оғоҳ улинг,
Эй мусоҳибларки қолмиш ёрсиз.

ГАНЧ УСТАСИ

Баҳор — фаслларнинг энг чиройлиси ва биринчи ҳалқимизнинг олижаноблиги, бағри кенглиги, саховати, она-табиат билан ҳамнафас бўлиб уйғун яшаши интилиши, айниқса яққол намоён бўлади. Дарахтларнинг нафис бўлиб очилган гуллари, бинафшаларнинг антика хушнуд хидлари, турли ўсимликларнинг нозик, жимжимадор новда ҳамда барглари ажодларимизни ва бизни ҳамон ҳайратга солиб келмоқда. Шунинг учун бўлса керак, бизга неча асрлардан буюн ганч ўймакорлик санъати исلميёнинг бежирим нақшлари ҳамisha баҳорнинг ғузалигини эслатади ва қалбимизда чўқур из қолдиради.

Ганчкорлик қадимий санъат турларидан бири бўлиб, ўз хусн-жамолини дунё меъморчилигида, шу жумладан Туркия, Эрон, Туркия, Арабистон, Афғонистон ва бошқа Шарқ мамлакатлари меъморчилигида намоён этиб келмоқда. Айниқса, Ўрта Осиёда яратилган асарлар ўзига хос бадийлиги, композицияси ва ишланishi услуби билан бошқалардан фарқ қилади. Ҳозирги кунда ганч серкўёш Ўзбекистонимизда ардоқланиб, авайлаб муҳофаза қилинаётган кўпгина ёдгорлик обидаларига кўркамлик, ғузалик бахш этиб турибди. У Самарқанд, Бухоро, Тошкент, Қўқон, Марғилон, Хива, Шахрисабз ва бошқа шаҳарлардаги тарихий обидаларини қуриш ва безатишда ишлатилган.

Хар қандай бинони безашда аввал унинг тузилишига мос ганч ўймакорлиги турини танлаш, қўллаш муҳим аҳамиятга эга. Кичик хонага майда, текис ўймакор ва унга мос бўлган пардоз тури, катта меҳмонхоналарга эса йирик, ёйма ва ўзига хос ганч ўймакорлиги қўлланилади.

Бугунги кунда ганчда гипс қоришмаси кенг қўламда қўлланилади. Гипс оқ, рангсиз шаффор, қизил, қорамтир ёки қора рангдаги минерал. У жуда мўрт

бўлиб, сувда зрийди. 80-90° ҳароратда қиздирилганда таркибидagi сув буғланиб кетади. Агар 120-140° қиздирилса алебастрга айланади. У янгилигида осон кесилади, ўндан хоҳлаган шакллари ўйиш, ясаш мумкин, лекин у қотгандан сўнг қаттиқ тошга ўхшаб қолади. Усталаримиз унинг бу аjoyиб хусусиятидан яхши фойдаланишди.

Ганчкорлик санъати бекиёс ва бебаҳо хазина, уни чўқур ўрганиш илмий ва амалий аҳамиятга эгадир. Қадимда қурилган уй, масжид, мадрасаларнинг ичига қирилса, ҳеч қандай иситишсиз хона қишда иссиқ, ёзда эса жуда салқин бўлади. Бунинг сабаби ганч ўзидан совуқни ва иссиқни жуда кам ўтказишди. Бу хусусиятларини билган халқ усталари уйларнинг девор, шифт, ҳаттоки полини зах ўтмаслиги учун ганч қоришмаси билан суваганлар.

Ҳозирги кунда ҳам ганч санъатига қизиқувчилар кундан-кунга кўпайиб бормоқда. Ганчкорликнинг ўйма турлари кўпбўлиб, истеъдодли, қўли гул усталар улардан унумли фойдаланиб, мўъжизалар яратмоқдалар. Шундай усталардан бири "Ўсто" бирлашмасининг аъзоси, хоразмлик уста Давлат Мухаммедовдир.

Давлат 1955 йилда Хоразмнинг Гулран туманида таваллуд топган. Унинг тирешқоқ ва байратли отаси ёғочдан дарвоза, эшик, ойналарга ромлар ясовчи уста бўлиб, фарзандлари ўз хунарининг давомчиси бўлишини истоган. Шунинг учун ҳам Давлат мактаб давридан бошлаб ганчкорлик тўғрисида қатнашган. Унинг биринчи устози Одамбой Бобононов ёш истеъдодга ганчкорлик санъатининг қонун-қондаларини, нақш композициялар тузишини, уйлари ўйиб, ўзига хос пардоз бериш йўллариин ўргатиб, шу санъатга катта қизиқиш уйғотган.

1972 йилда Давлат мактабин олтин медал билан таомомлаб, олий ўқув юртининг архитектура бўлимига ўқишга

кирди. Институтдаги дарслардан бўш вақтида машҳур уста Маҳмуд Усмоновдан ганчкорликнинг ўзига хос сирларидан сабоқ ола бошлади.

Давлат 1981 йилдан буюн "Ўсто" бирлашмасининг аъзоси. Унинг биринчи ижодий иши Урганчдаги шаҳар ижроия қўмитаси биносининг фойсина, умумий интеръерини (ички қўринишини) яратиш бўлган.

Устанинг меҳнатсеварлиги ва изланувчанлиги учун "Туркистон" саройидаги катта намоиш залининг шилини безатишни унга топширилган. У бу топшириқни бажаришда бинонинг баланд, пастлигини, нақш нисбатларини, умумий мазмунини ва қўйилган талабга мослаштириб безак берган. Унинг ишларини нафақат Ўзбекистонда, ҳатто чет элларда ҳам қўришимиз мумкин.

1986 йилда Латвиядаги Юрмала курортида Давлат Мухаммедов ва бошқа ўзбек усталари ўзларининг шоғирдлари билан "Ўзбекистон" ресторани деворларига майин ва бежирим нақшлар билан ишлов беришди. Улар бу билан ганчкорлик санъатининг Ўзбекистон меъморчилигида катта ўрин туғанлигини дунёга намоиш этишди.

Давлат Мухаммедовнинг мукамал ишларини Тошкентдаги ҳокимият биносининг ичидagi 4 қаватда жойлашган катта гўмбазда ҳам қўришимиз мумкин. Бу композиция устадан жуда кўп меҳнатни талаб этган, албатта. Лекин ҳосил бўлган жимжимадор намоён уни томоша қилаётган инсонда ажиб таассум уйғотиб, ҳузур бағишлайди.

Чиндан ҳам инсоннинг қўли гул, тафаккури беоён, диди юксак, парвози баланд дегиниш керади. Ўзбек ганч санъати асрлар оша инсонларни лол қолдириб, ғузалик рамзи бўлиб қолаверсин, усталарнинг маҳорати авлодларда такомиллашиб, ривож топаверсин.

Хуришда
СОЛИЕВА

Араблар истилосига қадар ҳам Марказий Осиё маданияти кўп минг йиллик тарихига эга эди. Бир қатор тарихий ҳаёатларнинг бевосита гувоҳлари бўлган бу ҳудуд фуқаролари турли даврларда ҳар хил диний таълимотларга эътиқод қилиб келишган. Булар ичида энг машҳури ва ўша давр тушунчаси бўйича диний-фалсафий ақидалари билан анча шухратга эга бўлгани бу икки ярим минг йил аввал пайдо бўлган буддизм таълимоти ҳисобланар эди. Буддавийлик ўз тарафдорларининг кўпчилиги билан энг муқаддас динлардан бири сифатида тан олинган эди.

Ўтмишдаги юнон сайёҳларидан бизгача етиб келган маълумотларга кўра Урта Осиё, хусусан, Ўзбекистон халқлари эраимиздан аввалги VI-IV асрларда Узоқ ва Яқин Шарқни, Эллада, эллилар оламига мансуб халқлар яшовчи шаҳарларни-Кичик Осиё давлатлари, Эгей денгизи яқинидаги ороллар ва Эллада қиъаларини ўзига бўйсундириш ниятида бўлган Аҳмонийлар Эрони томонидан истило қилингандан сўнг ҳажон тариҳида янада кўпроқ танила бошлади. Аҳмонийларнинг «Давлатлар иттифоқи» тарихи-чи қирган ер ҳўжалиги билан шугулланувчи Водий халқлари Копетдоннинг икки қирғоғини, яъни шимолӣ-шарқий Эрон ва жанубӣ-ғарбий Туркманистон ҳудудларини ўз ичига олган Парфиялар (Парфия), Мурғоб дарёси ёқасида Туркманистон жанубида истикомат қилувчи Марғиёна, Бактриёна, Ҳиндикуш ва Ҳисор тизмалари оралиғида Уқўз (Амударё)нинг икки қирғоғида жойлашган, яъни, шимолӣ Афғонистон ва Ўзбекистоннинг жанубий қисмида ҳамда ҳозирги Тожикистон ҳудудларида яшаб келган сўғлар (Сўғиёна), Мовароуннаҳр (икки дарё оралиғини марказий қисмларидан, Хоразмда, Амударё бўйларида алоҳида-алоҳида бўлиб, дала-дашларда, чўлларида, шаҳарларда ҳам) Силдарё дарёси ёқаларида қўшни бўлиб яшовчи ҳамда қорачилик билан шугулланувчи қўчманчи искифлар (скифлар), қабилалар-Урта ва Яқин Шарқ ҳамда жанубий Деккан ярим ороли ва Ҳиндистон халқлари билан танишиш, алоқа боғлаш имконига эга бўлдилар. Аҳмонийлар армияси тасарруфидоғи: аскарлар Юнонистонга ҳарбий юришга иштирок этишар, фюрлар назоратидаги ҳудудлардан то Мисрнинг жанубидаги Элефантин ороли ҳудудларида ҳарбий хизмати ўташарди, буни жанубий Юнонистонда ўқатилган археологик қазилмалар натижасида топишган хоразмлик ҳарбий аскар ҳоки қолдиқлари ҳам исботлайди. Марказий Осиё халқлари ҳам қўччилик бошқа халқлар қатори Шаханшоҳга (шўхлар шоҳига) турли микдордаги бож, широк туловларини тўлар эди. Жумладан, улар фюр салтанатини қўриқлиш ашёлари билан таъминлаб туришар, баъзан ўзлари ҳам ўша қўриқлиш ишларида иштирок этиб, салтанат пойтахти этиб танланган ҳудудда муқашам саройлар мажмуини бунёд этишар, «Шохрох» («Шох йўли») деб ном олган Кичик Осиёдан Ҳиндистон қадар Бактрия орқали ўтган йўлнинг барпо этилишида иштирок этишарди. Аҳмонийлар бошқаруви даврида маҳаллий халқлар асосан қуёшга, оловга, ерга, суғга ва бошқа табиий ободлар келтириши мумкин бўлган, афсонавий қудрат эгалари деб таҳмин қилинган Ҳинд-Эрон халқлари ўйлаб чиқарган ва ўзлари ҳам ишонган илоҳларига сиғинишларидан

ташқари, Ўзбекистонга Осиё олди давлатларида кенг тарқалган диний маъбудлар ҳам кириб кела бошлади. Жумладан, Анохита юлдузи илоҳаси ҳамда бир қатор юнон маъбудларининг кириб келганлиги ҳақида таҳминлар ҳам бор.

да парфияликлар сулоласининг янги бўлини — Кенжа Аршакийлар пайдо бўлди. Ва бу авлод ўша даврнинг ўзини империяси бошқарувини қўлга олдилар. Ва нияҳат, тўрт қудратли «Императорлик даври» давлатлари ҳосиласи ўларок Бактрия ва Ҳин-

Баҳодир АБДУРАҲИМОВ,
санъатшунослик номзоди

ЎЗБЕКИСТОНДА БУДДИЗМ ЎДГОРЛИКЛАРИ

Диний оқимларнинг янада яққол кириб келиши айниқса Ўзбекистонда ҳўм сурган Эллилар даврига (милоддан аввалги IV-I асрлар) тўғри келади. Бу даврда Александр — Искандар Македуний ниятига кўра шиддатли ва мурасасиз ҳарбий юришлари натижасида аввалгига ўнинг буюк империяси вужудга келди, кейинчалик буюк саркарданнинг бевакъафоти муносабати билан (милоддан аввалги 322 йил) ўнинг томонидан фатҳ этилган бекис ерлар бўйлаб эллинистик монархиялар вужудга кела бошлади. Ана шундай емирилган монархиялардан бири селевкийлар салтанати, ўрнида таҳминан милоддан аввалги III асрнинг ўрталарида Парфия ва Грек Бактрия подшоҳлиғи вужудга келди.

Агар қўчли Парфия давлатини (ҳозирги Туркманистондан Кўра денгизга қадар) маҳаллий туркий ҳўқмдорлар бошқарган бўлса, Грек-Бактрия давлатини Искандар Зулқарнай даврида Урта Осиёга келиб қўлган ва 75 йил ҳўм сурган Селевк авлодлари — юнонлар бошқарар эдилар. Грек-Бактрия давлатининг асосчиси Диодот аввалроқ селевкийларнинг Бактриядаги ноиб эди, кейинчалик эса у ўзини мустақил ҳўқмдор шўх деб эълон қилди.

Турли маданий, бадий, диний аъналарнинг бў холдаги тарқалиши Ўзбекистон тарихий ҳаёатларининг кейинги «империя» даврида ҳам ўз хусусиятини йўқотмади (эраимизнинг I асри). Бу даврга келиб Ўзбекистондаги сиёсий ва маданий ҳаёт бирмунча ўзгарган эди. Урта Ер денгизи қирғоқларида римликлар деярли бутун Олд Осиё давлатларини фатҳ этиб (Птоломейлар Мисри ҳамда Селевкийлар Сурияси билан биргаликда), қудратли «Ғарб империяси»га айланди. Хитойда эраимизнинг 25-йилда Катта Хон сулоласи ўрнига Кичик Хон сулоласи вужудга келди, аммо хонларнинг аввалги аънаалари ўз ҳўлича сақлашни қолди ва шу билан бирга «Ғарб империяси» ҳам ярашад давом этарди. Парфияда эса бироз олинроқ (милоддан олдинги даврда) сарой тўнтариси натижаси-

дистондаги юнон подшоҳлари давлатлари ўрнида Марказий Осиё ва Ҳиндистон ҳудудини ўз ичига олувчи буюк Қўшонлар салтанати — империяси вужудга келди.

Қўша оламнинг барча заминлари ва энг илғор фалсафий қарашларини ўз ичига олган ва ривожланган қадимий империялар ҳосиласи бўлмиш ушбу тўртқилнинг таъсир қўчи Ғарбнинг Британия оролларидан то Шарқнинг Тинч океани қирғоқларигагача етиб борди.

Рим, Парфия, Қўшон империяси ва Хитойларнинг Хон салтанати яқиндан алоқа ўрнатиб, ўзаро ҳарбий-сиёсий ҳамкорлик йўлини, тўтдилар ва бу ўз навбатида кейинчалик бутун дунё учун ўша пайтда энг оламшумул воқеа бўлмиш ва шу билан бирга қарвонларнинг ва сув бўйлаб савдо-сотiq йўлларининг пайдо бўлишини бошлаб берган, Буюк Ипак йўли номи билан машҳур бўлган қарвон йўлининг вужудга келишини таъминлади. Ана шу йўллар орқали Рим ерларидан Эрон, Марказий Осиё, Ҳиндистон, Хитой давлатларига ва, аксинча, саёхатлар қилинар эди, қимматбаҳо савдо моллари олиб ўтиларди, шу билан бирга илмий-техникавий ютуқлар борасидаги фикр алмашувлари ҳамда дин ва эътиқод хусусидаги ўзаро мулоқотлар ўқатилиб турилар эди. Ана шу йўсунда авваллари Шарқда бўлган Румо (Рим) савдогар ва тадқиқотчи-лари Шарқ империялари доирасидан Парфия ерларидан Митра ва Серапис маъбудларини, чегарадош юртлардан эса — ўз ва танларига масиҳийлик динини олиб кирдилар. Худди ана шу даврда римликларнинг урф-одатлари ва маъбудлари, кейинчалик эса масиҳийлик ва яҳуд таълимоти, Парфия орқали кириб кела бошлади. Яйловлар, дашлар орқали ўтилган йўллардан Қўшон подшоҳлиғига, Эрондан эса худди шу ўлкага яна бошқа дин — монийлик кириб келди. Ҳиндистон ерларида истикомат қилувчи қўшонларга эса Хитойнинг Синьцзян войдларига ҳамда Тибетда кенг тарқалиб ўлгурган буддавийлик таълимоти кириб келди. Марказий Осиёнинг жанубий ҳудудлари биз-

нинг йил ҳисобимизнинг биринчи асрларида жаҳон империялари туртлиги ва унинг марказини ташкил этувчи икки аъзоси таркибига кирар эди. Булар милودнинг III-IV асрлари - Уйғониш давридаги Парфия таъсирида бўлган Эрон ва Кушон давлатлари эдилар.

Эрон империяси ана шу давр давомида Римнинг энг кучли ва биринчи навбатидаги рақиби бўлиб келар эди ва унинг сиёсий тарихи замирида «Ғарб империяси» билан кураш олиб бориш мақсади ётар эди. Парфия-Рим жангларида омад баъзида парфияларга қулиб боқар, бундай ҳолларда асир олинган римлик легионер жангчилар ҳамюртлари Парфиядан енгилган, шу юрда ҳалокатини топган Рим саркардаси Красс сарфдошлари билан биргаликда тақдирга тан берган ҳолда Парфиянинг шарқий ҳудудларига сургун этилар эдилар. Баъзида эса омад римликлар томонида бўлар эди (Бундай ҳолларда Рим ҳарбийлари Парфиянинг Боббидга парфияларнинг марказий ҳудудлари бўйлаб талон-тарож ишларини қилишарди). «Шарқ империяси» тарихидаги бир қатор асосий жараёнлар қатори бу айрим ҳодисалар тарих муҳлисига яхши маълум. Лекин ҳозиргача сирли Кушонлар империяси тарихи, даштлиқ истилоқларнинг авлодлари томонидан барпо этилган Бохтарзамин ҳамда Тоҳаристон яъни, ана шу ҳудудда истикомат қилувчи қабила-ларнинг қўлчиллиги ташкил этувчи қўмаччи-тоҳарлар номи билан аталмиш бу давлат тарихи ҳозирча фанга ва кенг жамоатчиликка номаълумлигига қолмоқда.

Империянинг асосини, Бактрия қўмаччилари томонидан фатҳ этилган вилоятлардан бирини бошқарган Қудзилла Кадфиз (Кадфиз) ўлди. Ҳозир қўшни бўлган турт вилоят ерларини бўйсундирган, у Хиндистонга қарашли айрим ҳудудларини ҳам фатҳ этди. Унинг ўғли Вима Такту ва невараси Вима Кадфиз (Кадфиз II) янги ўлкаларини фатҳ этишда Кадфиз I нинг изидан боддилар. Кадфизлардан кейин бошқарувни қўлга олган Кушон императори Канишка I эса ўзининг қўл остидаги ерлари устига яна Шарқий Туркистон-Синьцзян водийларини қўшиб олганлиги таҳмин қилинади.

Кушон империяси Канишка I нинг вориси бўлмиш Хувийша даврида ҳам ўз қудратининг авж палласида эди. Васудевнинг подшоҳлиги даврида кушонлар давлати таназзулга ўчради. Милоннинг III ёки IV асрларида Хиндистонда Гутталар давлати қўчайиб кетди. Кушонлар эса Эронда янги Сосонийлар истилоқлари билан олиб борилаётган жангда енгилла бошлади. Марказий Осиё ва Хиндистон тарихининг Кушонлар даври саҳифаларида келтирилишича, Кушон империясининг ҳар хил ҳудудларида шарқий ҳамда эллинистик маданиятларнинг аънавалари синтези аниқ намоён бўла бошлади. Шу боис Қандаҳорда (Покистон шимоли ва Афғонистон жануби) сиркетик юнён (ёки румий-буддий) Гандҳор - Қандаҳор бадий мактаби ривож топди.

Бактрия-Тоҳаристонда кадим эроний, эллинистик ҳиндлар, даштлиқлар (скифлар) ва бошқалар маданий аънавалари замирида шаклланган ёзувлар билан бир қаторда юнён алифбосидан фойдаланиш давлат мақомига қўтарилиб, расмий туш олиб, мустақамлана бошлади.

Сосонийлар қўшинининг Кушонлар давлатининг марказий қисми бўлган Бактрия-Тоҳаристонга бостириб кириши ҳамда у ерда Эрон ўлкаларининг барпо этилиши, ҳозиргача фатҳ қилинган Кушон шўқлари даври манбалари орқали маълум эди. Аммо Кушонлар давлатининг IV асрдаги тўла емирилиши келгусида яқинлашиб келатган янги-илк урта аср (мусулмонликдан аввалги) давр учун Марказий Осиё халқлари тарихида рўй берган фалокат ва зидиятларининг бошланишига сабаб бўлди.

Сосоний шаҳаншоҳлари ҳамон Хоразмининг чап қирғоғидаги ерларни, Тоҳаристон ерларини, Мовароуннаҳр (биринчи навбатда Бухоро ва Қашқадарё водийларини) эгаллаш учун истилоқчиқ урушларини давом эттирдилар. Манбаларга қўра, V-VI асрларда Эроннинг шарқ ва шимоли-шарқдаги рақиблари туркий қабиалар ҳамда эфталитлар (атталиитлар, Хутталитлар, Хутталон) ташкил этидлар. Эфталитларнинг ватани қўлчилик олимларнинг таъкидида қўра Помир олди ҳудудлари ҳисобланади. Эфталитлар ҳам кушон подшоҳлари сингари Марказий Осиё-Хиндистон мўқисда йирик давлат барпо этиш ниятида эдилар. 452 йили эфталитлар подшоҳи Вахшунур Бадахшон ва Тоҳаристон ерларини ўзлаштириб оладди. Бунинг устига мамлакатнинг маркази тақминларга қўра тўппа-тўғри Тоҳаристоннинг Чағаниён (яъни Сурхондарё) водийсида эди. Қўлпўмай, эфталитлар ҳўмронлиги Сўғдлар диёригача етиб келди. Сўғра Эрон шаҳаншоҳи Перуз (ёки Феруз) устидан ғалаба қозонди.

484 йили эфталитлар Эронни борган сари исиб боруши хирож ва солиқларга тулдириб юбурдилар. Эронликлар ана шу алфозда 60 йил хирож тулашга мақбур бўлдилар. Сосонийлар устидан қозонилган ғалабадан руҳланиб кетган эфталитлар жанубий Афғонистонда, Хиндистоннинг шимолий қисмида, Шинжон (Синьцзян)-Шарқий Туркистон водийлари-Турфон, Қорах ўрда, Қандаҳор ва Хўтаңда ўз ҳўқмдорлигини ўтказиб бошлади. Эфталитлар давлати Сосонийлар шаҳаншоҳи Хусрав ҳамда Марказий Осиёлик қадим турк қабиалари билан олиб борган урушлари давомида ривожланиб борди.

КУШОНЛАР ДАВРИДА БУДДА ЁДГОРЛИКЛАРИ

Эраимиздан аввалги II асрнинг иккинчи ярмида Бактрияда (ҳозирги Ўзбекистон ва Тожикистоннинг жанубий ҳудудлари, Афғонистоннинг шимолий ҳудудлари) шимолдан, Сирдарё ортидан келган, юеджи номидаги қўмачини қабиалар қўним топади (қабиаларнинг асл номи хитой ёзма манбаларида сакланиб қолган). Бу қабила Бактрияда бешинчи авлодгача қўним топади ва Амударёнинг шимолий қирғоқларида ўз давлати пойтاختини барпо этидилар. Эраимиздан аввалги I асрда юеджилар энг буюк қўлатига эга бўлган қабиалардан бири бўлмиш Кушонлар бошчилигида иттифок тузидилар. Милоннинг I асрдан бошлаб кушонлар кетма-кет жанговор юришларда ғалаба қозона бошлайдилар, натижада қудратли Кушонлар империяси юзага келади. Бу империя ҳозирги Ўзбекистон, Тожикистон, Афғонис-

тон, Покистон ва Хиндистон ҳудудларини ўз ичига олган. Кушонлар давлати ҳудудларининг бекиёсидги хитойларнинг Хон империяси билан бир мавғага эга эди. Археология топилавларидан олинган маълумотларга қўра Кушонлар империяси нафақат қўшни ҳудудлар билан, балки ўзларидан анча йирик масофада жойлашган мамлакатлар билан ҳам савдо-сотiq алоқаларини ўрнатган.

Кушонлар империясидаги энг тараққий этган таълимотлардан бири - Хиндистонда милоддан аввал I минг йиллик ўрталарида пайдо бўлган Будда таълимоти эди. Ўзбекистон жанубида ўтказилган археологик қазилмалар натижасида Будда таълимоти билан боғлиқ бўлган ва айни ўша таълимотнинг гуллаган даври ҳақида ҳўқия қилувчи асосий манба бўлиб хизмат қилган ёдгорликлар топиб ўрганилди. Булар: Зурмала минораси (милоддан аввалги I-III асрлар. Термиз ҳудуди, Ёски Термиз шаҳарчасидан шимоли-шарқда), Қоратёпа (I-III аср. Форда жойлашган буддавийлар эҳроми. Термиз ҳудудидаги Ёски Термиз шаҳри), Фаётепа, Далварзин шаҳарчаси (Шўрчи туманида) жойлашган Будда эҳром ва мактаблари. Бундан ташқари, Буддавийлар ёдгорликлари Айритом шаҳарчаси ҳамда Қор-Дехақ ва бошқа ҳудудларда ҳам кузатилган. Юкорида келтирилганимиз археологик қазилмалар давомида бир қатор Будда илоҳларининг рамзи каск эътирилган ҳайкаллар, деворий суратлар, улкан расадоналарнинг қолдиқлари, буддавийлар таълимоти қарамонлари рамзи туширилган тангалар, сопол идишлар, ёзма манбалар ва бошқа ёдгорликлар ҳам топилган. Маъбуот саҳифаларида мўнтаза ёритилиб туриш ҳамда чет эл кургасмаларида катнашиш учун экспонатларнинг обдорилиб туриши боис Ўзбекистоннинг Будда ёдгорликлари кенг омма ичида шўхрат қозониб, умуминсоний мерос даражасига қўтарилди. Будда архитектура ёдгорликлари қўлчилик сайёҳлар орасида айниқса Будда таълимоти кенг тарқалган мамлакатларнинг сайёҳлари орасида, ҳўсусан, японияликлар орасида жуда катта шўхратга эга. 1998 йили Фаётепада сакланиб қолган Будда эҳромлар мажмуини бир неча япон туристлари зиёрат қилиб қайтдилар, улар ичида Будда таълимотининг роҳиблари ҳам бор эди. Маъбудлар пойида Будда таълимоти жос (суралар) дўнолар ўқилди.

Фаётепа, Қоратёпа, Далварзинтепада жойлашган Будда ёдгорликлари ҳўжурини кўнда ҳам қўлчилик олимлари, шу жумладан, япон олимларини ҳам тинимсиз изла-нишларга ундаб келмоқда. Шуни алоҳида айтиш жоизки, Ўзбекистонда барпо этилган Будда ёдгорликлари «хом тийш ёки пахса ердამида қад ростлаган. Шу тўғрйли ҳам об-ҳавонинг ўзгартиб туриши баъзида ана шу ёдгорликларнинг шикастланишига олиб келмоқда. Ана шу ёдгорликларнинг ўзига жос ноёблигини ҳамда Будда таълимотининг тараққий этишида маълум даражада илмий ва диний, фалсафий манба сифатида Ўзбекистон ҳудудларидан Шарққа қадар, Япон оролларида қадар бекиёс аҳамият касб этишини назарда тутган ҳолда уларни бутун инсоният учун асраб-авайлаб саклаб қолмоқлик мўқаддас инсоний бурчимиздир.

Халқнинг узок даврлик тарихий ўтмишини ҳикоя қилувчи «Алпомиш» дostonи ҳақида ўйлар-канман, олис-олислардан нур тараётган сеҳрли бир чироқ намоён бўлади. У аждодлар ҳаёти ҳақида қиссалар сўйлаб қомилликка ундаётгандай бўлаверади. Дил ўша нур шуъласидан ёлқинланиб, юракнинг туб-тубидан сокин бир титроқ чиқиб, вужуду танини қоплайди ва беихтиёр мисралар қуйила бошлайди:

«Алпомиш»ни қўлга олиб узок халқ ўтмишига сайру саҳнатга чо-ланаман: «Кунлардан бир кун Ҳа-кимбек китоб ўқиб ўтириб, бахил-дан, сахийдан гапчиқиб қолди. Бой-бўрибий шунда ўғли Алпомишдан: «Киши нимадан бахил бўлади, ни-мадан сахий бўлади?» – деб сўради. Унда ўғли туриб айтди: «Вақт-бе-вақт бировникига меҳмон келса, отини ушлаб, жойи бор бўлса, кўн-глини хушлаб жўнатса, бул одам са-

дингизга келтириб қўринг... Ору но-мус кишини нималарга шайламай-ди. Ўн минг уйли Қўнғирот одами, яна қанча қалмоқликлар иштироки-даги Чилбир чўли, Ойна қўлидаги ўзбек алпининг баҳодирлигини сўз билан ифодаласа бўлармикан?.. Ёки Барчинойнинг қўйидаги гаплари вафо ва софликнинг тимсоли эмас-микан:

*Ийқолмасанг, тўрам, навбат тилайин,
Эркак либосини ўзим кияйин.
Бор кучимни билагимга жияйин,
Бу қалмоқни пора-пора қилайин.*

Рақибни мағлуб этган Алпомиш-нинг илоҳий қувватидан ташқари аёлларнинг номусу шаънини ҳимоя қилиб айтиб турган сўзлари эмас-ми?..

Бойчибор!.. Дарвоқе, вафо ва са-доқатнинг тенгсиз тимсоли Бойчи-бор! Эганни мақсадлари йўлида минг азобга бардош бериб, уни омон сақлаганингни ўзи тугал бир достон-ку! Ҳеч кимга яхшилик қилиш ҳақида ўйлаб ҳам қўймайдиган, ра-зил ниятлари йўлида ҳеч нарсадан қайтмовчи Қўқалдош оёқларингга михлар қоктирганда азоб чекма-дингми?.. Покиза ниятлар учун жо-нингни ҳам тикиб, зўрликка қарши қатъий курашинг исённингиди?

*Бойчибор, тортганинг азобми,
Қўқалдош михлари жон хаста?
Номардлик, хиёнат ва зўрлик
Уларнинг дилига вобаста.*

Эзгулик қора ниятлар устидан га-лаба қилмоғи мўқарар. Маккорлик, разиллик, хиёнат маълум вақт яша-са-да, мардлик, поклик, садоқат қаршисида ном-нишонсиз йўқолиши табиийдир. «Алпомиш»нинг умр-боқчилиги ҳам шунда:

*Қанча кўп риёлар, ҳасадлар,
Алпомиш, шунча сен буюқсан.
Эл бўлган, эр бўлган ўғиллар
Авлодлар қалбида тирикдир!*

Дуркун боғларда қад ростлаётган авлодлари ўша алпомишларга менгзадим. Токи улар ўз аждодла-ридан ору номус, мардлик ва жасо-рат сабоқларини ўргансинлар. Ал-помишқелбат, марду саховатли, ва-фодор ва садоқатли йигитларни кутатпи эртამиз.

Келинг, ўғлим, «Алпомиш»ни ўқинг!

**Маликжон
БОБОРАХИМОВ,**

Фарғона давлат университети
доценти,
филология фанлари номзоди

АЛПОМИШЛАРГА МЕНГЗАДИМ...

(Бадиа)

Узок-узоклардан чарақлар сирож...
Сўзлар уйғонади йиллар қатидан.
Кўксимда тугилар бир сокин титроқ,
Дил ёриша бошлар нур қувватидан.

Шуурланган дил ила отлар эрк қў-шигини қуйлаб, мастона юрган кенг яйловларга, тоvonларни қизғалдок-лар қўйдирган адирларга, янги ниш урган майсалар хидидан сармаст бўлган қирларга ҳаёлан сафар қила-ман. Шунда бирдан қўзим ҳамма-ёғидан мардлик, баҳодирлик, жа-сурлик тўкилиб турган девқомат, шерюрак вужудга тушади:

Отнинг кишнашидан уйғонар ботир,
Майсанинг бағрида ётар жасорат.
Ўқтам сўмбатидан ҳайрондир мардлик...
Девларга ем берав бу сарву қомат.

Сукунат ботирнинг ўтли нигохла-ридан чил-чил сина бошлайди. Унга қўлнинг мовий жилвалари ҳам қў-шилиб, тоғда бетакрор гўзаллик кашф этади. Табиат тоғу тошлардан то кўзга қўринмас зарраларгача ҳайрат ато этгандек:

Отларнинг дупури кучаяр
Барчинлар пешводир йўлларга,
Аждодлар руҳини авайлаб
Қўяди покиза қўлларга...

хий; агар жойи бор туриб, жой йўқ, деб қўндирмай жўнатса, бул одам бахил... Кишининг моли закотга ет-са, закот берса, бул ҳам сахий экан. Агар закот бермаса, бул ҳам бахил экан». Китобни варақлайману Алпо-мишдек баҳодирларни яратган улўғ халқ қудрати, билимдонлик салоҳи-ятига тасаннолар айта бошлайман.

Алпомиш тимсолида инсоннинг маънавий қиёфасини белгилловчи эзгулик, меҳрибонлик, диёнат, олийҳимматлик, чидам ва бардошни кўрганимда қаламдан ихтиёрсиз мисралар тўкилади:

*Атрофнинг ғанимлар уяси,
Алпомиш – сабрлар қалъаси.
Сурхай макридан баландда
Қалдирғоч ойимнинг далдаси.*

Бу далда покиза қалбнинг акасига ёлворишлари, нолалари, қатъий ку-рашга чорлови тарзида шундай ифодаланади:

*Ака, сенга айтадиган арзим бор,
Талаш бўпти бийнинг қизи зулфакдор.
Мард йигитнинг ёри талаш бўларми,
Эр йигитнинг ёрин қалмоқ оларми?*

Бундай дъватдан ҳаракатга кел-ган қалб тебранишларини қўз ол-

Эвклид, Птолемей ва Шарқ мусиқаси

Мусиқанинг шахсни баркамол, маънавий жиҳатдан етук қилиб тарбиялашда жуда катта аҳамиятли омил эканлиги турли тарихий-ижтимоий даврларда алоҳида таъкидлаб келинди. Қадимдан мусиқа илми бошқа фанлар қаторида (асосан математика таркибида) ўрганилган. Мусиқий созлар эса фақатгина илк уйғониш давридан бошлаб ўрганила бошланди. Ушбу даврдан бошлаб, ҳар бир илм соҳиби бошқа илмлар қаторида мусиқанинг назарий асосларини пухта ўрганиб, созандалик амалларини эгаллаши шарт эди. Мусиқий созларда ихро қилиш, улар ҳақида назарий фикрлар юрита олиш — шарқ зиёлисининг билим доирасида кундалик эҳтиёж даражасига кўтарилди. Мусиқа соҳасида рисоалар яратила бошланди. Кўпчилик ҳолларда ушбу рисоалар қомусий асарлар таркибига киритилиб, тиббиёт, астрономия, геометрия, тилшунослик ва бошқа соҳадаги илмий асарлар билан бир қатордан жой олди. Уйғониш даврини кенг таҳлил этган М.Хайруллаевнинг ёзишича, «Бу давр маданий тараққиётида араб халифалигига бўйсундирилган мамлакатларнинг ҳўжалик-иқтисодий алоқаларининг кучайиши ва бунинг оқибатида турли маданиятлар — Ҳинд, Мовароуннахр, Эрон, Араб, Миср, Юнон, Рим маданиятларининг яқиндан ўзаро алоқа ва бир-бирига таъсир этиб бориши катта рол уйнайди». Хусусан, мусиқа илми маҳаллий-маданий анъаналар ва бошқа мамлакатлар мусиқий-назарий фикри, аввало қадим юнон мусиқа илми асослари билан уйғун

ҳолда шаклланди. Ўша даврда мусиқа илми борасида кўплаб илмий рисоалар юнон тилидан араб тилига таржима қилинган эди (Масалан, Аристоксеннинг «Гармоника» ва «Ритмика»си, Эвклиднинг «Гармоника», Птолемейнинг «Гармоника», Никомахнинг «Гармоника», Аристотелнинг «Муаммолар» каби асарлари). Ушбу асарларни ўқиб, талқин этган алломалар тафаккурида Шарқ мусиқа илми ўз куртакларини очди. Бу илмга бўлган қизиқишнинг асосида, унинг инсон учун, инсоннинг маънавий тарбияланишида восита бўлувчи илм эканлиги асосий сабаблардан бири бўлиб келди. Қадим Юнонистонда мусиқа илмининг ўзи тўртта таркибий қисм: гармоника, ритмика, метрика ва органика, яъни, чолғулар ҳақидаги илмлардан иборат бўлган. Мусиқий созлар ҳақидаги илмнинг умуман мусиқа илми таркибига киритилиши беҳиз эмас эди. Зеро, мусиқа ижродагина жонли бўлиб, уни тингловчига моддийликда етказиб берувчи икки воситанинг бири (инсон овозидан ташқари) — мусиқий создир. Юнон мусиқа таълимотида ҳар бир тарбияланувчи мусиқа назариёти (гармоника, метрика, ритмика) билан бирга мусиқий соз сирларидан (органикадан) воқиф бўлиши шарт ҳисобланган. Ушбу анъана кейинчалик, Шарқ мусиқа илмининг шаклланишида манба бўлиб хизмат қилди. Марказий Осиё педагогик тафаккури намоёндалари меросида мусиқа илмининг энг муҳим томони — унинг тарбиявийлиги деб таъкидланди ва шу сабабли кўпчилик атоқли олимларнинг ижодий-илмий изланишларида

мусиқа педагогик тадқиқот сифатида кенг ўрганиб келинди. Фаробий мусиқани «тарбиявий» илмлар сирасига қўшган бўлса, бу таъриф унинг издошлари ижодида анъана тусини олди. Масалан, Ибн Сино қарашларида мусиқа ҳам тарбиявий, ҳам инсон руҳиятига малҳам берувчи тиббиёт воситаси сифатида эга бўлди. Муҳаммад Хоразмий мусиқа илмини ҳақиқатни қамраб олувчи фанлар сирасига киритган бўлса, Кайковус, ундан кейин Жомий ушбу илмни «зарур» илм деб билдилар. Навоий эса, ўз умри давомида мусиқа илми билимдонларига ҳомийлик қилди.

Кейинчалик олимлар бу илмининг яна бир қирраси сифатида халқ мусиқа меросини ўрганиш, тарғиб қилиш ва ёзиб олишдек савобли ишга қўл урдилар. Бу соҳа Комил Хоразмий, Фитрат, Юнус Ражабий каби аллома олимлар фаолиятида сайқал топти. Мусиқа илмининг назарий-амалий асослари махсус мусиқий рисоаларда ишланиб келинди, дидактик асарларда ўрганилди. Хусусан, мусиқанинг маънавий омил эканлиги ва уни моддийликда тингловчи-тарбияланувчига етказиб бера олиш имкониятидаги асосий восита — мусиқий созлар эканлиги алоҳида қайд этилди. Шу боис, мусиқий созлар — мусиқанинг ажралмас қисми сифатида доимо ўрганиб келинди. Бунда энг унумли ижод самараси - Форобийнинг илмий услубда ёндашуви ҳисобланиб, деярли барча тарихий даврларда ўз самарасини кўрсатди.

Муҳайё МИРЗАЕВА,
Термиз давлат университети

Танишинг: Мадина МУХТОРОВА.
Хамза номидаги академик драма театрининг актрисаси.

Тошкентда 1964 йили туғилган.

Санъат институтини тугатиб, 1991 йили ушбу театрда ижодий фаолиятини бошлади.

70 дан ортиқ образлар яратди.

— Мадинахон, маълумки, журналимизда «Бедорлик» руқия остида таникли санъат, маданият ахиллари ҳақида мақолалар бериб боришмоқда. Бугун Сиз бизга меҳмонсиз. Айтингчи, инсон ва санъаткор сифатида «бедорлик»ни қандай тушунасиз?

— Мен бедорликни икки хил тушунман. Аёл киши бўлганим учун, аввало, она бедорлиги. Иккинчиси эса санъаткор бедорлиги. Лекин иккови ҳам бир-бири билан узвий боғлиқ. Аёл бедорлиги — «ўз» бедорлигим, яъни, ўзим, оилам учун,

дида уялиб қолишингиз ҳеч гапмас. Баъзан шундай ҳолатлар ҳам бўлади, сахнага чиқишингизга бир неча лаҳзалар қолгану айтилажак матн эса ёддан кўтарилган. Томошабин олдида чиқишингиз билан эса ҳаммаси ҳаёлингизда жонланади. Хар бир актёр — инсон, иссик жон. Баъзан соғлиғи ёмонлашиб қолади. Лекин спектакль кўйилиши шарт. Танамда иситма билан сахнага чиққан пайтларим бўлган. Лекин гапимга ишонасизми, ролга кирар эканман, касалим тарқалиб кетади, бир пасда соғайиб қоламан. Томошабинга ҳурматимиз чексизлигиданми ёки фидойилигимизданми, билмадим. Шунинг учун ҳам сахна илоҳий жой дегим келади.

— Санъатдаги асосий вазифагиз нима?

— Ролни ижро этиш учун, аввало, пьеса билан обдон танишиб чиқаман. Яратилажак образни ўзимга мослаб кўраман. Чунки сенга ишонилган образни драма-

МУЪЖИЗА КАНААГАҲИ

фарзандларим учун ўтган бедорлигим. Санъаткор бедорлиги эса ўзим учун эмас, аксинча, томошабинлар учун, муҳлисларим учун, агар айтиш жоиз бўлса, «бегоналар» учун бедорлигим.

Бирор ролни сахнага олиб чиқишдан олдин куну тун уни ўйлаб, ҳаёлингизда пишитиб оласиз. Иланиш, ўрганиш, машаққатлар... Буларнинг барчаси бедорлининг бўлаклари. Парча-парча ҳолда дунёга келган бу бўлақлар бирлашиб, шодлик-кувонгча олиб келади. Бир ишнинг ибтидоси бедорлик бўлса, интиҳоси шодлиқдир.

— Мадинахон, сахна муқаддас жой деймиз. Сиз ижод қилаётган Хамза номидаги театр эса Маннон Уйгур, Етим Бобожонов, Маъсума Қориева, Сора Эшонтўраева, Шуккур Бурҳонов, Олим Хўжаев каби талайгина улуг дарғалар ижод этган табаррук дарғоҳ. Сиз шу гапимга яна нималарни қўшимча қила оласиз?

— Сахна мени боалигимдан ўзига чорлаган, қўзимга доимо сирли-сеҳрли,

дунё бўлиб кўринган. Театрга келганимда сахнага талпинардим, аммо унга яқинлашишга журъатим етмасди. Роль ўйнаётган актёрлар эса ундан ҳам мўъжизакор бўлиб туюларди. Уларга ҳавас билан қараб, шу дунё ичра яшашни орзу қилардим. Ушанда сирли бўлиб кўринган бу сахна, театр ҳали-ҳануз мен учун шундайлигича қолган. Сабаби, баъзи спектаклларимиз матни шёърий бўлиб, бирор сўз ёки мисрасида адашиб хетсангиз, томошабин ол-

тург, режиссёр кўнглидагидек тўлақонли яратолмасанг унда роль ўйнашдан не ҳолат. Репетицияда ҳам, сахнадаги ижро пайтида ҳам образимга танқидий кўз билан қарайман. Кейин сахнада роль ижро этганимда бирон нарсдан кўнглинг тўлмаса, эртаси куну унга сайқал беришинг мумкин. Ролни қайта-қайта ижро этаверганингдан кейин у меъёрига етаверади. Шу сабаб сахнада роль ўйнашни ёқтираман.

Катта-кичиклигидан қатти назар, хар бир образ орқали инсонлар қалбига зғу-

лиқдан, маънавиятдан озгина сабоқ беролсам, яратган ролларим орқали муҳлислар қалбидан жой олсам, бу катта бахт. Қолаверса санъатдаги асосий вазифамга эришган бўламан.

Хар бир янги ролим баҳор камалаги янглиг дилларга хушнудлик олиб киришини, томошабинлар уни бир мўъжизадек кўтиб олишларини истаيمان.

— Ҳаётда қандай широрга амал қилиб яшайсиз?

— Халқимизда ажойиб мақол бор. "Меҳнат — меҳнатнинг таги роҳат". Кучимиз, истеъдодимиз, ижода вақт ва имконият бор экан, лаёқатимизга яраша ижод қилаймиз. Бир кун эмас, мана ҳозирдан роҳатини қўраман, деб айтишим мумкин. "Роҳатини қўрапман" деб айтаялману, кимга қанақа билмадим, аммо мен учун ҳам меҳнат, ҳам роҳат баравар келапти. Меҳнат қилиб, машаққатлар орқали бирор ролни саҳнага олиб чиқсам, уни томошабинлар илиқ, самимий қўтиб олсалар ана шунга роҳат, қилган меҳнатларим зое кетмабди, деб тушунаман.

— Чет эл, масалан, Фарб ёки ҳинд фильмларида бирорта ролга чақиришса борармидингиз?

— Йўқ, бормайман. Сизга яна бир мақолни мисол келтираман: "Хар ерни қилма оруз, хар ерда бор тошу тарозу." Бирорта яратган ролим билан чет элда танилсаму, лекин ўз юртим мени билмаса, танимаса, бу ерда яхши образлар ярата олмасам, бундан ёмони бўлмаса керак. Кўз очиб қўрган саҳнам, театрим мана шу ер. Мени элга танитган. Мадина Мухторова бўлишимда шу жамоанинг хизматини ҳеч нарса билан ўлчаб бўлмайдди. Ўзимизнинг режиссёрлар кинোগами, видеоларимгами чақиришса, албатта, боришга ҳаракат қиламан.

Шундай пайтлар ҳам бўлган, албатта, буни яширмайман. Сценарийни ўқиб, образ менга ёқмаса, уни қайтариб берганман. Бу, ҳозир ўйлаб қарасам, асосан, салбий образлар экан. Ўша образларнинг бошқа актриса томонидан ижросини қўрсам, "рад этиб тўғри қилган эканман" дейман.

Бир мисол. Телережиссёрлардан бири "Оталар сўзи — ақлнинг қўзи"даги бир қиз образига чакирди. Сценарийни ўқиди, роль менга ёқмади. Уни яхши ижро эта олмаслигини сезиб, рад этдим. Орадан маълум вақт ўтгач, уни эҳканда кўрдим ва хурсанд бўлдим. Сабаби ўша актриса бу ролни жуда меъёрига етказиб ижро этди. Мен балки шундай ўйнолмасдим.

— Молиявий хижатдан қийналганингизда театрдан ташқари бошқа ишга қарашса борармидингиз?

— Нима десам экан, театрдан ташқари, аммо санъатга дахлдор жой бўлса борардим. Яна билмадим. Илоийм бундай кун келмасин.

— Ҳозирги замонга мослаб бир савол берсам. Аллоҳида бир студия ёки театр очиб ниятигиз борми? Шундай имконият бўлса, қайси спектрлики кўяр дингиз?

— Мен актрисаман. Роль ижро этиш, образ яратиш асосий вазифам. Аллоҳида студия ёки театр очиб қўлимдан келмаса керак. Режиссёрлик ҳам дæвоим йўқ. Яхшиси, режиссёрларимиз янги спектакллар қўяверсинлару, мен актриса бўлиб, роллар ижро этаверай.

— Хар гал янги образ яратар экансиз, турли касб эгаси бўлиб саҳнага чиқасиз. Шунда шофёрлик, сартарошлик ёки отда юриш, чангида учиб тўғри келиб қолса, ўйнай ола-ёзмиз?

— Кинода роль ўйнаётганингизда турли

вазифаларни бажаришга тўғри келади. Сиз айтганингиздек бўлса, масалан, шофёрлик қила оламан. Сабаби ўзим машина ҳайдайман. Отда юришни яхши қўраман. Шу сабаб уни ўрганиб олганман. Сартарошликдан ҳам хабарим бор. Яхшигина суза оламан. Парашютдан сакраш, чангида юриш ёки шунга ўхшаш вазиятлар юзгага келса, кино баҳона уларни ҳам ўрганиб олардим. Етук актёр ёки актриса бўлиш учун, назаримда, сиз айтган ишларнинг ҳаммасини бўлиш шарт деб ўйлашман.

— "Чимилдик"да сиз Келин образини, Равшан Жўраев ва Абдураим Абдувахобовлар Кувёв ролини ижро этишди. Сиз учун уларнинг қай бири билан партнёр бўлиш осон?

— Равшан ҳам, Абдураим ҳам тенгдошларим, дўстларим, асосийси, саҳнадошларим. Иктидорли, келахати порлоқ актёрлардан. Уларнинг ижодларини ҳам, ўзларини ҳам бирини бандан, бирини ласт қўя олмайман "Чимилдик"да Равшан Кувёвни анча оғир, вазмин, дардини ичига яшира оладиган, фикр-мулоҳазали қилиб ижро этган. Абдураим эса бирмунча тасвирчан, ҳаётда бир марта қўқилгани учун қадамини ўйлаб босадиган инсон сифатида кўрсатган. Мен хар иккаласи билан ҳам ўзимни эркин ҳис қилган ҳолда ўйнасам-да, лекин фарқ қилидиган томонлари ҳам бор. Оддий томошабин ўнчалик сезмайдиган хатти-ҳаракатларим борки, иккала партнёрим билан икки хил тарзда ижро этаман. Баъзи хатти-ҳаракатларим, қўз қарашларим, юз ифодаларим бир-биридан фарқ қилади. Лекин асосийси икковлари ҳам Кувёв ролини ўзига хос, мукамал ижро этганлар. Ролларимнинг муваффақиятли чиқишида уларнинг катта ҳиссалари бор.

— Юлдуз бўлишни орзу қиласизми, умуман машҳурлик масаласига қандай қарайсиз?

— Аввало айтиб қўяй. Хар бир ижодкор, у қайси соҳада меҳнат қилишидан қатъи назар, ўз соҳасида қўзга қўринган ижодкор бўлишни хоҳлайди. Агар у бунга истамаса, дæмак у ижодкор эмас, ўзига, истеъдодио лаёқатига ишонмайдди.

Мен ҳам Оллох берган истеъдод орқасидан шунчалик, майлида озми-қўпим машҳур бўлапман. Режиссёр билан ҳам-корликда, ҳамкасблар билан соғлом рабобатда ижод қилаверсам, албатта бир кун келиб, буларнинг барчаси ўз самарасини берса керак.

Матнни шунчаки ёдлаб, ролни саҳнага олиб чиқиш, томошабинга нарисанд муносабатда бўлиш, йўқ бу ижод эмас. Актёр шундай ижод қилсинки, агар керак бўлса, партнёрни камчиликларини ёпиб кетсин. Унинг меъёрига еткази олмаган гап-сўзларини, хатти-ҳаракатларини ўз образи билан тўлдириб, унинг камчиликларини беркитсин. Саҳнада хар хил вазиятлар юзгага келиши, фавқуллодда ҳолатлар руй бериши табиий. Иктидорли актёр иложи борица шуларнинг олдин олсин, имкон қадар уни томошабинга сездирмасин. Хар бир ролни, хоҳ бош роль бўлсин, хоҳ эпизодик, уни шундай бир маҳорат билан ижро этсинки, унинг қўз илғамас хар бир хатти-ҳаракатини ҳам томошабин сезиб турсин. Мана шу эпизодик ролни учун спектаклга қайта-қайта келишсин.

Яна бир фикрим. Ҳақиқий актёр саҳна учун, спектакль учун фидойи бўлиши керак. Мана шуларнинг барчаси актёрни машҳур қилиб қўядики, бунга ҳаттоки унинг ўзи ҳам сезмай қолади.

Ўзимга келсак, буни келажак кўрсатади.

— Санъат — машаққатлар оламими ёки...

— Санъат — сеҳрли, мўъжизабор олам. Ажойиботлар олами. Ижод, ижод ва яна ижод, худди шунингдек, меҳнат, меҳнат ва яна меҳнат қилиб олами. Ўйкусиз тунлар, беҳаловат кунлар олами. Тинмай ижод қилиб, томошабинни мутлақо янги оламга бошласан. У бу оламдан нима олиб чиқади. Ёлғиз ўзига аён. Биз эса уларни бир нималик бўлганидан хурсандмиз. Чунки саҳна одамларни поклаш, маънавий бойитиш оламидир.

Мен Мадинахон билан узок-узок суҳбатлашдим. Ва уни янгитдан кашф этдим. Мадинахон санъатда фақатгина ижрочилигина бўлиб қолмай, балки янгилик яратиш, саҳнавий анъаналарни янгилаш услуб ва йўналишларда талқин этиш муваффақиятлар омили эканлигини дилдан тушунар ва шунга амал қилар экан.

Мадина ҳали "Гули"дек, "Келин"дек қўллаб образлар яратиб, саҳнамиз маликасига айланишига менинг ишончим комил. Мадинахон, қатор-қатор янги образларнинг нурли ифодаси саҳна ҳаётингизни нурлашган эставерсин.

Махмуда АБДУЛЛАЕВА
суҳбатлашди

БАҲОУДДИН НАҚШБАНД ШЕЪРЛАРИ

Тасаввуф гояларини ақлий назарий мушоҳададан кўра ҳиссий-образли тафаккур билан тушунтириш осондир. Шу туфайли шайхлар ва пирлар назарий фикрларини фалсафий истилоҳлар – терминлар воситасида тушунтиришдан ташқари, муддаони шеърӣ сатрлар ёрдамида изҳор этганлар.

Пирлар ўз атрофларида тўпланган шогирдлар-муридларига тариқат мақоми ва ҳол манзиллари ҳақида суҳбатлар қилиш жараёнида ораорада шеърӣ парчалар ўқиб, ихчам ҳикоятларни мисолга келтириб ўтар, тингловчилар эса бундан завқланиб, шайхнинг фикрини чуқурроқ аңглар эдилар.

Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанднинг ҳаёти ва фаолияти ҳақида ҳикоя қилувчи мақомотлар ҳам бундан мустасно эмас.

Мақомотлар илмда мусулмон агиографияси жумласига кирувчи асарлардир. Агиография жанрига мансуб асарларнинг ўзига хос хусусиятларидан бири – уларнинг наср ва назмда ёзилишидир. Мақомотларда шеърлар ва шеърӣ парчалар кўплаб учрайди. Улар мисра, байт, тўртлик, рубоӣ, маснавий, ғазаллардан ташкил топган. Мақомотлар таркибига кирган шеърлар асарнинг наср қисмини тўлдириб, шеърларга хос ўта қисқа, тасвирий шаклида мантиқий ҳулоса ясаш учун ёзилган ёхуд у ёки бу шoirнинг ижодида олинган шеърлардир. Мақомотларда аксарият шеърлар нақл-ривоятларнинг охирида берилади, уларда баён қилинган фикр-мулоҳаза, воқеа-ҳодисаларга яқун ясаиди ва ҳу-

лоса чиқаради ҳамда уларнинг аксарияти мақомотларнинг насрий матни билан чамбарчас боғлиқдир. Шу сабабли, баъзи шеърларни асарнинг асосий матнидан ажратиб олинса, уларни алоҳида таҳлил қилиш мумкин бўлмайди.

Баҳоуддин Нақшбанд мақомотларидаги шеърлар кўпхолларда мақомот муаллифларига тааллуқли бўлиб, баъзан шеърларнинг муаллифларига ҳам ишора қилинади. Мақомотларда Хожа Али Ромитаний, Фаридулдин Аттор билан бир қаторда Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбандга мансуб шеърлар ҳам мавжуд. Бу шеърларнинг Баҳоуддин Нақшбанд ҳазратларига мансуб эканлиги қуйидагича изоҳланади. Масалан: «Ҳазрати Хожамиз Қасри Орифонда масжид иморатига машғул бўлган вақтларида мана бу байтни ўқир эканлар:

Ба жон бикунам кори ту, черо накунам,
Ба сар бикашам бори ту, черо накашам.

Таржимаси:

Сенинг ишингни жон деб қиламан,
нега қилмайин?

Сенинг юкингни бошимга кўтараман,
нега кўтармайин?

Қуйидаги рубоӣлар ҳам Баҳоуддин Нақшбандга нисбат берилади:

Хеч мо не-ю, ҳеч мо кам не,
Аз пайи ҳеч-ҳечи мо гам не,
Жанда бар пўшт, пушти гуристон,
Гар бимирим, ҳеч мотам не.

Таржимаси:

Ҳеч нарсамиз йўқ, шунинг учун ҳеч
қамимиз йўқ, Ҳеч нарсадан ғамимиз

йўқ. Эғнимизда жандаю, орқада қабристон, агар ўлсак мотамимиз ҳам йўқ.

Мазкур рубоӣ барча мақомотларда мавжуд. Баъзи мақомотларда рубоӣнинг баъзи сўзлари ўзгартirilган. Бу ўзгартiriш муаллифлар тарафидан рўй берганми ёки хат-тоғлар «ижодининг» самарасими, аниқлаш мушкулдир. Бу рубоӣ мақомотларда ҳазрат Хожанинг «сулук йўли ва дарवेशлик сифати таърифланган нақлда келтирилади. Ушбу нақлда ҳазрати Хожанинг тариқат йўллари (фақирлик) эканлиги таъкидланади ва шу рубоӣда тасаввуфдаги фақр тушунчаси ўз ифодасини топган. «Фақр» мақомнинг алоҳида босқичини аңлатишдан ташқари, умуман дарवेशликнинг моҳиятини ҳам белгилаб беради. Тасаввуф лугатларида қайд этилишича, фақр «улуг бир моҳият, инсоннинг илоҳий аслидир», фақирлик дунёнинг моли ва аҳолидан ҳеч нарсасига эга бўлмаслик.

Демак, юқорида келтирилган рубоӣда тасаввуф истилоҳи бўлмиш фақр сўзининг бадий ифодаси қисқа ва лўнда тарзда ўз аксини топганини кўрамиз.

Шу нақлнинг ўзида мавжуд бўлган яна бир тўртлик ҳам Баҳоуддин Нақшбанднинг тариқалари фақр эканлигини тасдиқлаш учун келтирилган. Бу тўртликнинг муаллифи ҳам Баҳоуддин Нақшбанд эканликлари нақлда зикр этилади.

На маро мафраш, на мафрашкаш,
На гуломони турку, на тиркашкаш,
Ҳама шаб чун сағони қаҳдони,
Сар ба дум оварам ба мисли вахш.

Таржимаси:

Менда на гилам бор, на фаррош,
На бир гулому на сангтарош.
Мунда мен ётуриман ёт қаби хор-зор,
Инграйман, думимга қўйганимча бош.

Юқорида келтирилган шеърлар ҳазрати хожа Баҳоуддин Нақшбанднинг ўта камтарин ва нозиктаб инсон бўлганликларини аңлатади.

Ажаб эмас, келажақда ҳазрати Баҳоуддин Нақшбанд қаламларига мансуб бўлган бошқа шеърлар ҳам топилса ва халқимизга етказилса улуг иш бўлур эди.

Баҳодир НАЗАРОВ,
филология фанлари номзоди

Шуркистондаги сиёсий ҳаракатлар

XX аср бошларида Туркистондаги сиёсий ҳаракатлар тарихий тақриблари тарих фаннинг ўта муҳим муаммоларидан бири бўлганлигидан тадқиқотчилар эътиборини жалб этиб келди ва жалб этмоқда.

Ҳақиқ ўрнида кенган маълум ҳаракатлар туфайли тадқиқотларда турли-туман камчиликларга йўл қўйилди, қўлхолларда туб оҳоланинг чоризм мустақиллик сиёсатига қаршиллик ҳаракатининг мазмун-моҳиятини бузиб қўрсатиш ва қатъ ёлғончи ишга солиш унинг реал манзараси тўлиқ ва ҳаққоний эсга эттирилишига имкон берилади.

«Тарих хотираси», деб ёзади Исом Каримов, «халқнинг, жонахон ўлканинг, давлатимиз ҳудудининг ҳолиси ва ҳаққоний тарихини тиклаш миллий ўзлигини англаш, таъбир жоиз бўлса, миллий ифтихорни тиклаш ва ўстириш жараёнида гоҳи муҳим ўрин тутган».

Бугунги кунда мустақил Ўзбекистон олимлари ихтиёрида ҳақиқат тарқоқтирининг қўлпал муаммоларига ағмач қараш, ўз тадқиқотлари учун қўлпал тарихий материалларни, ҳужумдан, сўнги вақтларда бемалол фойдаланилаётган архив маълумотларини ва бутун манбалар мажмуини жалб этиш имконияти бор.

Шу туфайли Ўзбекистон олимлари мамлакат тарихининг қўлпана муҳим, ҳужумдан, XIX аср охири XX аср бошларидаги давр тарихининг қўлпана саҳифаларини қайтадан ҳижоламоқдалар.

Олий Махлисининг 1999 йил апрелдаги бўлиб ўтган XIV сессиясидаги маърузасида М.А.Каримов эркин фуқароннинг юксак маънавиятини шакллантиришда, ҳар томонлама барқарор қилиш тартибда маънавиятимиз илм-фаннинг алоҳида роли борлигини яна бир қарра таъкидлаб ўтди.

«Тарих миллиятнинг ҳақиқий тарбиячисига айланиб бормоқда», дейди Исом Каримов. — Буюк аждодларимизнинг ишлари ва жасоратлари тарихий хотирамизни жонлантириб, янги фуқаролик оғирни шакллантирмоқда. Ахлоқий тарбия ва битиб манбага айланимоқда».

80-йиллар охириларидан аср бошларида Туркистондаги сиёсий ҳаракатлар тарихининг бир қатор саҳифаларини янгила, объектив ёришти бўйича айрим тадқиқотлар бошлангани Ўзбекистон тарихшуносларининг шарафли меҳнати эҳқилиғини таъкидлаш жоиз.

Бир гуруҳ олимлар томонидан яратилган «1905-1917 йилларда Туркистондаги сиёсий ҳаракатлар» тадқиқотида Туркистон халқларининг озод бўлиши, совет тартибшўнослари тадқиқотларида таъхидланганидек, болшевиклар партиясининг раҳбарлик роли, рус пролетариатининг туб аҳоли энг қашшоқ қатламлари билан иттифоқи сай-ҳаракатларининг натижаси бўлмай, эҳқина, ақлида самодержавия ва мустақиллақ зулмига қарши ютла жаҳда қураш олиб борган ҳаётим барча қўлпаларининг қаршилиғи «самараси эҳқилиғи қайд этилган эди».

«XX асрнинг иккинчи ярми — XX аср бошларида Ўрта Осиё ва Қозғистондаги миллий озодлик ҳаракатларининг тарихи ва тарихшу-

нослиғи» деган тўпламда А.С.Содиқов Хива хонлиғидаги озодлик ҳаракатига бағишланган мақолада ушбу ҳаракатнинг уч босқичини белгилаш ҳаракат қилади. Г.Ҳидоятлов 1905-1917 йиллардаги иқтилоб туб миллатга мансуб халқ оммасининг сиёсий фаолиғини жунбўшга келтирди, уларнинг сиёсий бирдамлиғи ортганин намойиш этди ҳамда ўлкадаги рус пролетариати ва туб миллатга мансуб меҳнатқашлар ўртасидаги қариндошлиқ иттифоқига асос солди деб ҳисоблайди.

Биз Х.Д.Содиқовнинг XX аср бошларида Туркистондаги миллий-озодлик ҳаракати уч босқичдан иборат эҳқилиғи тўғрисидаги фикрларини маъқуллаймиз.

Аммо, бизнингча, агар босқичларга ақратадиган бўлсак, миллий-озодлик ҳаракати гапдаги тартибни босқичда ҳам давом этганилиғини, яъни 1916-1917 йилларда халқ ҳаракатининг қосқилиш, бешиғини босқич — Туркистонда мустақил демократик республика ташкил этиш учун қураш, ва никоят, олтинчи босқич — совет давлатида мустақиллик учун қураш (1925 йилдан то 1991 йилнинг 1 сентябрга қадарни) қўшиб ўтиш зарур.

Мустақил Ўзбекистон мафқураси шаклланиши миллий ўз-ўзини англаш қосқилиши билан ҳам қамбарчас боғлиқдир. Шунинг учун ҳам мустақилликка эришилши билан Ўзбекистонда ҳақидларнинг маърифатпарварлик фаолиятини, XX аср бошларида уларнинг Ўзбекистондаги иқтимоий-сиёсий ҳаётдаги ролини ўрганиш аниқ фаоллашди.

Мафқураий доғдалар ва тоғталитур тузум нуктаи назардан ҳақидчиликнинг маърифатпарварлик ҳаракати сифатидаги қамровори факат баъзи бир аниқ машҳур намоёндаларга қаратилиши билан қелгангани ушбу ҳаракатнинг қўламини аниқ тарайтириб олибди.

А.М.Ҳудойқўловнинг «Туркистонда ҳақидларнинг маърифатпарварлик ҳаракати (XIX аср охири — XX аср бошлари)» маъзусидаги номзодлик диссертацияси ушбу маъзуга бағишланган йирик тадқиқотлардан биридир.

Ҳақидчилик ҳаракатининг вуғдуга қелиш сабабларини ва уларнинг турли йўналишлардаги фаолиятини А.Ҳудойқўлов Ўрта Осиёнинг Россия томонидан босиб олиниши натижасида Туркистонда ўрнатилган мустақиллақ тузуми шартланган сиёсий ва иқтимоий-сиёсий олимларнинг шаклланиши билан қийн боғлиқликда қўриб чиқди. Муаллиф икки асосий омилини ақрибди қўрсатган. Биринчидан, чоризмнинг ўлканинг сиёсий, иқтимоий-иқтисодий ва маънавий ҳаётинда қунж из қолдирган мустақиллақчилик ва миллатга қарши сиёсий, иқтисодий, ҳудди шун биланлар Туркия, Миср ва бошқа хорижий шарқ мамлакатларида қелган ислоқотчилик ҳаракатлари.

1996 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси тарих институтига бир гуруҳ олимлар XIX аср охири — XX аср бошларида Туркистондаги иқтимоий-сиёсий ва маданий ҳаётда ҳақидлар уйнаган муҳим маърифатпарварлик ролини ўрганиш мақсадида «Туркистон-

да ҳақидчилик» маъзуси устида ишламоқдалар. Тадқиқотчилар қўйидаги тўхтамаг қелдилар: ҳақидлар ҳаракати ақлол фойдаланган миллий тарихий ҳаракатига аға бўлган, ҳақидларнинг ўзлари эса Туркистон эҳқилиғларининг энг илгор намоёндалари эдилар. Улар нафакат фан ва маданият, қолаверса, бутун Шарқ сиёсий ва фалсафий, диний тафаккурининг ривожига улкан ҳисса қўшилдилар. Ҳақидлар дўқарашининг моҳияти новаторлик ва Фарб-Душар аниқанларининг маълум маънода бирлаштирилишида намоён бўлади.

Ушбу маърифатпарвар, ислоқотчи ва сиёсатчи ҳақидчилик Туркистондаги ҳаракат раҳамоси деб тан олишган Махмудхўжа Бекбуғдийнинг тарихи ҳамда ва Исмои Далимов ва Д.Рашидова тадқиқотларининг маъзусига айланди.

Далимова ва Д.Рашидова 1906 йилда Туркистонда иш қўрган тўрт сиёсий қўи ёки партияларга берилган баҳони келтиришдади, булар: Бекбуғдий «бўйқотқийим мустақил» деб таърифлаган, яъни монархистлар, социалистлардан таркиб топган, маърифатпарвар аллоқа дастуричи нафакат яроқсиз, балки зарарли деб ҳисоблаган бюрократик-демократик партия; Бекбуғдий «Ўзбекистон учун қулай замин» деб ҳисоблаган қадетлар ва Россия мусулмонларини иттиқидилар.

Ўзбекистон, Тожикистон, Таристарон ва Озэрбайжон тарихчилари, файласуфлари ва адабиётчиларининг Ўзбекистон Республикаси Тил ва адабиёт институтига 1988 йил 12 октябрдаги ҳақидчилик муаммосини ўртага қўйиш ва муҳокама қилишга илк жамоавий уринишлари олимлар орасида қатта қизқиш уйғотди ва ақсод берди.

Ҳақидчилик ҳаракатига Ўзбекистон мустақиллиғи эълон қилингандаги кейингига ҳақиқий илмий баҳо берилди бошланди. Ҳақидчиликнинг иқтимоий-сиёсий, фалсафий ҳамда маърифатпарварлик бўйича юғлари тарихий олимлар, файласуфлар, адабиётшунослар, санъатшунослар томонидан қўқур таъдиқ этила бошланди. Президентимиз таъқидлаб ўтганлариди, «Ўзбек олимларининг қўи-ғайратлари билан тарихий-илмийнинг қўқдан-қўл муҳим саҳифалари, энг аввало, теъмурийлар диври, XIX аср охири — XX аср бошлари тарихи янгидан қашф этилди. Шунинг эсда тутиш муҳими, ўлимшизмнинг «оқлаш» вазиғлари умуман олганда бақариб бўлибди. Ҳозир эса асосий вазиғи тарихий таҳлилни илмий жиҳатдан ҳолисона ва ҳалол ақлашга оширишдан иборатдир».

Тарих илми оқлида улкан вазиғалар турибди. Уни мустақиллик юғлари асосида қайта қуриш, қалқимизнинг узоқ ақрларга бориб тақалладиган тарихий, иқтимоий ва маданий ҳаётини тўғри талқин этиш республикамизда қенг қўлама олиб борилаётган маънавий қолқаниш ва тарихийида қатта ҳисса бўлиб қўшилди, деган умиддамиз.

Рашид ГАРИПОВ,
Тошқент давлат иқтисодий
университети қатта ўқитувчиси

ЎЗИГА ХОСЛИК СИРЛАРИ

Шукур Холмирзаев ранг-баранг мавзуда ижод этиб, ҳаёти, инсонларнинг тақдирини маҳорат билан тасвирлайди. Унинг ўз йўли, ўз услуби бор. Тақдирчиликдан, баёнчиликдан қочади. Сўзга ҳасис бўлса-да, фикрини ўқувчига етказишга эришади. Баъзан унинг асарлари тугалланмагандек туюлади. Ўқувчи давомини кутади. Ёзувчи қаҳрамонлар портретини чизмайди, асосий эътиборни характер яратишга қаратади. Ўқувчини ўйлашга, чуқур мулоҳаза қилишга мажбур қилади.

Шукур Холмирзаев асарлари Сурхон воҳаси, Бойсун тоғларининг табиати, шароити ҳақида, шу ўлкада яшовчи инсонлар, уларнинг урф-одатлари ҳақида ҳикоя қилади. Унинг қаҳрамонлари кўпроқ ўз аждодларининг тарихини, қадриятларини қадрлайди. Тўғриси, танти, ор-номусли, виждонли, шу билан бирга бир оз дағал, дангал, сермулоҳазали кишилардир.

Шукур Холмирзаев китобхонга сабоқ бўла оладиган гапни айта олади. Буни асарларга танланган гоҳлардан ҳам англаш мумкин.

Шукур Холмирзаев қаҳрамонлар тақдирига аралашмайди, балки кузатади ва улар ҳаракати, дармадаги каби ўз нутқлари орқали очади. Маълумки, Неъмат Аминов асарларида буюхориликларга хос кулгига мойиллик, Омон Мухторов асарларида эса буюхориликларнинг шеваси ўз аксини топганигини кўрамыз. Шукур Холмирзаев асарларида эса Сурхон воҳасига хос одамларни ва шу воҳа табиати билан боғлиқ манзараларни кўрамыз.

Шукур Холмирзаев ўзи дахлдор бўлган Сурхондарёнинг табиий бойликларини, ўз элининг урф-одатлари ва маънавий бойликларини улуғлар экан, ҳудди шу нарсалар унинг бутун ўзбек халқига бўлган ҳурмат ва эътиқоди ўз ифодасини топади.

«Биз – Ер фарзандимиз, табиат бойликларига эгамиз. Мундойроқ қилиб айтсам, биз – Ернинг зарраларимиз, табиат эса, у жонлими, жонсизми, бизга қондош, қариндошдир. Лекин

асрлар ўтиб, биз Ер фарзандлари, ундан узоклашаётганимизни пайкаб олдикми? Ҳа. Унга яқин бўлиш, уни ардоқлаш гами бошимизга тушди? Ҳа. Хўш, инсоният асрлар давомида яратган маданий-маънавий бойликларнинг-чи? Уларга ҳам муносабатимиз ўзгармадими? Фольклор анъаналари эскириб кетган шартли приёмларга қизиқишни ўйлаганда, уни умуман ўтмишга, барча маданий бойликларга қизиқиш билан боғлаш истайми? Мен шуни истайман ва бунда «чуқур бир қонуният бўлса керак», дейман». Шукур Холмирзаев 1977 йилда, бундан йигирма икки йил муқаддам «Шарқ юлдузи» журналинда миллий бойликларимиз, миллий қадриятларимиз, халқ оғзаки ижодимиз ҳақида мустақил фикримиз ва эркимиз бўлишини истайман деб айта олишга эришган.

Табиат ва инсон мавзуи 60-70 йиллардан бошлаб ўзбек адабиётида янада кенгроқ тасвирлана бошлади. Ёзувчиларимиз асарларида ҳам тоғ манзаралари, чўпонлар, ҳайвонлар тасвири билан боғланган манзараларни кўрамыз. Бу асарларда ҳам маҳаллий колорит сезилади. Бунда биз кўпроқ Бахмал воҳасида яшайдиган кишиларнинг қиёфасини кўрамыз. Маҳаллий колорит руҳини беришга эришишнинг аҳамияти шундаки, гарчи ёзувчилар бир мавзуга бағишлаб асарлар яратишса-да, улар тасвирлаган табиат манзаралари, ўз тақдирини табиат билан боғлаган кишиларнинг характери бир-бирдан тубдан фарк қилади.

Шукур Холмирзаевнинг дастлабки ҳикояларидан бири «Милтиқ отилинганда икки воҳа одамларига хос колоритни жуда ишонarli тарзда тасвирлашга эришган. Асар қаҳрамонлари уруш қатнашчилари: бири фарғоналик, иккинчиси эса сурхондарёлик бўлиб, улар тинч қурилиш йилларида учрашиб қоладилар. Фарғоналик Мизраб Обидов Сурхондарёдаги тоғлик туманлардан бирига райком котиби бўлиб ишга келади. Сурхондарёлик

жангчи дўстини ўз қишлоғида кўриб қолар экан, ўз ҳаяжонини хотинига шундай ҳикоя қилади:

«Биласанми, мен шу одам билан урушда бирга бўлган эдим. Мен уни жанг майдонидан олиб чиққан эдим. Оёғим шунда кетган. Хотинининг ҳайрон кўзларига қараб давом этади: – Кейин госпиталдаям бирга ётганмиз. Гурунлашган ҳам эдик. У фарғоналик эканлигини айтиб эди. Уруш тамом бўлса, борди-келди қиламиз, деб эдик. Мен тўқайга, овга опчиқаман, деган эдим. У Фарғонага бориб, ош қилиб бераман, деган эди. Кампир, биз ош қилишни билмаймиз, Самад бултур Тошкентдан келганда қилган ош эсингдми? Шундай ош қилади улар». Бу парчада сурхондарёликлар ва фарғоналикларга хос хусусиятлар ўз ифодасини топган.

Шукур Холмирзаевнинг илк ижодида бунгунги кундаги сўнги асарларида Сурхон воҳасининг тасвири, одамлари, урф-одатлари ўз аксини топган. Ёзувчи биз билан бўлган суҳбатда чиройли ўхшатиш қилади. Биз ёзувчига: «Сиз анча йиллардан буён ўз юртингиздан узокда, Тошкентда яшайсиз. Ижодингизда эса бу муҳитнинг тасвирини кўраймиз?» деган саволимизга шундай жавоб қилган: «Мен тақдирларни, ҳар хил характеридаги кишиларни Тошкентда учратаман, лекин воқеа объекти қилиб Сурхондарёни оламан. Мисли уй қуриш учун материалларини бу ердан олиб, уйни Бойсунда қургандек».

Демак, юқоридагилардан аёнки, маҳаллий колорит тасвири Шукур Холмирзаев ижодида муҳим аҳамиятга молик. Ёзувчи маҳаллий колорит, яъни маълум бир шароитда шакланган кишиларнинг ўй-кечинмалари, урф-одатлари, уларнинг табиий бойликлари, географик муҳитини тасвирлаш билан ўзига хос услубни ҳам яратди олди.

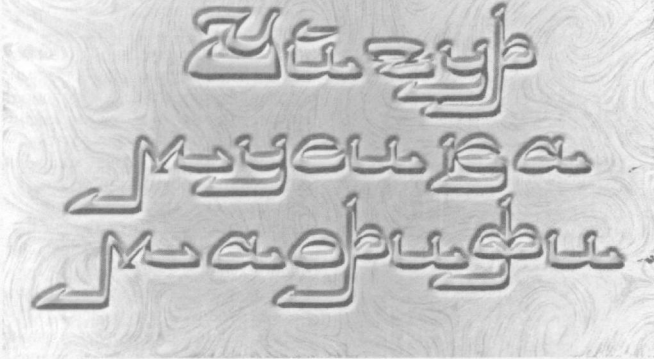
Биз буни Шукур Холмирзаев ўз ҳикояларида тўла даражада эришганлигига ишонч ҳосил қиламиз.

Марказий Осиёда яшаган туркий халқлар қатори уйғурлар тарихан қадимийлиги, музыка маданияти-нинг юксаклиги билан дунёга танилган. Уйғур музыкаси Қашқар, Хўтан, Оқсу, Қурчор, Қумул, Еркент, Эдикут (Турфон) каби қадимий шаҳарларда ривож толган. Будда маданияти даври уйғур жамияти музыка маорифининг бошланиш даври ҳисобланади.

Уйғурлар тарихида Саидия хонлиги деб аталган даврда музыка санъати ривож топди. Маърифатпарвар хон Султон Абдурашидхоннинг ташаббуси билан хонанда, муқашшунон, бастакор Омонихон санъат ҳомиysi Кидирхон Ерқандий ва бошқа музыка пешволарининг жонбозлиги ва жонқуярлиги натижасида халқ қалбида сақланган ал-нағма, мақом оҳанглари тартибга солиниб, 12 мақомни вужудга келтирган. 12 мақом 12 ойга, яъни Шарқ халқлари ақида қилиб келган 12 мушлага қиёс қилинган.

Саидия хонлигининг энг гуллаган давларида уйғур музыка маърифати кенг йўл очилди. Саидия хонлигининг пойтахти Еркент шаҳрида ўндан ортиқ олий билим юрти бўлиб, улардан энг каттаси, хонлик мадрасасида турли фанлардан билим беришдан ташқари, музыка анжуманлари ўтказилиб турган. Илмга ташна бўлган ёшлар Ҳиндистон, Афғонистон, Сурия, Туркия, Эрон, Туркистон каби мамлакатлардан келиб музыка, мақом нағмаларини ўрганганлар. Ана шу даврда уйғурларнинг «Шарқ музикасининг гавҳари» деб танилган 12 мақом яратилган. Энг қадимий музыка бойлиги 12 мақом ҳозиргача ўзининг жаҳоншумул моҳиятини намойиш қилиб келмоқда. Қадим замондаги ёки ўрта асрдаги уйғур музыка санъатининг тараққий қилиши уйғур музыка маърифатининг ютуғи ҳисобланади. Саидия хонлиги емирилиб, уйғур маданияти маълум вақт чекинишга юзланди. Ана шу вақтда музыка маорифи йўқолиб, уйғур музыкаси – «ал-нағма» фақат тўй маросимларида ва базмлардагина сақланиб қолди.

XIX асрнинг охирига келиб Европа маданияти таъсирида қардош ўзбек, қозоқ, озарбайжон, татар халқлари ичидagi янги маданият, янги маориф ишларининг ривожланиши Шарқий Туркистонга – уйғур маориф ва маданияти тараққиётига туртки берди. Ана шу вақтда Атуш, Қашқар, Фулжа, Чўғучак каби шаҳарларда тараққийларвар бойларнинг ихтисосий ёрдами натижасида янги мактаблар вужудга кела бошладди. Бу мактабларда фаний дарслар билан бир қаторда музыка синфи таъсис қилиниб, ўқувчиларга ашула ўргатилган. Ҳатто, баъзи мактабларда санъат тўғрисидаги таъкил этилиб, концерт ва кичик сахна асарлари қўйилган. Эслашга арзигулик воқеалардан бири Атуш-Эксоқда Мусабоевлар оиласи томонидан қўрилган янги мактабда музыка санъатини ўргатиш ишлари тараққий қилган. Атуш-Эксоқ мактабиди санъат, музыка билан бирга бадантарбия ишлари ҳам равнақ толган.

Атуш-Эксоқ мактабининг футбол командаси Қашқар шаҳридаги Англия, Швеция ваколатхоналарининг қўшма футбол командаси билан мусобақа ўтказиш учун футбол майдонида йўл олганда Атуш-Эксоқдан Қашқаргача бўлган йўл масофасида Эксоқ команда аъзоларининг янгрққ ашула садолари буларни томоша қилиб қолган кишиларнинг дилларида қувонч бағишлаб, узоқ муддатгача тилларда дoston бўлиб юрган. Улар дўмбираларни янгратиб, ногораларни гумбурлатиб, голибона қадам ташлаб ашула билан Қашқар шаҳрининг савдо дўконлари, бозор-расталаридан шодон ўтганда кишиларнинг кайфиятини кўтариб, ўзларига нисбатан умидворлик ҳиссини уйғотган. Эксоқ командасининг бу кайфияти Англия-Швеция қўшма командасининг устидан голиб келишига сабаб бўлган. Бу уйғур музыка маорифининг ўша вақтдаги галабаси эди.

Уйғур музыка маорифи озодликдан кейин янги даврга ўтди. Халқ ҳукумати халқнинг моддий ва маънавий турмуш тарзини яхшилаш билан бир вақтда маорифини тараққий эттириш, халқнинг онг савиясини юқори кўтариб, билим даражасини юксалтириш маъносидида уйғурлар эиң жойлашган шаҳар ва қишлоқларнинг ҳар бири маҳалласида бошланғич мактаблар ташкил этилди.

Янги мактабларда ўтилган дарс программиси собик Совет Иттифқи давридаги Ўрта Осиё жумҳурияларидаги мактаб программиси ва ўқиш материаллари асосида ўтказилди. Шарт-шароити бор мактабларда музыка дарсликлари қўшимча ўтилган. Махсус музыка ўқитувчиси бўлмаганлиги сабабли, бошқа фанлардан дарс ўтган ўқитувчилар бу соҳани ҳам ўз зиммаларига олишга мажбур бўлган. «Шеър дарси» деб номланган бир соатда шеър-хордан сабоқ берилар эди. Ўқувчилар бу соатда ўрганганларини катта байрамларда, хонга кунларида, бадантарбия мусобақаларида ва санъат байрамларида саф тортиб, дўмбира, карнайлар садосига мос ҳолда ашула айтиб, қўчани янгратиб, жўшқин

бир ҳолатни юзага келтирарди.

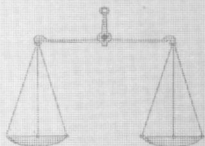
Музыка дарслари замон талабига жавоб беролмаса-да, аини вақтда кишиларга маънавий озиқ беришда катта роль ўйнаган. Шимолий Шинжоннинг Фулжа, Чўғучак шаҳарларидаги уйғур мактабларида ўтилган музыка дарсларида гармон, скрипка, мандалин, гитара каби музыка асбобларидан фойдаланилган бўлса, Жанубий Шинжонда чанг, най, доира, рубоб, сурнай, дутор, танбур, сатор каби асбоблар кўпроқ қўлланилган.

Музыка санъати тараққий қилиши билан бирга мактабларда адабиёт, санъат ва маданият ривожланиб, халқ оммасининг маънавий турмушига ҳам янги мазмун киритди.

Музыка ўқитишнинг бошқа фанларга бўлган ижобий таъсири ҳақида гап борганда шуни айтишга тўғри келадики, музыка санъати кишиларнинг эстетик тўғусига қучли таъсир кўрсатадиган универсал фан ҳисобланади. Ёш ўсимлар музыка санъатига алоҳида қизиқади. Чўнки, болаларнинг балоғатга етиш жараёни табиат ва жамият ҳодисаларига қизиқиш, гўзаллик ва музиканин тўшунишга интилиш даври билан изоҳланади.

Санъат, хусусан, музыка кишиларнинг ҳаётида сув билан ҳаводек зарур бўлиб қолмоқда. Келажик авлодларнинг бадий эътижбин қондириш учун маориф соҳасида бир туркум музсий ихтисосликни ривожлантириш учун катта қўч сарф қилишга тўғри келади. Бу ҳолат мактабларда музыка ўқитишга алоҳида эътибор бўлишини тақозо этади. Хўлоса қилиб шуни айтиш керакки, мактаб тарбиясида музыка дарслари жамият учун алоҳида бир тарбия тури ҳисобланади. Шўнинг учун музыка ўқитиш услубини яна ҳам яхшилаб, бу соҳани кенг ривожлантириш учун алоҳида шарт-шароит тўдириши даврнинг ўзи тақозо этмоқда.

Ойгила ХОЛИҚ,
Шинжон педагогика
институтининг
санъат ўқитувчиси

Яхши инсонлар бордир дунёда

Кўзга кўринмасроқ, лекин жуда зарур бир касб борки, ул касб эгасига ҳамманинг иши тушади. Бу нотариуслик касби. Янги уй-жой сотиб оласизми, янги олган машинангизни расмийлаштирасизми, фарзандларингизга мерос қолдирасизми, ҳуқуқингизни ҳимоя қилиш учун ҳужжатларингизни расмийлаштирасизми — барча ҳолларда нотариусга мурожаат этасиз.

1-Яккасарой нотариал идораси давлат нотариуси, ўз касбининг фидойиси — Васила Аъзамхўжаеванинг олдида куннинг қайси пайтида борманг, доимо хонаси одамлар билан гавжум бўлади. Хушмуомала ва ҳушчақчақ Васила опа келувчиларнинг ишини тезроқ битириб, ташвишларидан фориғ этишга интилади. У йигирма йилдан буён шу ерда меҳнат қилиб, жамоа орасида иззат-ҳурмат топган.

— Васила опа, ҳар бир касбнинг ўзига хос машаққатлари бўлади, айниқса Сизга жуда чигал, қийин ишлар билан мурожаат қиладилар. Сиз турли феъл-атвордаги одамлар билан муомалада бўласиз. Одамлар кўнглига йўл топиш, «оғриқ»ларига малҳам бўлиш эса ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Сиз ҳуқуқшунос касбини танлаб тўғри қилганмисиз? Болалик, ўсмирлик чоғларингизда ким бўлишни орзу қилгансиз?

— Ҳуқуқшунос бўлишни болалигимдан орзу қилганман. Ҳар бир инсон ўзи яшаётган жамиятнинг қонунларини ҳурмат қилиши ва тан олиши зарур. Шу билан бирга, инсон ўзи қандай ҳақ-ҳуқуқларга эга эканлигини ҳурмат қилиши керак. Ҳаммамизга маълумки, қаерда қонун устувор бўлса ва унга виждонан риоя қилинса ўша ерда моддий ва маънавий юксалиш, барча ишларда кутбаракат бўлади. Фуқаропарвар ва ҳуқуқий баркамол жамият барпо этаётган эканмиз, у биздан ҳар бир қонунга алоҳида эътибор беришимизни, бурчимизга масъулият билан қарашимизни талаб этади.

Самимий муносабат бизнинг ишимизда фуқаролар қалбига йўл топишнинг бosh мезонидир. Бизга мурожаат этадиган одамларга қонунга биноан жавоб излаб ёрдам беришга ҳаракат қиламиз. Бу касбни бекорга танламаганман. Болалик чоғимдаёқ айтган сўзимни устидан чиқишга,

ҳақгўй бўлишга ҳаракат қилардим. Мактабда ўқиб юрган пайтларимда жамоат ишларида фаол қатнашар эдим. Менинг хатти-ҳаракатларимни кўрган устозларим ҳам, онам ҳам: «Сен катта бўлсанг юрист бўл, бир ишни бошласанг, охирига етказмай қўймайсан», дейишарди. Бир умр ноҳақлик билан чиқиша олмаيمان.

— Кейинги йилларда одамлар орасида меҳр-оқибат кўтарилиб кетаяпти деган гап-сўзларга қандай қарайсиз? Нотариус сифатида оилавий келишмовчиликларга қўп дуч келсангиз керак-а?

— Одамлар орасида меҳр-оқибат кўтарилиб кетаяпти деган фикрлар афсуски, тўғри. Чунки буни иш фаолиятимда жуда қўп учратаман. Бунинг сабабини, одамларнинг маънавий жиҳатдан оксашидан кидирмоқ керак. Ҳар бир инсон биринчи тарбияни оилада олади. Фарзандларимизни аввало меҳр-оқибатли, катталарга ҳурмат, кичикларга иззат руҳида тарбиялаш зарур. Уларни миллий маънавий меросимиз, ўзбекона урф-одатлар руҳида тарбияласа келажакда бир-бирларининг қадрига етадиган кишилар бўлиб етишадилар. Назаримда ҳозир қариндош-уруғлар билан ҳам борди-келдилар бир оз сусайган. Ишонаманки, буларнинг бари вақтинчалик ҳол.

Оилавий келишмовчиликларга дуч келганда, аввало ҳуқуқшунос сифатида эмас, балки бир оддий инсон сифатида ёндошишга ҳаракат қиламан. Ҳар бир юзага келган муаммони қонун доирасида ҳал этиб беришга ҳаракат қиламан.

— Фуқаролар ўртасидаги низолар менимча, улар ўз ҳақ-ҳуқуқларини яхши билмасликларидан келиб чиқади.

— Ҳа, ҳақиқатан ҳам шундай. Айтайлик, бирон онаҳон ёки отахон ўзига тегишли бўлган мулкни хоҳлаган фарзандига, хоҳлаган бир фуқарога ҳада этиши ёнки васият қилиши мумкин. Агар бу уй-жой шахсий бўлса, бу уйда яшовчиларнинг розилиги шарт эмас. Ёнки уй-жой хусусийлаштирилган бўлса бу уйда яшовчиларнинг розилигисиз шартнома тузиб бўлмайди. Баъзи бир фуқаролар ана шундай шартнома ёки меросдан кейин низолашиб судга мурожаат қиладилар. Албатта,

бундай келишмовчиликлар қонун доирасида ҳал қилинади. Шунинг учун мен одамларни кўп ўқишга, билимларини оширишга чақираман.

— Ҳозирги кунимизни тadbиркор аёлларсиз тасаввур этиб бўлмайди. Сизнинг уларга муносабатингиз қандай? Аёлнинг ишлагани дурустми ёки фақат фарзандлари тарбияси билан банд бўлгани маъқулми?

— Ҳақиқатан ҳозир тadbиркор аёллар сафи кенгайиб бормоқда. Тadbиркор бўлиш ҳам осон эмас. Лекин аёлларимизнинг ўз асосий вазифаси бор-да! Албатта аёл кишининг ишлагани яхши. Бунда оила бюджети ютади. Ҳа деган туяга мадад, деб бекорга айтишмайди. Аёлларга мос иш фаолиятини кўпроқ ташкил этиш тарафдориман. Аёл ҳам ишласин, ҳаётдан орқада қолмасин, ҳам ўзини буюк тарбиячи эканлигини унутмасин. Фарзандларимиз тарбиясида оналар биринчи ўринда туради. «Онасини кўриб, қизини ол» деб бекорга айтмайдилар. Қардаки фарзанд тарбиясиз бўлса, шу ерда ота-она ҳушёрликини йўқотган бўлади.

— Агар радио тўқинлари орқали талабингизга кўра қўшиқ эшитилгудек бўлса, қайси хонанда ижросида қўшиқ тинглаган бўлар эдингиз?

— Юртимизда талантли одамлар беҳисоб. Лекин ҳар бир гулнинг иси бўлакча. Шунинг учун ёш эстрада

хонандаси Илҳомжон Фармонов ижросидаги «Онажонинг рози қил» қўшиғини тинглаб, фарзандларимизга комиллик тилардим.

— Бадиий китоблар ҳам муталаа қилишга вақт топасизми?

— Ҳа, албатта. Оллоҳга шукр, фарзандларим ҳам вояга етишган, қўлимдан юмушларимни олишган, кечки пайтлари китоб ўқишга вақт бор. Мен кўпроқ ҳадисларни ўқийман. Ота-она, фарзанд бурчларини тушуниб етишга ҳаракат қиламан. Севимли қахрамоним Абдулла Қодирийнинг «Ўтган кунлар» романидаги Қумуш. Қизларимизни Қумуш каби ҳаёли, иболи ва вафоли бўлишларини истайман.

— Армонингиз борми?

— Юлдуз Усмонова қўйлаганидек, «Армон дунё бу дунё». Албатта армоним бор. Дунёга келтирган, гудаклигимизда тарбиялаб вояга етказган ота-онам мана шундай ёруқ кунларни кўришмади. Фарзандлари камолга етиб, жамият учун, Ватан истиқболи учун хизмат қилишаётганини кўришмади. Фурсатдан фойдаланиб, Ҳамидулла акам ва келин-ойим Мастурага бизни оқ ювиб, оқ кийдирганлари, уйли-жойли қилганлари учун миннатдорчилик билдирмоқчиман.

— Оилангиз ҳақида икки оғиз сўз...

— Турмуш ўртоғим Анвархўжа ака

ҳам ҳуқуқшунослар. Улар мени ҳар қадамда қўллаб-қувватлаб турадилар. Мен бу хонадонга келин бўлиб тушганимда олийгоҳнинг 2-курс талабаси эдим. Қайнонам Нурихон ая ва қайнотам Абдулхай ота (Оллоҳ уларнинг охиратини обод қилсин) мени ўз қизларидай кўриб ардоқлашди. Қайнонам ишлаган аёлларни яхши кўрардилар. «Куч-қувватингиз борми, соғ-саломатмисиз, ишланг» дердилар ҳар доим. Демак, менинг бугунги даражага етишишимда, халқимга, жамиятимизга озми-кўпми манфаатим тегишида уларнинг ҳам ҳиссалари катта деб биламан. Фарзандларимизга келсак, катта қизим Нилуфархон ҳам ҳуқуқшунос. Кейингиси Наргизахон Шарқшунослик олийгоҳи талабаси, учинчи қизимиз Нозима эса Юридик коллежда таълим олмоқда. Кенжамиз — Аъзамхўжа мактаб ўқувчиси. Била-сизми, мен инсоннинг ҳаётда ҳалол ва ҳақгўй бўлиши унинг ҳаётини асосий мазмунини ташкил этиши лозим деб ўйлайман. Ростгўйликни энг юксак ахлоқий фазилатлардан бири деб биламан. Ростгўй одам бировлар олдида ҳеч қачон мулзам бўлиб бош эгмайди, кўнгли осуда бўлиб, оиласида барака бўлади, Мен доим фарзандларимни шунга ундайман...

Сухбатдош
МОҲИНА

Васила опа оиласи даврасида.
В.Гранкин фотолари.

(Давоми.)
Боши ғўлган соғ-ларга.)

АВЕСТО

42

Эй, Сирийтмон Зардушт!
Кимки покловни шод айласа, у оловни хушол қилган бўлади. Сувни хушнуд қилган бўлади. Тупрокни хушнуд қилган бўлади. Дарахтларни хушнуд қилган бўлади. Ашаван эрлар ва ашаван аёлларни хушнуд қилган бўлади.

43

Зардушт Ахура-Маздадан сўради:
– Эй, оламини яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Мурдор билан булганган кимсани насвдан пок этган кишининг жони танасидан жудо бўлса, унинг толқуси ажри нечүкдир?

44

Ахура-Мазда жавоб берди:
– Укбо ҳаётда биҳишнинг осийишта ва хушол ҳаёти унга насиб этажигидан мўжад бер, эй, Зардушт!

45

Зардушт Ахура-Маздадан сўради:
– Эй, оламини яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Ҳақиқат танадан чиқиб, тирик танага киргүчи мурдор деви насв билан нечүк жанг қилайин? Ҳақиқат тирк айлаб, тирикни булғовчи насв деви билан нечүк олишайин?

46

Ахура-Мазда жавоб берди:
– Икки қарра Ҳақиқатчи гоҳлар* қисматини баланд овозда зикр айла.
Уч қарра Ҳақиқатчи гоҳлар қисматини баланд овозда зикр айла.

Тўрт қарра Ҳақиқатчи гоҳлар қисматини баланд овозда зикр айла.

Шунда мурдор девлари ўз-ўзича камондан ўчган тир, йил сўнггида қовжираб қолган замин ғиёҳлари, тез орада ўтиб кетгүчи баҳор тупрогининг ашил либосидек олис ва нопадй бўлади.

УЧИНЧИ БЎЛИМ

47

– Эй, оламини яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Кимки булганган шахсларни маздапарастлар русумидагидек мукамил покламоқ илмини билмас-да бир нопокни покламоққа бел боғласа, маздапарастлар нима қиладилар?

Ҳақиқатчи жисмидан чиқиб, тирик танага ўтгүчи мурдор деви билан нечүк жанг қилай?

Ҳақиқатчи тирк айлаб, тирикларни булғавчи мурдор деви насв билан қандай курашай?

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Мурдор деви насв ҳар қачонгидан кўра қудратлироқ бўлади. Насв кўчага тўлиб, зўрайиб боради. Касаллик, ўлим ва девлар халқ қилган турли-туман ёмонликлар одамзот устидан ғолиб бўлади.

49

– Эй, оламини яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Бундай зот гуноҳининг ажри нечүк?

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Маздапарастлар уни боғлайдилар. Дастлаб қўлларига банд соладилар. Шунда кийим-бошларини эгидан ечадилар. Кейин терисини шиладилар ва бошини танасидан жудо қилдилар. Жасадини эса ўлак-саҳурларга ташлаб, шундай дейдилар: «Бу зот ўзининг жамийки ахриманий фикр, қалом ва амалларидан пушаймондир...»

50

– Эй, Ахура-Мазда! Кимдир у дилларга кўркүв ваҳм солувчи?

Кимдир у оламдан фаровонлик ва афзунлик супуриб ташлаб, касаллик ва ўлимлар келтиргүвчи?

52

– Эй, Сирийтмон Зардушт! У ашаван бўлмаган ва маздапарастларнинг поклашни русумини тугал билмаган ҳолатда бир нопокни поклашга журъат этган кимсидир.

53

– Эй, Сирийтмон Зардушт! Шундан сўнг бу заминдан осийишталик, фаровонлик, тандурустлик, дармон, баракот ва афзунлик, бугдой ва ғиёҳларнинг унумдорлиги ҳамда ҳосили йўқ бўлади.

54

– Эй, оламини яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Унда бу заминга ким қайта бошдан осийишталик, фаровонлик, тандурустлик, дармон, баракот ва афзунлик, бугдой ва ғиёҳларга унумдорлик ва серҳосиллик бахш этади?

55-56

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Токи ўша ашаван бўлмаган кимса ўлдирилмас ва уч кеча-кундуз порлоқ олов теграсида қўлда барсам дастаси ва ҳавм шарбати билан эзгүлик илоҳлари шаънига саловотлар айрилиб, назр-

ниёзлар бахш этилмас, бундай заминга на осийишталик ва на фаровонлик, на тандурустлик ва на дармон, на баракот ва на афзунлик, на бугдой ва на ғиёҳларнинг унумдорлиги ва серҳосиллиги насиб қилмайди.

57

Бундай замин фақат «тирик рух» маросимидан сўнг қайта ҳаётга қайтади ва тирилади.

ҲАҚИҚАТЧИ ФАРГАРД

1

Зардушт Ахура-Маздадан сўради:
– Эй, оламини яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Ота-она вафотидан сўнг, ўғил ота учун ва қиз она учун неча мўддат апамон** – мотам тутайди.

Яхши зотлар учун тутиладиган мотамнинг мўддати қанча?

Гуноҳкорлар учун тутиладиган мотам мўддати қанча?

Ахура-Мазда жавоб берди:
– Яхши зотлар учун кун, гуноҳкорлар учун олтиш кун апамон – мотам тутайдилар.

2

– Эй, оламини яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Хонани** нечүк пок қилай?

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Тан уч марта ювилади. Уч марта либослар ювилади. Гоҳлар уч қарра қироат қилинади. Ҳудуд менинг оловимга назр қилинади. Боғловлик барсам дастаси тақдим этилиб, эзгүлик сувида тотилади.

– Эй, Сирийтмон Зардушт! Шундан сўнг хона пок бўлади ва олов, сув ҳамда Амшосипандлар** у ерга ташриф буюрадилар.

3

– Ўғил ва қиз вафотидан сўнг, ота ўғил учун, она қиз учун неча мўддат апамон – мотам тутайди?

Яхшии учун неча вақт мотам жоиз бўлади?

Гуноҳкор учун неча фурсат мотам жоиздур?

Ахура-Мазда жавоб берди:

Изоҳ:

* Маздапарастлар бу қадар катта эътибор қаратган мажзуру русумининг номи «эшидаровон»-дир. Маъноси «тирик рух». Гўё худди шу урф воситасида рух биҳишта дохил бўларкан.

** Ота ё она вафот этган хона ҳақида гап-бормок-да.

– Яхшиси учун уч кун, гуноҳкор учун олтмиш кун апамон – мотам тугилади.

4-5

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Сингил ё биродар вафотидан сўнг сингил сингил учун, биродар биродар учун неча муддат апамон – мотам тугадилар? Яхшиси учун неча вақт, гуноҳкор учун қанча фурсат мотам – апамонда бўлади-лар?

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Яхшиси учун уч кун, гуноҳкор учун олтмиш кун апамон – мотам тугилади.

6

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Уй соҳибни ёхуд бекаси вафот этса, ўша хонадон ахли қачонгача апамон – мотам тугадилар.

Яхшиси учун неча фурсат мотам жоиз? Гуноҳкор учун қанча вақт мотам жоиз?

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Яхшиси учун олти ой, гуноҳкор учун бир йил апамон – мотам тугилади.

ҲАҚИҚАТ

Биринчи бўлим

(алиф)

1

– Сен, эй Ахура-Мазда, яратган махлуқлар ичиди қиммат қачон кеча то қуёш чиққунга қадар Аҳриман яратган минглаб мавжудотларни нобуд айлапти?

2

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Ортидаги тиканлари баян ва ўткир Вангхалара* итидир. Тили заҳар одамлар дужака** деб атайдилар.

Ўшадир, мен – Ахура-Мазда – яратган махлуқлар ичиди ярим тундан қуёш чиққунга қадар Аҳриман яратган минглаб мавжудотларни нобуд айлагувчи.

3

– Эй, Зардушт!

Қимда-қим заҳар тили одамлар Дужака деб аталувчи, ортидаги тиканлари баян ва ўткир Вангхалара итини ўлдирса, ўз руҳини тўққиз пуштигача ўлдирган бўлади ва агар бу гуноҳининг товодини заминни ҳаётида Сурушга** назр-ниёз келтириш билан адо этмаса, қийнабдулга** йўл топиладими.

4

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Қимда қим заҳар тили одамлар Дужака деб атагувчи, ортидаги тиканлари баян ва ўткир Вангхалара итини ўлдирса, у қандай жазо топади?

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Аспасиҳ-ашатра ва саравуш-чарана қамчинлари билан минг мартадан саваланеди.

Биринчи бўлим

(бе)

5

Аҳриман яратган махлуқлар ичиди қим тун яримдан то қуёш чиққунга довури Сипандмийну яратган минглаб махлуқларни нобуд этади?

6

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Зайрмнугра*** исмли девдир ва заҳар тили оломон уни зайрмнугра****, деб атайдилар.

Аҳриман халқ қилган гуноҳкор махлуқлардан тун яримдан токи қуёш чиққунга

довури Сипандмийну яратган жонларнинг минг-мингини нобуд қилгувчи удир.

7

Қимки заҳар тили одамлар Зайрмнугра деб атагувчи Зайрмнугра исмли девни ўлдирса, у патит ойинини адо этгандек, фикр, қалом ва амалда содир этган гуноҳларидан фориғ бўлади.

Иккинчи бўлим

8

Қимки гала итини, хонаки итни, ё дайди итни ёхуд ов итини уриб ўлдирса, унинг руҳи нариги дунёга қўнғанидан сўнг бөлөвн бир жангалзорда бўри тил-қалаётган қўнғини дахшати овозидан аниқлаётган фарёд билан бехиштан тарқатади.

9

Ҳеч бир руҳ нариги дунёда унинг танасини тарқатмаган руҳ билан дийдорлашмайди ва деярли шабиҳуни чоғида унга маънавий ёрдам бермайди.

Ҳийнабдулга қўшида турган қуриқчи ит ҳам деярли шабиҳунида унга қўмақ қилмайди.

10

Қимки гала итини уриб, оқдан йиқитса ёхуд қўноқ ва қанғилига заҳим етказса, да бўри ўша ит қўриқлаётган сурувга ҳамла қилиб бир қўнғини нобуд этса; маж-руҳ ит чорасиз ҳолда қолаверса гуноҳкор бир қўнғини товодини тўлайди ва итга заҳмат етказгани учун оғохантирилади.

11-12

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Қимки гала итини уриб ўлдирса, у қандай жазога гирифторм бўлади?

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Аспасиҳ-ашатра ва саравуш-чарана қамчинлари билан саккиз юз мартадан саваланеди.

13

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Қимки хонаки итни уриб ўлдирса, у қандай жазога гирифторм бўлади?

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Аспасиҳ-ашатра ва саравуш-чарана қамчинлари билан етти юз мартадан саваланеди.

14

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Қимки дайди итни уриб ўлдирса, у қандай жазога гирифторм бўлади?

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Аспасиҳ-ашатра ва саравуш-чарана қамчинлари билан олти юз мартадан саваланеди.

ҲАҚИҚАТ

1

Гуноҳга ботиб, пишавтану, яъни арзон ўлимга мустаҳқим бўлган қимсалар пушаймонлик ёхуд товои тўлаш билан ҳам кеңирилмайдиган гуноҳларнинг сони нечта?

2

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Эй, қок Зардушт!

Бундай гуноҳларнинг сони бештадир. Биринчи, қимки қўриб била туриб, беғона дин ва галат эътиқодни бир ашаванга ўргатса. Бу гуноҳ пишавтану, яъни арзон ўлимдир.

3

Иккинчи, қимки қаттиқ суякни ёхуд бе-

ниҳоят қайноқ хўрақни гала ёки хонаки итга берса.

Агар ўша суяк ит тишлари ёхуд томоғига тикилиб қолса ёки қайноқ хўрақ унинг тил ва оғзини қўйдириб, оқибатда ит нобуд бўлса, бундай кишининг гуноҳи пишавтану, яъни арзон ўлимдир.

5

Учинчи, қимки бўғоз итни урса, ёхуд қувиб, ёхуд қичқириб, оёқ-қўллари билан унга таҳдид солиб қўритса.

6

Агар ўша бўғоз ит бирор чуқурга, чоғга, жарликка, дарё ёхуд анҳорга йиқилиб, шикаст тогса ва ниҳоят ўлса, гуноҳкорнинг амали пишавтану, яъни арзон ўлимдир.

7

Тўртинчи, қай бир эр ҳайз қўрган хотин билан – ҳоҳ табиий, ҳоҳ нотабиий бўлсин – алоқа қилса, унинг гуноҳи пишавтану, яъни арзон ўлимдир.

8

Бешинчи, қай бир эр қорнида боласи бор хотин билан алоқа қилса***** – қўсига сут ҳоҳ келган, ҳоҳ келмаган бўлсин. Хотинга шикаст етса ва нобуд бўлса, гуноҳкор эрнинг амали пишавтану бўлиб, арзон ўлимдир.

ИККИНЧИ БЎЛИМ

9

Агар бир эр балоғатга етган қиз ёхуд жувон билан – ҳоҳ турмушга чиққан, ҳоҳ қиммаган бўлсин – алоқа қилса ва ўша қиз ё жувон ҳомиладор бўлган, одамлардан номус қилиб, сув ва гиёҳлар билан ўзида ғайритабиий ҳайз ҳосил қилса*****

10

Агар ўша қиз ё жувон номусдан ўзида ғайритабиий ҳайз ҳосил қилса, гуноҳ унинг гаданидадир.

11

Агар бир эр балоғатга етган қиз ёхуд жувон билан – ҳоҳ турмушга чиққан, ҳоҳ қиммаган бўлсин – алоқа қилса ва ўша қиз ё жувон ҳомиладор бўлган, одамлардан номус қилиб, тиримлик меваси бўлмиш бачадонидаги бир парча гўштни нобуд қилса.

ИЛОҚ

– Вангхалара – тиканли маъносини англатади. Ярим тундан қуёш чиққунга қадар ёвуз қулар билан қўриқлаётган аспасиҳ маънолуғи ном. Тўққиз юз ва баян бўлгани учун тирпатиканга қўйилган. Тўққиз юзларни унинг тилдек тўққизларга ярашган нур таратиб, кеча бағрини тилармиш.

Дужака – тирпатиканнинг омиёна аталishi. Маъноси, «асли бузуқ» деганидир. Ном – Вангхалара. Ҳар бир махлуқнинг номиди «оз бўлса-да унинг хислати ядариш бўлади». Ҳар нарса асл ном билан аталганга қўриқлади.

Безиш тўққизчилар уни тошбақа деганлар, бошқа манбаларда «сабзхўра» деб таржима қилинган. Саҳрои сиқон дегувилар ҳам бор.

Авалги изохга қаранг.

Аён қорнидаги гулдек тўрт оя ўн қўнлик бўлса. Зеро, худди шу мулдатда гул шаклланиб, вужудига рух инган бўлади.

Бу пишавтану амалидир. Бу гуноҳ устига гуноҳдир. Унинг биринчи гуноҳи – алдасирига ижозат бергани. Бирдор эрланган бўлса, эр уни бо номусдан қўриқларини қўйиб қўйиб йўл тутади. Эр айланган бутун айл олмасини йиғиб, дейди: «Бу хотиннинг қорнида менга болам бор. Мен бо ишдан ҳурсақман». Улар эса шундай жавоб қилишлари жоиз: «Биз бунини билмас ва шудмаси, шармандалик ўртадан қўтарилиди».

12

Агар ўша аёл одамлардан номус қилиб бачадонидаги тириклик мевасини нобуд қилса, одам ўлдириш гуноҳи аёл ва эрнинг гарданидадир. Улар ошкора қатл этиладилар.

13

Агар бир эр балоғатга етган қиз ёхуд жувон билан – ҳоҳ турмушга чиққан, ҳоҳ чиқмаган бўлсин – алоқа қилса ва қиз ё жувон ундан ҳомилалар бўлгач, эрга деса: «Сен мени ҳомилалар қилдинг!» Эр унга жавобан: «Бир қария кампирни қилдириб то. Токи у ҳомилангни туширсин!» деса.

14

«Ва қиз ё жувон қария кампирнинг хузурига йўл олса ва кампирга қорнидаги ҳомилани туширмоқчи бўюрс. Қария банга⁶¹, шайта⁶², ёғнон⁶³, фраспота⁶⁴ ва бошқа дорилар ёрдамида болани тушириб берса-да, эр унга деса: «Тирикчилигин мевасини олисларга элтиб ташла!» Қиз ё жувон тириклик мевасини узокларга элтиб ташласа, бу гуноҳнинг юки ҳар учовининг гарданида: эр, аёл, қария кампир.

УЧИНЧИ БЎЛИМ

15

Агар бир эр балоғатга етган қиз ёхуд жувон билан – ҳоҳ турмушга чиққан, ҳоҳ чиқмаган бўлсин – алоқа қилса ва қиз ё жувон ундан ҳомилалар бўлса, то гўдак дунёга келгунга қадар эр ўша қиз ё жувонни ўз қарамоғига олмоғи керак.

16

Агар бордию эр аёлни етарлича ҳимоя қилолмаса ва гўдакка шикаст етса, бундай эрнинг жазоси ошкора ўлимдир.

17

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Вақт-соати этиб, аёл йўлда кўз ёрса, маздапарастлардан ким уни ўз қарамоғига олади?

18

Агар бир эр балоғатга етган қиз ёхуд жувон билан – ҳоҳ турмушга чиққан, ҳоҳ чиқмаган бўлсин – алоқа қилса ва қиз ё жувон ундан ҳомилалар бўлса, то гўдак дунёга келгунга қадар эр ўша қиз ё жувонни ўз қарамоғига олмоғи лозим.

19

– Агар ўз ҳимояси остига олмаса...*

Уни ўз ҳимоясига олмоқ ҳар бир ашаван эрнинг бурчидир. Ҳомилалар ким бўлмасын – икки оёқлими, тўрт тувқлими, ҳоҳ аёл, ҳоҳ ургочи итми – ашаван ҳимоя қилади.

20

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Ургочи кўппак йўл устида болаласа, маздапарастлардан ким уни тарбия қилиши лозим?

21

Ахура-Мазда жавоб берди: – Ўша итга уйи ҳаммадан кўра яқинроқ бўлган маздапараст ҳомилалар ит туққунини ва туққанидан кейин унинг кучукларини ҳам парвариш қилиши лозим бўлади.

22

Агар ўша маздапараст қерағича ҳомилалар ургочи кўппакни парвариш қилмаса ва оқибатда кучуквачаларга шикаст етса, унинг жазоси ошкора ўлимдир.

23

– Эй оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Ургочи кўппак вақт-соати этиб тевахонада турса, маздапарастлардан ким уни парвариш қилиши керак?

24

Ўша тевахонани қурган ёхуд тевахона тасарруфидида бўлган кимса ҳомилалар кўппак туққунини қадар ва туққанидан кейин унинг кучукларини ҳам парвариш қилиши лозим бўлади.

25

Агар ўша кимса ҳомилалар ургочи кўппакни қерағича парвариш қилмаса ва оқибатда кучуквачаларга шикаст етса, унинг жазоси ошкора ўлимдир.

26

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Ургочи кўппак вақт-соати этиб от оҳурида турса, маздапарастлардан ким уни парвариш қилиши керак?

27

Ахура-Мазда жавоб берди:

– От оҳурини қурган ёхуд оҳур тасарруфидида бўлган кимса ҳомилалар кўппак туққунини ва туққанидан кейин унинг кучукларини ҳам парвариш қилиши лозим бўлади.

28

Агар ўша кимса ҳомилалар ургочи кўппакни етарлича парвариш қилмаса ва оқибатда кучуквачаларга шикаст етса, унинг жазоси ошкора ўлимдир.

29

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Ҳомилалар ургочи кўппак вақт-соати этиб сигир оҳурида турса, маздапарастлардан ким уни парвариш қилиши керак.

30

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Сигир оҳурини қурган ёхуд оҳур тасарруфидида бўлган кимса ҳомилалар кўппак туққунини ва туққанидан кейин унинг болаларини ҳам парвариш қилиши лозим бўлади.

31

Агар ўша кимса ҳомилалар ургочи кўппакни етарлича парвариш қилмаса ва оқибатда болаларига шикаст етса, унинг жазоси ошкора ўлимдир.

32

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Ургочи кўппак вақт-соати этиб, қўй қўтонига болаласа, маздапарастлардан ким уни парвариш қилиши керак?

33

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Қўй қўтонини қурган ёхуд қўтон тасарруфидида бўлган кимса ҳомилалар кўппак туққунини қадар ва туққанидан кейин унинг болаларини ҳам парвариш қилиши керак бўлади.

34

Агар ўша кимса ҳомилалар кўппакни етарлича парвариш қилмаса ва натижада кучуквачаларга зарар етса, унинг жазоси ошкора ўлимдир.

35

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Ҳомилалар кўппак вақт-соати этиб, уй девори устида болаласа, маздапарастлардан ким уни парвариш қилиши керак?

36

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Ўша деворни тиклаган ёхуд девор тасарруфидида бўлган кимса ҳомилалар кўппак туққунини ва туққанидан кейин унинг кучуквачаларини ҳам парвариш қилиши лозим бўлади.

37

Агар ўша кимса ҳомилалар кўппакни етарлича парвариш қилмаса ва оқибатда кучукларга шикаст етса, унинг жазоси ошкора ўлимдир.

38

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Ҳомилалар кўппак вақт-соати этиб, бир чўқуриқда болаласа, маздапарастлардан ким уни парвариш қилиши керак?

39

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Ўша чўқури қовлаган кимса ҳомилалар кўппак туққунини ва туққанидан кейин болаларини ҳам парвариш қилиши лозим бўлади.

40

Агар ўша кимса ҳомилалар кўппакни етарлича парвариш қилмаса ва оқибатда кучуквачаларга шикаст етса, унинг жазоси ошкора ўлимдир.

41

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Ҳомилалар кўппак вақт-соати этиб яйлов ёхуд экинзорда болаласа, маздапарастлардан ким уни парвариш қилиши керак?

42

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Ўша яйлов ёхуд экинзор тасарруфидида бўлган кимса ҳомилалар кўппак туққунга довуру ва туққанидан кейин болаларини ҳам парвариш қилиши керак бўлади.

43

У хайрихоҳлик ва меҳрибонлик билан итти шох-шабаб ва дархат барглари устига ёққизиб қўйиши керак, токи жонивор орому осуда яшасин.

Кўппакнинг болалари ўлғайиб, ўзларини эллаб кетгунларига қадар уларни парвариш қилиш ҳам ўша кимсанинг зиммасидадир.

44

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Итлар қачон ўз ҳолларича яшашлари мумкин?

45

Ахура-Мазда жавоб берди:

– Итлар ўн тўрт хонадон гирдида чопа олгулик ҳолатига келганларидан сўнг, ҳоҳ саратон, ҳоҳ ҳақратон бўлсин ўз бошларича яшайверадилар.

Ахура-Мазданинг ўғлини Озар⁶⁵ бир аёлни асрагани каби бир ҳомилалар кўппакни ҳам парвариш қилади.**

ТЎРТИНЧИ БЎЛИМ

46

– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Маздапарастлар асл зотли кўппак оқмоқчи бўлсалар ургочи кўппакни қандай йўл билан қочирадилар?

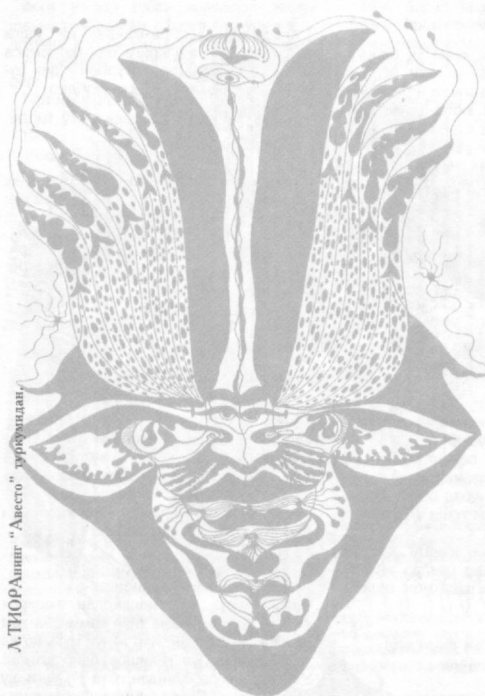
47

Ахура-Мазда жавоб берди:

Изоҳ:

* Сатрнинг қолган қисми ўқиб кетган. Қўппак дақиқотчилар сатр давомида 16-банддан фойдаланганлар.

** Ҳомилалар аёлни дард тутган пайлада гўдакни турли девлар шаридин асраш мақсадида буюк гулган ёққанлар.

– Кўй кўтонига яқин ерда бир чуқур қазадилар: қаттиқ ерда тизза бўйи, юмшоқ ерда белга дову.

48
Маздапарастлар дастлаб ургочи кўпакни болалар ва Ахура-Мазданинг ўғлини – оловдан йироқ бир ерда сақлашди. Сўнг то у нафар ит келиб кетма – кет унга қўшилгунга қадар назорат қилиб турадилар. Шундан кейин ҳар уч ит бир-бири билан алоқа қилиб қўямаслиги учун алоҳида-алоҳида тутиб турилади.

49
Уч нафар кўппак билан қўшилган ургочи кўппак ҳомилали бўлиб, кўкси сутга тўлади ва асл кучукваччани дунёга келтирди.

50
Уч нафар нар кўппакка қўшилиб ҳомилалардор бўлган кўппакни калтаклаган одамга қандай жазо берилди.

51
Ахура-Мазда жавоб берди:
– Аспаҳиҳ-ашатра ва саравушу-чарана қамчинлари билан етти юз мартадан саваланади.

ҲАҚИҚАТ Биринчи бўлим

1
– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Маздапарастлар оиласида бир аёл хоҳ табиий, хоҳ ғайритабиий ҳолатда ҳайз кўрс, улар нима иш қилишлари керак?

2
Ахура-Мазда жавоб берди:
– Унинг йўли** ҳар нечук гул ва буталардан пок қилинади.*** Ва у яшайдиган

ерга қуруқ тупроқ сеппилади****. Унинг учун алоҳида бино тикланади.***** Бино, одатдаги бинолардан баланд бўлади, зеро ҳайз кўрган аёлнинг назари оловга тушмаслиги керак.*****

3
– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат!
– Оловдан нечоғлиқ олис бўлмоғи керак?
– Барсам дасталаридан қанчалик узоқда?

– Ашаван ердан нечоғлиқ олисда?

4
Ахура-Мазда жавоб берди:

– Оловдан ўн беш одим олисда.

– Сувдан ўн беш одим олисда.

– Барсам дасталаридан ўн беш одим олисда.

– Ашаван ердан ўн одим олисда.

5
– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат!

Хоҳ табиий, хоҳ ғайритабиий ҳолатда бўлсин ҳайз кўрган

аёлга ҳўрак элган кимса ундан нечоғлиқ олис турмоғи керак?

6
Ахура-Мазда жавоб берди:
– Хоҳ табиий, хоҳ ғайритабиий ҳолатда бўлсин, ҳайз кўрган аёлга ҳўрак элган кимса ундан ўн одим олисда бўлиши керак.

– Нечук идишда унга ҳўрак элтимоқлари мумкин? Нечук идишда унга нон элтимоқлари мумкин?

– Қалай, қулом ёхуд камбаҳо идишларда?*

7
– Ҳайз кўрган аёлга қанча ҳўрак ва қанча нон бериш керак?

– Ҳайз кўрган аёл зиёда куч-қудрат олмадлиги учун икки динор миқдоридан нон ва бир динор миқдоридан таом** бермоқлари лозим.

Агар уша аёл билан бирор гўдак учрашган бўлса, дастлаб унинг кўларини, сўнгра бутун танасини ювиш жоиз бўлади.***

Ҳайз кўрган аёлнинг қони уч кеча-кундуз давомида ҳам тўхтамаса у махсус бинода тўртинчи кун ҳам туради.

Ҳайз кўрган аёлнинг қони тўрт кеча-кундуз давомида ҳам тўхтамаса, у махсус бинода бешинчи кун ҳам туради.

9
Ҳайз кўрган аёлнинг қони беш кеча-кундуз давомида ҳам тўхтамаса, у махсус бинода олтинчи кун ҳам туради.

Ҳайз кўрган аёлнинг қони олти кеча-кундуз давомида ҳам тўхтамаса, у махсус бинода еттинчи кун ҳам туради.

10
Ҳайз кўрган аёлнинг қони етти кеча-кундуз давомида ҳам тўхтамаса, у махсус бинода саккизинчи кун ҳам туради.

Ҳайз кўрган аёлнинг қони саккиз кеча-кундуз давомида ҳам тўхтамаса, у махсус бинода тўққизинчи кун ҳам туради.

11
Ҳайз кўрган аёлнинг қони тўққиз кеча-кундуз давомида ҳам тўхтамаса, бу девпарастларнинг ўз ҳамжинслари учун ҳозирлаган тантананинг белгисидир.

ИККИНЧИ БЎЛИМ

12
Маздапарастлар унинг йўлини гул ва ниҳоллардан поклашлари керак.

Улар учта чуқурлик қазишлари, икки чуқурлик бошида аёлни қўмиз билан, учинчи чуқурлик тепасида сув билан ювинтиришлари лозим.

Маздапарастлар шу зайл ҳайз кўрган аёл жисмидаги ахриманий храфастралари ўлдирадилар.

УЧИНЧИ БЎЛИМ

13
– Агар бирор маздапараст хоҳ табиий, хоҳ ғайритабиий ҳолатдан ҳайз кўрган аёл қонини тўхтатмоқчи бўлса, унинг жазоси нечүқдир?

Ахура-Мазда жавоб берди:
– Унинг амали пишавтану бўлиб, арзон ўлимдир, жазоси – аспаҳиҳ-ашатра ва саравушу-чарана қамчинлари билан йигirma мартадан саваланади.

14
– Эй, оламни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат! Кимки қайта-қайта оғохлантирилишига қарамай хоҳ табиий, хоҳ ғайритабиий ҳолатда бўлсин, ҳайз кўрган аёл билан алоқа қилса унинг жазоси нима?

15
Ахура-Мазда жавоб берди:
– Агар у ҳайз кўрган аёл билан илк марта алоқа қилса, аспаҳиҳ-ашатра ва саравушу-чарана қамчинлари билан ўттиз мартадан саваланади.

Агар у ҳайз кўрган аёл билан иккинчи марта алоқа қилса, аспаҳиҳ-ашатра ва саравушу-чарана қамчинлари билан эллик мартадан саваланади.

Агар у ҳайз кўрган аёл билан учинчи марта алоқа қилса, аспаҳиҳ-ашатра ва саравушу-чарана қамчинлари билан ет-

Изоҳ:

** Болаларга ва оловга озор етказмаслиги учун.

*** Ҳайз кўрган аёл олиб ўтилганда йўли.

**** Аёл гул ва буталарга тегиб кетиб, уларни бўғалмаслиги керак.

***** Аёл ерга тегиб, уни бўғалмаслиги учун қуруқ тупроқ сеппилади.

***** Ҳайз кўрган аёл нопоклик даврида яшайдиган бино.

***** Нопок шахс оловга яқин келиши, унга қарши мулкка мумкин эмас.

** Ҳўрак пўлат чўмичларда сузиллиб, муайян масофадан узатилади. Сопон идишлар бўлганса, уни поклаб бўлмайди. Аммо пўлат идишларни поклаш мумкин.

*** Динор бир юз бештадан бир юз саксон бештага довуз бўғди донаси вазиғга тенглаштирилган. Аёлга тўрт кеча-кундуз давомида қон кетиши аёқ олмадлиги ва унинг ағудига жойлашиб олган ахриманий кучлар ғолиб келмаслиги учун ўшунглик таом берилмаган.

**** Бодбод аёлнинг эмиқлиги гўдаги бўлса.

***** Умман, ҳар қандай бола ҳам албатта одатдаги расм-рўсуми билан ювилиб покланади.

миш мартадан саваланади.

16
Агар у ҳайз кўрган аёл билан тўртинчи
марта алоқа қилса, аёлининг танини эн-
гил-бош устидан кучоқласа ва болдирла-
рига чеврилмасдан чирмашса жазоси
нечқудир?

Ахура-Мазда жавоб берди:
– Аспаҳиҳ-ашатра ва саравушу-чарана қамчинлари билан тўқсон мартадан саваланади.

17
 Хоҳ табиий, хоҳ ғайритабиий ҳолатда бўлсин, ҳайз кўрган аёл билан алоқа қилишга киришган кишининг гуноҳи ўзининг жигар қонидан яраган ва «найза» тугайли ҳалок бўлган фарзандини куйдириб, кукунини оловга сочган билан баробардир.**

18
Жамийи бу гуноҳкорларнинг жисмига
дурӯж деви йўл тутгандир бу Ҳақиқат ҳа-
ками уларни хор этмишдир. Ҳақиқат ҳа-
ками хор этган кимсаларнинг боши
Яратгanning ҳузурида эгилдик. Яратган
ҳузурида бош эгиб турган бу гуноҳкор-
лар ашаван номига иснод келтирдилар
ва уларнинг муқофоти ўлимдир.

ЎН ЕТТИНЧИ ФАРГАРД БИРИНЧИ БЎЛИМ

Зардушт Ахура-Маздадан сўради:
– Эй, Ахура-Мазда! Эй, коинот нури!
Эй, оламларни яратган Зот! Эй, Ҳақиқат!
Одамларнинг девларни хушнуд ва сарафроз қиладиган энг қабиҳ ва ашаддий
ғуноҳлари нималардан иборат?

Ахура-Мазда жавоб берди:
— Кимки соч тараса ёҳуд уни олса,
ёҳуд тирногини олгач, уни ҳеч қандай
расм-русумсиз бирор чуқурга ё ковакка
тўкиб юборса, бу қабих амал девларни
дую билан олқишлаб, қучлантирган, нус-
рат бахш этган билан баробардир.***

3
Диний русум ва маросимларга эътиборсизлик оқибатида ер юзида девларнинг хуружи авж олади.

Диний русум ва маросимларга эътиборсизлик оқибатида одамлар бит деб атовчи хуфсастралар, экинзорларда буғдойларни егувчи хашоратлар, уйларда либосларни кемирувчи махлуклар ер юзини босиб кетади.

4
Эй, Зардушт!
Қачонки сочингга тароқ солсанг ёхуд
уни қиртишласанг, ё тирноқ олсанг тан-
дан жудо бўлган ўша соч ва тирноқларни
ашаван эрдан ўн одим олсига, оловдан
ийгирма одим олсига, сувдан ўттиз одим
олсига ва барсам дасталаридан элик

одим олисга элтиб бор.

5 Шундан кейин қаттиқ ерда ўн бармоқ ҳажмида, мулоийм ерда ўн икки бармоқ ҳажмида чуқур қаз. Ўша соч ва тирноқларни унинг тубига ташлаб юбор-да, энг улуғ ва энг нажотбахш ўшбу дуони зикр қил.

Дуонинг мазмуни куйидагича:
Одамзоғ «кичик олам» — «олами» сағир
«жаҳони кучак» дидр. Унинг вужудидagi
ҳар бир унсур табиатда ҳам mavjud.
Улимдан сунг яна уша табиатдаги унсур-
ларга кайтиш килadi. Растохез — киёмат
руй берганда сунгаклари тулрокдан, кон
суддан, соялари гиёхлардан тирик-
лиги оловдан кайтиб келadi.

6
Сўнг пўлат пичоқда уша чуқур гирдига
уч, олти ё тўққиз доира шаклини сол-да,
энг улуғ ва энг наҳотбахш дуоларни қи-
роат қил...

9
Сўнг ушбу дуони тилга ол:
«Эй, Ашв-звашта¹⁰⁵ қуши!
Бу ёққа бок! Бунда сенинг тирноқла-
ринг бор. Улар мазандарий¹⁰⁶ девлар бил-
лан курашганингизда шояд сенга чайза,
ханжар, ўқ ва палаҳмон тоши бўлмай!

10
Агар тирноқлар ашв-зваста кушига
тортиқ қилинмаса, улар девлар ийкида
найза, ханжар, ўк ва палахмон тошига
айланади.

ЎН САККИЗИНЧИ ФАРГАРД
Биринчи бўлим

Ахура-Мазда шундай деди:
– Эй, Ашаван Зардушт!
Кимки оғзига паном¹⁰⁷ боғласа-да, ди-
нини асраш учун бел боғламаса-да «мен»
– атрубон – дин хомийсима¹⁰⁸, деса, би-
лингки, у қаззобдир*
– Эй, Ашаван Зардушт! Сен уни «тру-
бон – дин хомийси» дема.

2. **Кимки** храфстра-зараркунанда ҳашо-
ратларни кўлга оلسа-ю, бироқ динини
асрамоқ учун бел боғласа ва: «Мен – от-
рубон – дин ҳомийсиман» деса, билинг-
ки, **у қаззобдир.**

Эй, Ашаван Зардушт!
Сен уни отрубон – дин ҳомийси дема!
Шундай ваъз килди Ахура-Мазда.

3
Кимда-ким барсам дастасини қўлида
тутсаю, дин ишларига бел боғламаса ва
аммо деса: «Мен – отурбон – дин ҳомий-
симан!» Билгилки, у қаззобдир.

Эй, Ашаван Зардушт!
Сен уни отурбон деб билма.
Шундай нутқ ийрод қилди Ахура-Маз-
да.

4. Кимда-ким «аштра-майря»¹⁰⁸ ни ишга солса-да, дин ишларига бел боғламаса ва аммо деса: «Мен – отурбон – дин ҳомийсиман!» Билгилки, у қаззобдир.

Эй, Ашаван Зардушт!
Сен уни отурбон деб атама.
Шундай деди Ахура-Мазда!

5 Кимда-ким тулоний тунларда мурдадек
ухласа, ясна ва гоҳларни қуиламас;
гуфтор ва кирдориди субут бўлмаса;
ҳаргиз урганмаса ва ургатмаса-да аба-
дий ҳаётни орзу қилиб деса: «Мен
отурбон – дин ҳомийсима!»

Билгилки, у каззобди.
Эй, Ашаван Зардуш!
Сен уни отурбон деб билма.
Шундай деди Ахура-Мазда.

Ой, Ашаван Зардушт!
Сен шундай одамни отурбон - дин ҳо-
мийси дегилки, у тулоний тунларда ҳу-
дованд розилигини толғш учун қўлим
булсин-да одадий зоти нечук йўл билан
сирот кўприги - чинавалуи қосиға очик
қўниги ва шуқу билан қўлиб. Оша -
Ҳақиқат олами, билашми - Ҳовидонадад

7
Эй, Зардушт! Эй, солих-амалли!
Мендан сӯра! Мендан иста!

Мен барча яралмишлардан яхшироқ
бўлган яратгувчиман. Мен ҳаммадан ҳан
донишмандроқман. Ҳар нечук муаммо ва
жумбоқларни ҳал қилишга қодир зотман!
Мендан сура. Мендан иста – Сенга шу
яхшироқдир. Сенга бу шодлик бағишла-
гувчидир.

Зардушт Ахура-Маздадан суради:
 – Эй, оламни яратган Зот! Эй, Хақиқат!
 Не нарса маришона¹⁰⁹ – пинхон руҳли
 сиж¹¹⁰ – девнинг қудратини зиёда қила-
 ди?

Ахура-Мазда жавоб берди:
– Нодуруст билим ўргатувчи ва одам-
ларни гумроҳ қилувчи ашмуғларнинг
кирдикори.

Уч йил муттасил белбоғ боғламаган,
гоҳларни қуйламаган ва сув илоҳаси
шаънига ҳамду шукроналар келтирмаган
кимсалар.

10
Дўзахга гирифторларни озод қилган-
лар. Уларнинг бу кирдори бир эрнинг
терисини тириклайин шилиб, бошини
танасидан жудо қилган билан баробар-
дир.

Бир нафар тубан ноашаван ашмуғ шаънига айтилган офаринлар ўша офарин-
гўйнинг оғзидан нари боролмайди.

* Бир ақидага кўра гўё қандайдир пайғамбарнинг номи. Бошқа бир ақидага кўра «найза» билан ўлдирилган» маъносини ифодалайди.

** Бу икки қабих гуноҳ баробар эмас. Аммо ҳе-
бири яхши эмас. Маълумки, мурдор куйдиргув-
чидаро ҳамаи биниҳақи бонинг тарони қўриқарайди.

*** Тандан жудо бўлган ҳар бир нарсa мурдор ҳисобланади; у девлар тасарруфига тушган, нопоклик ва ўлим келтиради. Бинобарин, тандан кесиб олинган соҳ ё тирноқ ўз-ўзидан Аҳриманин мулкига айланади. Шунинг учун лозим бўлган расм-русумлар ёрдамида уларни соҳ ва тирноқлар ичидан ҳудди ўлик тандан ҳайдаб солганде.

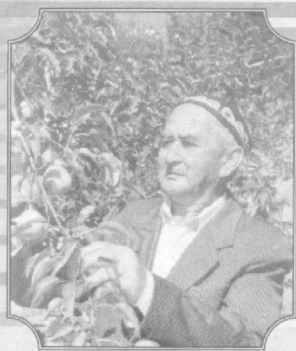
уимок, қолы, Тандан жуду қилгандар бар бир ашони поклаш уям орадгади поклашчи маросими ўтказилса, мурад девлар замани калгиди қақчакиданди. Асотирухнасларни дубу фарғадгади воқеаларга базир берарканлар, соч ва тирноқ билан боғлиқ одаларни инсоният қатъи ибтидоидиқ хуросототарастлиқ деидилар. Фақат, Худидистон 8 Шарқда эмас, балки бутун оқизда ашони килеб қалқар эйтиқидиқа кура олдин соч ва тирноқлар девларга катта қудрат бажар этаркан. Болтиқ буйида ашони эстолар тирноқларни қура тушмадиқа сир изи бермайдилар. Уларнинг ақидасиға кура, иблис ўларни тешиб олади-да ўз қалқиларини гардишдига қура

натади ва одамларга заҳмат етказишда ундан катта кўм олди.

**** Ушбу ғоят қадимий назария дунёнинг бир қатор халқларида эътиқодга айланган. Жумладан, ушбу фикрни қадимги ҳинд, юнон, скандинав халқларида ҳам кузатиш мумкин.

**** Ушбу бандда қўлланилган «боғламоқ» сўзи кураш тушган пайтдаги бел боғламоққа ишора. (Шу фарғарчага 54-банди). Бинобарин, бу иборанинг муқаммал маъноси қуйидагича: «дин учун бел боғламаслик – кураш учун бел боғламаслик». Эҳуд: «Динга бел боғламоқ – курашга бел боғламоқ».

Умр ўтмоқдадир, умр ўтмоқда...

Тошкент вилояти, Бўстонлик тумани Хумсон қишлоғида яшовчи Турсунбой ота Идилов уч кам саксон ёшдалар. Кўринишларидан бардам-бақувват, хушқачқак, Баъзида оёқлари панд беради. Буни ҳатто фарзандларига ҳам билдирмасликка ҳаракат қиладилар. Соғлиқларидан нолишни, умуман, ҳасрат қилишни ёқтирмайдилар.

Сухбат давомида пенсияга чиққанларига ўн олти йил бўлгани, нақ ўша пайтда умр йўлдошлари Баҳри ая оламдан ўтиб қолгани ҳақида афсусланиб ҳикоя қилдилар.

— Севган касб ва севган одамнинг... Икковини бир пайтда йўқотиш — икки қанотнинг синишидек экан, ўша кезларда ўзингизни йўқотиб қўймадингизми? — деб сўрайман.

— Йўқотиб қўйдим... Лекин дарров хушимни йиғиб олдим, — дейдилар отахон тетикланиб. — Нанки, бу, аввало, худонинг иши, қолаверса, бу оддий инсон қисмати. Хумсон қишлоғидаги 19-ўрта мактабда 41 йил бошланғич синфларга дарс бердим. Пенсияга қўйувдим. Эру хотин биргаликда тиғиб-тинчиб яшаймиз, деганимда аёлим ҳаётдан кўз юмди. Бу икки воқеанинг бир пайтга тўғри келиши бир тасодиф. Одам боласи ҳамма нарсасга чидаркан. Бевақт бошимга тушадиган ана шундай тўқмоқларга чидашга ўзингда куч ҳам топаркансан. Энг муҳими, эру хотин қанча яшамасин, тотув турмуш курсин экан. Аллоҳга шукр, аёлимдан мингдан-миг розиман. Етти ўғил-қизлик бўлди. Ҳозирда 24 неvara, 6 чевара, бир эварам бор.

Тун ҳамроҳ, кун ҳамроҳ бўладиган энг яқин одамнингдан жудоллик энг масала. Лекин бундай савдо меннинг бошимга тушиб тургани йўқ-ку... Фарзандларинг учун кераклигини ўйласан... Ўлгани кетидан ҳеч ким ўлган эмас... Ҳаёт давом этади, яшагинг келади. Бор гап шу...

Турсунбой Идилов Хумсондаги мактабда дарс бериб юрган чоғларида жуда банд эди. Вақти тигиз, ўлчовли бўлган. Энди вақти бемалоқат ўхшайди. Илгарилари гўё фақат ўқувчилари ва мактаб жамоасига

керакдай, шулар билангина овунарди, энди бутун қишлоғи одамларига керакка ўхшайди. Уларнинг ҳаёти, ширин ташиши билан бирга яшайди.

— Эл-юртдан оширма, — дейди маслаҳат ошига тақлиф қилган одамга. — Йўқса қозонда ошинг қолиб кетади, исроф бўлади.

Ҳамқишлоқларидан бири отамнинг қабрига ёдгорлик қўймоқчидан, нима дейсиз, деб маслаҳат сўради.

— Жўжабирдай жон бўлсанг, яқинда иморатингнинг қора сувоқдан чиқардинг... Жонингни бунча қийнамасанг, болам... Отанг руҳи-поки ҳам бунга рози бўлмайди, — деди йигитга маслаҳат бериб. — Тош қўйишнинг ўзи бўладими?.. У ёғини сўрасанг, тош қўйиш ота-боболаримиздан бизга мерос қолмаган. Яқин-яқингача ҳам қишлоғимизда бунақа одат йўқ эди. Билмадим, кимдан чиқди, ким бошдади бу ишни... Яхисиси, бола-чақанг билан қабристонга бор, қабр устини яхшилаб тозалаб қўй, ана савоб...

Турсунбой ота албатта Баҳри ая қабрини зиёрат қиладди... Юртчилик, оламдан ўтган ҳамқишлоғинг жанозаси... Шундан кимнинг хилхонаси қаерда билади. Бир қабр бошида узок қолиб кетди... Барака топадиган бола экану, кўнглидан ўтди ўша унга маслаҳат қилган йигитни эслаб. Айтганидан ҳам зиёда қилибди...

Отахон бироз ийманиб, лекин аллақандай ички бир гурур билан ёнларидан бир сурат олиб, бизга кўрсатдилар. У сарғайиб кетган эди...

— Бу шоир Элбек. Тиззасида ўғли Улугбек. Ёнида ўтирганлардан — буниси Элбекнинг отаси, бизнинг Юнус тоғамиз ва буниси эса Юнус тоғамизнинг катта ўғли Ашраф Юнусов. Элбек менга қариндош, тоғамизнинг ўғли-тоға бўлиди, — деди Турсунбой ота ўйланиб. — Очиги, уларни кўрмаганим. Фақат онамнинг хотиралари орқали танийман. Онамиз Элбекка амма бўлган. Шоир менга икки томонлама қариндош. Элбек қамалиб кетганида онам уни соғиниб, эслаб, йиғлаб ўтирганлари эсимда. Шундай оғир йилларда онам чўчимай шу сурат

билан шоирнинг «Армуғон» деган китобини ёстиқ жилдига яшириб бошларига қўйиб ётганлар ва эҳтиёт қилиб сақлаганлар. Бу онамдан менга мерос қолган сурат. Ҳеч эсимдан чиқмайди, уйимизга қўшни хотин-халаж тез-тез йиғилишиб туришарди. Онамнинг чарх йиғираётиб:

«Бултурги рўзада, ёлғарим бор эди
кўзада,
Бу йилги рўзада, икки кўзим рўзада...»
дея муңгли биргойи қилганлари ҳеч қулумидан кетмайди.

Муңгли наволар баъзида шўх лапарлар, айтишувлар билан алмашар эди... Элбекнинг бугунда наур этилган китобини варақлар эканман, ёшлигимда ўша аёллар оғзидан эшитган антиқа қўшиқлар, лапарлар акс-садо бераётгандай бўлади. Элбек ҳақида бугун эълон қилинаётган баъзи бир фактларни ўттизинчи йилларда онам оғзидан эшитганман. Онам Элбекнинг ота-онаси меҳнатқаш инсонлар бўлишганини, лекин шунга қарамай жуда камбағал яшашганини қўлғапираб эдилар. Улар қишлоғимизнинг ўзлаштириш қийин бўлган, қиялик жойларида ариқ қазиб, бўлоқ суварини чиқариб, бунда кўркам боғлар яратишгани ва бу оғир ишларда уларга Элбек ҳам яқиндан ёрдам берганини гапириб берганлар.

— Сиз бошланғич синф ўқитувчиси сифатида Элбекнинг «Бошланғич мактабда она тили» китобидан баҳраманд бўлганимизми?

— Мен мактабда ишлаб юрган пайтларимда, Элбек асарлари мутлоа қилинмас эди. Шунга қарамай, унинг қўлимага тушиб қолган она тилини ўқитишга доир айрим мақолаларини ўқиганман. Тасаввур қилинг-а, юртимизда муомала маданиятига рус тили алоқа воситаси сифатида зўрлаб киритилаётган бир пайтда шоирнинг

Муңгли қушим, сайраб-сайраб кел, англа!

Кимлар эрур, турк тилини сотгучи? Булбул каби, сайраб турган бу тилини Ўёлмамани бу ўлкадан отгучи! — дейиши жасорат эмасмиди?!

«...Болага бир ишга рағбат этиш одатини синдириш учун ёлғиз бир

тотли куй тинглашиш етмайди, балки этдан ўтиб суюкка етатургон ва рағбатни ҳосил эттирадигон бир сўз керакдир» деганида шoir, албатта, она тилини кўзда тутиган.

– Ўқитувчилик фаолиятингизда болаларни ўзингизга янада кўпроқ жалб этиш, ўқув жараёнини янада қизиқарли ва сермезмун ўтказиш учун нималарга эътибор берганисиз?

– Мен ўқувчиларимга доимо уларнинг табиати, қизиқишларидан келиб чиқиб муомала қилганман. Қузатишмича, болалар ҳар бир нарсани кўз билан қўриб, қўли билан ушлаб билгиси келади. Яна шуни қузатишмики, биринчи синфга келган болани фақат «Алифбо»ни ўргатиш, ўқитиш билан чекала бўлмайди. Улар қўшимча билимларга ҳамиша қанқок. Шу нуқтаи назардан туриб, тилимиздаги 34 та ҳарфга «Алифбо»дан ташқари яна 34 та қўшимча сўз ва 34 та кўргазмалли қурол ясадим. Албатта, бунда ўқувчиларим фаол иштирок этдилар. Айтайлик, «Ж» ҳарфи. Кишлоқ жойларида бурун жўхори экилмаган хонадон деярли йўқ бўларди. Жўхорининг расмини ишлаб, ёнига изоҳини ёзиб қўйдик. Ёки «З» ҳарфи. Зирак ва занжирнинг расмини ишлаб, номини ёзиб қўйдим. У «завод» сўзига нисбатан болаларга таниш ва яқин. «К» ҳарфига болакайлар ҳар кун итепишиш ўйнайдиган қопток сўзини қўшиб қўйдим. Шунингдек, бошқа ҳарфларга ҳам шундай қўшимчалар қўшиб чиқдим. Бу тажриба республика педагогика ўқуви комиссияси томонидан кўргазмалли қурол сифатида қабул қилинди ва миннатдорчилик билдиришди.

Болаларни табиат қўйнига тез-тез олиб чиқардим. Улар дарахтарларнинг гуллаши, қушларнинг сайраши, сувларнинг шилдираб оқиши, кўкдаги булутлар, ёмғир, қор ёғишларини завқ билан қузатишарди. Эртаси дарсда кечаги кўрганларини ҳикоя қилиб беришларини сўрадим. Ҳар бир ўқувчим бир-биридан ўтказиб, чиройли сўзлаш учун чиройли сўзларни қидиришарди...

Болалар ўйинлари орқали ҳам болалар нутқларини ўстириш, тилини қархлаб бориш мумкин. Умуман олганда мен анча қаттиққўл ўқитувчи эдим.

– Узоқ йиллик педагогик тажрибангиздан келиб чиқиб, бошлангич синф ўқувчисига асосан нима бериш керак, деб ўйлайсиз?

– Ҳозирги пайтда мактаб программаларига жуда кўп ўзгартиришлар киритилган, албатта. Лекин бошлангич мактаб асосан ўқувчининг саводини қиқариши керак. Бунинг учун бола ҳарф таниши, уни тўғри ёза олиши, тўғри талаффуз этиши керак. Ҳарфларини қўшиб ўқишдан эса сўз пайдо бўлади. Навбатдаги вазифа – сўз бойлигини қўпайтириш. Шунини айтиш керакки, билимларнинг барчаси ўқувчига она тили орқали берилади. Шеър ёдлаш, эшитган эртаклари, ҳикоялари,

чўпчакларини ўзи кайтариб, жонлантириб айта олишига эришилади. Бошлангич синф ўқувчиларини ташқи дунё, одамлар, табиат олами билан таништириб бориш керак. Бола саводли, дунёқараши кенг, билимдон бўлиши учун муаллимнинг ўзи шундай фазилатларга эга бўлиши керак.

– Кишлоқнинг табарруқ кексаларидан экансиз. Юртингизнинг ўтмиши, одамлари тарихини яхши биласиз. Улардан кимларнинг қисмати сизда қаттиқ таассурот қолдирган?

– Мен ҳам шу ҳақда кўп ўйлайман. Ўрмонга ўт кетса ҳулу қуруқ баравар ёнади, деганларидек, қаттагон йиллари одамлар бошига келган бир офат бўлганди. Бунда қақув, ўч олиш, тўхмат одамлар бошига не кунларини солмади. Ўзимиздан қибс. Отам оддий деҳқон боласи бўлган. Жуда камбағал яшаганмиз. Лекин отамни бойнинг боласи деб қамаб қўйишган. Кейин уйимизни тинтув қилгани келишди. Сигиримиз янги туққан эди. Онам бузқини ер ўчоққа ашириб, устига кигиз бостириб қўйдилар. Тинтувчилар уйни ағдар-тўнтар қилиб ҳеч нарсга тополмагач, оиламизни боқиб турган сигиримизни еталаб кета бошлади, шунда сигир боласини қўмсаб, маъраб овоз берди. Унга жавобан ўчоқ ичидаги бузқок ҳам маъраб юборса бўладими? Айёқчилар онамнинг зорланишларига қарамай, бузқини ҳам сигирга қўшиб судраб кетишди. Мен чидай олмадим, бориб уларга ёпишдим. Мени улоқтириб юборишди. Орадан кўп вақт ўтмай отам қамоқдан қайтиб келдилар. Соғлиқларини йўқотган эдилар. Ўзларини ўнглай олмай ҳаётдан тез ўтиб кетдилар. Мен ёлғиз ўғил эдим. Эрқаланиш нима, яйраб ўсиш нима, билмадим. Ҳумсондан Ҳўжақента ярим белимдан қор кечиб қатнаб ўқиганман. Онам ёлғиз қолмасин, деб кечаси бўлса ҳам қишлоққа лой кечиб, қор кечиб етиб келардим. Қорнимиз нонга тўймаган, ишлаган жойим қолмаган. Қолхоз фермасида ҳам, даласида ҳам, қутубхонада ҳам ишладим. Болалар уйда тарбиячи бўлдим... Отамнинг Қанақ оқсоқол деган жўралари бўларди. У Ҳумсон қишлоқ Советининг раиси бўлган. Халқларвар, номус-ориятли инсон бўлган. Орқасига айёқчилар тушганини сезган отам билан қўшимиз Пулат амаки Қанақ оқсоқолга бу ҳақда илпиштиди, уни қишлоқдан қочиб кетишга ундашди. Қанақ оқсоқол жуда ориятли одам бўлган эди. У «одамлар Қанақ қочиб кетди, қўрқоқлик қилди, дейишмайми» деб маслаҳатга кўнмаган экан. Уни ҳибсга олиб қўларига кишан солиб олиб кетишгаётганда Угам дарёси кўприги устидан ўзини сувга ташлаган. Дарёда оқиб кетаётган Қанақ оқсоқолга ўқ отишган. Оқиб кетаётган Қанақ оқсоқол жасадини кўрганмиз, лекин уни сувдан олиб чиқишга ҳеч ким журъат еттолмаган. Кимки, бунга жазм қилса ҳаёти ҳавф остида қолиши турган гап

эди. Қанақ оқсоқолнинг ўғли Убайдулла ака ҳам отасининг ўлигини сувдан олиб чиқолмаган, бунга йўл беришмаган. Отам билан Пулат амаки Қанақ оқсоқол жасадини сувдан олиб чиқиб, бедага ўраб яширишган ва эртаси кунни кўмишган.

Миллатимиз бошига тушган бунақа кўргиликлардан қишлоғимиз одамлари ҳам четда қолишмаган. Улар ҳақида кўп гапириб мумкин. Лекин бу билан тарих гилдирагини орқага айлантириб бўлармиди?! Ишқилиб, у кунлар бошқа кайтмасин!

– Турсунбой ота, сиз худонинг севган бандаси экансиз. Негаки, бошингиздан шунча қийинчиликларни ўтказган бўлсангиз ҳам кўринишингиз яхши, бардамсиз, тетиксиз. Бунинг сири нимада деб ўйлайсиз?

– Аввало, ҳар иш худодан. Лекин бандасига ҳам кўп нарсга боғлиқ. Назаримда меҳнат инсонни ёшартиради, умрига умр қўшади. Ёсимни танибманки, меҳнат қилиб ашайман. Шу ёшимда ҳам гайратим ичимга сиймай, ўғлим экиб қўйган қартошқа арқиларини чопаман, сўрошам. Бир пайтлар қўшим Илдошбой билан сахар туриб, 8-9 км.ли қирга ашадда чиқиб кетардик. Қуриган шохларни қирқиб, йиғиб, ашадда ортардикда, ўзимиз пиёда даладан тушиб келардик. Ўтинни қирқиб, жойлаб, чойимизни ичиб икковимиз ҳам мактабга ишга борардик. Пичанга борсам-ку 400-500 боғ пичани йиғмагунимча даладан қайтмасам. Меҳнатдан одам ёшаради. Одамни майда гап, жудалик, жанжал қаратади, касал қилади. Худоба шукр, болаларимдан тиниб-тинчиганман. Учта қизим нақ қўйиб қўйгандек онасининг ўзи, меҳрибон, мендан тез-тез хабар олиб туришди. Кеннойилари билан ахил. Ўғилларим қўзимга қараб туришди. Келиним Қўсқижон билан бирга ашайман. Ота деб ўтказгани жой тополмайди. Усти-бошим тоза, тағимда юмшоқ қўрпача. Кекса одамга ширин сўз, бир кеса ширин овқатдан бўлак яна нима керак?! Болаларнинг ўзаро ахилчиликлардан хурсандман, улар менинг умримга умр қўшади. Энди келинларим ҳақида гапирадиган бўлсам, ҳаммасидан мингдан-минг розиман. Тўртта келиним бор, биттасига опамдай, биттасига синглимдай, биттасига қизимдай муомала қиламан.

– Қандай таомларни хўш кўрасиз?

– Аввало хўш кўрмайдиган нарсанин айтмай. Умримда сўз ичмаганман. Қувда пиширилган мойни емайман. Эритилган мой бўлса, бир товоқни еб туриб кетаман. Қатқини хўш кўраман. Суюқ овқатларни иштаҳа билан ичаман. Умуман, овқат танламайман. Оз-оз, тез-тез овқатланаман. Кўп овқат еган куним қиналаман, оғирлик қилади. Ҳўл мевалардан жон деб татаманам.

– Ҳовли-жойингиз Угам дарёсининг нақ биқинида экан. Ёз ойлари шаҳар-

(Давоми 47-бетда)

ҲАММОНА

Кўп асрлик тарихга эга бўлган халқ мусиқа санъати ўтган давра давомида инсониятнинг кундалик ҳаёти тизимига мос кадриятлари, аънавлари асосида, маънавияти заминиди шаклланган. Асрлар оша ривожланиб, мукаммаллашиб борган. Шу боис халқ мусиқа санъатини илҳомбахш уммонга қиёслаш мумкин. Бу хазина табиий жараён ва ижодкорлар маҳсули билан бойиб, янгилашиб бориши муқаррар. Зеро, мусиқа аҳли инсон руҳиятини тек-тик бўлишига ва ундан таралган оҳанглар фаолиятига чорлаш сира-сида маънавий-руҳий таъсир этган.

Маълумки, ранг-баранг миллий чолғуларга эга бўлган ўзбек мусиқа санъати ўзига хос характери услубларга ҳам эга. Азалдан миллий чолғу ижрочилиги улкан икки оқимда шаклланиб, ривожланган. Бири камер хусусиятига эга бўлган хонаки услуб бўлса, иккинчиси, чорлаш, жалб этиш, тантанали хусусиятларини ифода этувчи чолғу ижрочилигидир. Иккинчи гуруҳга мансуб чолғуларимиз халқимизнинг барча анжу-

манлари – тантаналарида етакчи созлар сифатида истеъмолда бўлиб, ҳозирги давргача ўзининг бой имкониятларини кўрсатиб келмоқдалар. Бу созлар таркибига сурнай, карнай, ноғора ва доиралар киради. Халқ чолғуларининг мукаммалликка эришишида ва халқимизнинг ардоғига сазовор бўлишида халқ орасидан етишиб чиққан моҳир созандаларнинг хизматлари хурматга лойиқдир.

Халқ созандалари ҳақида хикоя қилар эканмиз, ўз санъатлари ва оҳанрабо ижролари билан ўтмишда ном чиқарган Ҳабибулло чангчи, Меҳтар Шамсиддин ноғорачи, Алижон ғижжакчи, Ҳофиз Турди қонуний, Абдуллох найчи, Қулмуҳаммад удий каби созанда ва хонандаларнинг маданиятимиз равнақи учун ижод этганликларига амин бўламиз.

Бизнинг асримизда яшаб ижод этган бир қатор забардаст созандаларнинг номлари хануз халқимиз орасида машҳур. Уста Олим Комилов, Уста Рўзимат Исабоев, Абдуқодир қўшнайчи, Аҳмаджон найчи, Умрзоков Рустам меҳтар, ғижжакчи Тўхтасин

Жалилов, Комилжон Жабборов, Ғуломжон Ҳожикўлов, Ғанижон Тошматов каби қатор устоз созандаларни алоҳида мамнуният билан эслаш ўринлидир.

Ўзбек халқ созандалик санъатида ана шундай атоқли санъаткорлар билан бирга фаолият кўрсатган ижрочилардан бири, ўз ҳаётини соз ижрочилиги санъатига бағишлаган, ажойиб созанда ва меҳрибон устоз, сурнайчи Ғуломжон Мирзаевдир. Давримизнинг қайси бир кекса-ю ёшидан сўраманг, сурнайчи Ғулом отани мамнуният билан тилга оладилар. Ўз санъати билан доимо элимизнинг хизматида бўлган бу камтар санъаткор, ҳаёти давомида ўзининг жозибали, сержило ва сеҳрли ижроси ила ёрқин из қолдиришга сазовор бўлган ижрочидир.

Ғуломжон Мирзаев Тошкент шаҳрининг эски Чигатой маҳалласида кекса санъаткор, сурнайчи Мирза меҳтар оиласида /1902 й./ таваллуд топиб вояга етди.

Ёшлик чоғларидан сеҳрли мусиқа оҳанглари оғушида улғайган Ғулом-

жон мусиқа санъатига меҳр қўяди, у билан бирга яшагга, фикрлашга интилади. Аввалига чолғулардан най ва камонли соз – скрипка чалишни машқ қилади. Чолғуларда ижрочилик услубини, маҳоратини кунт билан ўзлаштиришга ҳаракат қилади. Маълум муддатдан сўнг, най ва скрипка созларини айрим сирларини ўзлаштиргандан сўнг, ота касб яъни сурнай ижрочилик сир-синаотини эгаллашга киришиб, тез орада яхши муваффақиятларга эришади. Ёш истеъдод эгаси бўлган Ғуломжоннинг чолғу ижрочилигини мукамал ўзлаштиришида эса, унга отаси Мирза меҳтар ва шофайзлик Нурулла сурнайчи устозлик қиладилар.

Созандалик санъатини маълум даражада эгаллаган Ғулом ака ўз ижрочилик фаолиятини 1927 йилда Тошкент Радиоэшиттириш қўмитаси қошида илк бор ташкил этилган ашулачи ва созандалар ансамблига ёғижакчи сифатида бошлайди. Бу даргоҳда Ғулом ака Юнус Ражабий, Шоирахон Шоумаров, Мулла Тўйчи Тошмухамедов, Ризки Ражабий, Имомжон Икромов, Ҳожи Абдурахмон Умаров, Ориф Қосимов каби забардаст мусиқа билимдонлари билан бирга ишлайди. Бу даргоҳ Ғулом акага миллий мусиқа меросимиз намуналарини ўзлаштириш билан бирга, забардаст устозларнинг аъёна ва ижрочилик маҳоратидан баҳраманд бўлишда катта аҳамият касб этади. Айниқса, мумтоз, аъёнавий мусиқа меросини устозлар талқинида ўрганиши кейинги фаолиятларида раҳнамо бўлди.

Ғулом ака 1934 йилда, ўзбек санъатининг етук намояндалари қаторида Москвада ўтказилган биринчи театр санъати олимпиадасида қатнашади. Бу ўзбек халқининг бадий ва эстетик имкониятларига бой бўлган мусиқа санъатини бошқа халқлар орасидаги илк намойиши эди.

Шундан сўнг, ҳукуматнинг республика вилоятларида мусиқа маданиятини кўтариш, йўлга қўйиш борасидаги қарорига биноан Ғулом ака Сурхон воҳасининг Термиз шаҳрига йўланма билан ишга юборилади. Тадбиркор созанда Термиз мусиқали драма театрида созандалар ансамблининг мусиқа раҳбари бўлиб фаолият кўрсата бошлайди. Устозлар сабогини олган Ғулом ака қисқа вақт ичида созандалар ансамблининг янги дастури билан жамоатчилик эътиборини қозонади. Янги қўйилган мусиқали драмаларни замон та-

лабига мос тарзда мусиқа ижрочилиги билан таъминлашга эришади. Республикамизда мусиқали драма жанри эндигина ривожланиб бораётган бир даврда Сурхон воҳасида ҳам бу тадбирнинг амалга ошишига ўз ҳиссасини қўшади. 1948 йили Тошкентдаги ўзбек Давлат эстрада жамоасида иш бошлайди.

Ғулом ака бу жамоада Абдуқодир найчи, Уста Олим Қомиллов, Қайом ота Азимов, Ашурали сурнайчи, Маҳкам ота Собиров каби моҳир санъаткорлар билан бирга ҳамкорлик қилиб, эл хурматини қозонишга сазовор бўлди. Зотан, ташкилот томонидан уюштирилган концертлар уларнинг иштирокисиз ўтмас эди.

Ғулом аканинг ижрочилик дастурига назар солар эканмиз, биз «Қалан-дар», «Наврўзи аҷам», «Дуғоҳ Хусайний», «Насруллои», «Отмағай тонг», «Аҷам таронаси», «Чўли ироқ», «Сарбозча», «Ноғора баёт» каби қатор халқ ва мумтоз мусиқа дурдоналарининг ўзига хос талқин тоғланнинг гувоҳи бўламиз. Устоз санъаткорларнинг эслашларича Ғулом ака ижросида «Сурнай навоси» халқ куйи мукамал, бетакрор талқинини топанган.

Халқимизнинг сеvimли миллий чолғулари кўп. Улар орасида сурнай алоҳидаи бир дунё! Бизнинг кўзимиз илғамайдиган 10 бўлакдан иборат бу соз ўзига хос қийинчилик ва инжиқчиликка эгадир. Бу албатта, авваламбор ижрочига аёндыр. Чолғунинг барча мушкул томонларини енгиб равон садолантиришга эришиш, созандадан истеъдод, билим ва кўп машқ-маҳорат талаб этади. Ана шу сифатларни ўзида муҷассам этган созандагина сурнайдан сеҳрли ва равон садолар таратишга қодир.

Ғулом ака бутун умрини санъатимиз ривожига бағишлади. Умр йўлдошлари Салимаҳон ая билан салкам 75 йил мазмунли ҳаёт кечирдилар. Ҳаёт ва беш ўғлини тарбиялаб вояга етказдилар. Аҳмаджон, Раҳимжон, Олимжон, Ёқубжон ва Комилжонлар оталарининг сеvimли созандалик касбини эгаллаб, турли жаҳалларда муваффақиятли фаолият кўрсатмоқдалар. Ҳозирда Ғулом ака ижро репертуарлари ўғиллари Раҳимжон Мирзаев талқинида радио фондида ёзилиб шинавандаларга тақдим этилмоқда.

СОИБЖОН БЕГМАТОВ,
санъатшунослик номзоди

Ранглар жуфаси

Кундзғи қуёш нури оқ нур, оқ ёруғлик ҳисобланади. Лекин бу нур жуда мураккаб бўлиб, уни тиник шиша prizмадан ўтказилса, экранда бир қанча тусли рангларга бўлинади. Ҳосил бўлган бу ранглар – қизил, зарғалдоқ, сарик, яшил, зангори, ҳаво ранг, бинафша ранглар тартибиде жойлашади. Бу ранглар бир-бирига аста-секин ўтиб, бир ранг билан иккинчи ранг орасида шун икки рангга яқин бўлган бир қанча рангларни ҳосил қилади.

Шиша prizмадан ўтиб экранда ҳосил бўлган ранглар спектр ранглар дейилади. Агар спектр ранглар махсус асбоблар ёрдамида бир жойга йиғилса яна оқ нур ҳосил бўлади. Спектр рангларини ёмғир ёғиб ўтгандан сўнг осмонда пайдо бўладиган товланувчи камалда, фавворалардан отилаётган сув томчиларида кузатиш мумкин.

Кўзимиз кўра оладиган табиатдаги ҳамма рангларни шартли равишда иккига: ахроматик ва хроматик рангларга бўлиш мумкин. Оқдан тўқ қорагача бўлган ранглар ахроматик рангларга (оқ, қуларанг, қорамтир, қора, тўқ қора), қолганлари эса хроматик (қизил, сарик, кўк ва ҳ.к.) рангларга киради.

Хроматик ранглар ўз навбатида шартли равишда яна иккига: илик ва совуқ рангларга бўлинади. Илик рангларга олов, қуёш, қизилган нарсаларнинг рангини эслатувчи қизил, сарик, зарғалдоқ ранглар киради. Муз, ҳаво, сувларнинг рангини эслатувчи кўк, мовий, бинафша ранглар совуқ рангларга киради. Яшил ва бинафша ранглар гоҳ илик, гоҳ совуқ рангларнинг сирасини ташкил этади. Яшил ранг эса сарик ва кўк рангларнинг аралашмасидир. Бинафша эса қизил ва кўк рангини аралаштиришдан ҳосил бўлади. Кўриниб турибдики, бу ранглар илик ва совуқ рангларнинг аралашмасидан иборат. Аралаштиришда илик ранг микдори совуқ ранг микдорига нисбатан кўпроқ бўлса, ҳосил бўлган ранг илик ранг қаторига, совуқ ранг микдори кўпроқ бўлса, совуқ ранглар қаторига ўтиши мумкин. Ҳудди шундай бинафша рангда қизил ранг кўпроқ бўлса илик, кўк ранг кўп бўлса совуқ ранглар қаторига ўтади.

Қизил, сарик ва ҳаво ранглар расомчиликда асосий ранг ҳисобланади. Шу уч ранг асосида қолган рангларнинг ҳаммаси ҳосил қилинади.

НОЗИМ ТОЛИПОВ,
педагогика
фанлари номзоди

«Бу Ватаннинг номуси, бахти...»

«Тарихий тажриба, анъаналарнинг мерос бўлиб ўтиши – буларнинг барчаси янгидан-янги авлодларни тарбиялайдиган қадриятларга айланиб қолмоғи лозим. Марказий Осиё тарихида сиёсий ақл-идрок билан маънавий жасоратни, диний дунёқараш ва қомусий билимдонлиқни ўзида мужассам этган буюк арбоблар кўп бўлган...»

Хурматли Президентимиз Ислоҳ Каримовнинг машҳур китобларидан келтирилган бу сўзларга изоҳ ҳолат эмас. Бу сўзлар 20-йиллардаги миллий уйғониш фидоийларидан бири Сайид Ризо Ализода фаолиятига гоёта мантиқий боғлиқдир... Зеро, Сайид Ризо Ализода айни XX аср бошларида диний ва дунёвий илмларни ўзида мужассам этган Махмудхўжа Бехбудий, Садриддин Айний, Абдулла Авлоний, Абдулла Қодирий,

Чўлпон, Элбек, Вадуд Махмуд сингари буюк маърифатчиларимиз қаторидан ўзига хос муносиб мавқега эришган сиёсий бўлиб, миллий Уйғониш ва миллий Истиқлол дарди билан майдонга чиққан.

Шарқ ва Фарб тилларини мукаммал билган Саид Ризо Ализода, бутун Шарқ олами ва у орқали жаҳон ахборотини муттасил кузатиб борган, уларга муносабат билдириб таҳлил қилиб турадиган даражага кўтарилган шахс эди.

XX асрда майдонга чиқиб, Истиқлол дарди билан ёниб яшаган, курашган бир қатор буюкларимиз борлиғи маълум, бироқ буларнинг ҳар бири ўзига хос оламдир. Сайид Ризо Ализода маънавий меросини ўрганиш ҳозирги ёшларимизни мустақиллик гоёлари руҳида тарбиялашда кўмак беради; улар-

нинг дунёқарашида Истиқлолга садоқат гоёларини шакллантиради, мустаҳкамлайди, барча соҳаларда амалга ошаётган ислохотларда фаол иштирок этишга қорлайди. Сайид Ализода Озодлик ва Истиқлол гоёларини халққа етказишда матбуот хизматини тушунган ҳолда, 1919 йил 10 апрелда С.Айний, Қозимий, Т.Зеҳний ва Қурбий билан биргаликда Самарқандда «Шўълаи инқилоб» журналинчи қиқаришга эришади. Журнал муҳаррири ўзининг тегаран ва пухта публицистик мақолаларини журнал саҳифаларида эълон қилди. Академик З.Ш. Ражабов маълумот беришча, журнал Марказий Осиёдан ташқари Эрон, Афғонистон ва Покистонда ўз муштарийларига эга эди. «Шўълаи инқилоб» журналлида Сайид Ализода «Туркистон Ватани мост» («Туркистон бизнинг Вата-

Мустақилликка эришган кундан бошлаб, Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов ва республика ҳукумати ижтимоий-иқтисодий, маданий соҳалардаги интеграция ғоясини ҳаёtgа татбиқ этиш учун яқин ва узоқ мамлакатлар билан дўстлик ва ҳамкорликни кучайтирувчи омилларга катта эътибор бера бошлади.

Президентимиз 1996 йил 12 апрелда Тошкентдаги дипломатия корпуси ва журналистлар билан учрашувда сўзлаган нутқида таъкидлаб ўтганларидай, «Ҳа, тарихий тажрибанинг ҳозирги босқичида барча давлатлар бири бири билан боғлиқ, албатта. Бугунги кунда дунё харитасида бошқалардан, ўзини қуршаб турган мамлакатлардан мутлақ ажралган бирон-бир давлатни топиш қийин. Ҳа, Европа Иттифоқида интеграция ва ҳамкорлик асосий тамойиллардан ҳисобланади».

Бу фикр барча соҳалардаги сингари маънавий бўйича интеграцияда ҳам кенг қўламда ҳаётга татбиқ этилмоқда. Унинг асосини дўстлик ва ҳамкорлик туйғуларни ташкил этади.

Ислоҳ Каримов Иқтисодий ҳамкорлик ташкилотига аъзо бўлган барча давлатлар раҳбарларининг 1996 йил 14 майдаги IV учрашувда сўзлаган нутқида бундай деган эди: «Кейинги йилларда юз бераётган сиёсий ва иқтисодий воқеалар жаҳон ҳамжамияти тараққиётининг умумий жараёнида интеграция ва кооперациянинг ўрни нақадар ошиб бораётганини кўрсатиб турибди.

Ун беш Европа давлатининг интеграциялашгани, НАФТАга аъзо бўлган давлатларнинг иқтисодий ҳамкорлик фаолияти, АСЕАН доирада тараққиётнинг жаҳон эътироф этган; минтақавийликдан оламшумуллик сари

деган шиорни янада баланд кўтарган Жануби-Шарқий Осиё мамлакатлари эришган муваффақиятлар бу фикрни исботлаб турибди».

Ўзбекистон Марказий Осиё мамлакатлари давлатлараро кенгашида муҳим ўрин эгаллаган Қозогистон ва Қирғизистон билан биргаликда «Марказий Осиё интеграциясининг чуқурлашуви ҳамда яхши ривожига қаратилган изчил йўлдан бормоқда. Айни пайтда биз миллий иқтисодиётни жаҳон ҳамжамиятига кенг равишда интеграциялаш мақсадида халқаро доирада ҳамкорлик қилиш ниятимизни ҳам аниқ баён этмоқдамиз».

Маънавий маданият соҳасидаги интеграцияни илмий

жиҳатдан ўрганиш борасида илмий-техникавий потенциални инобатга олган юртбошимиз дунёдаги барча мамлакатлар учун қўйидаги вазифани ўртага ташлади: «Илмий-техникавий салоҳиятларимизни интеграциялаш, илмий ишланмаларни мувофиқлаштириш ва уларнинг устувор йўналишларини белгилаш борасидаги қуч-ғайратларни бирлаштириш ҳаётий заруратдир».

Президентимиз маънавий маданият интеграцияси соҳасидаги яна бир муҳим масалага эътиборни қаратди: «Маданий-маънавий соҳаларда ўзаро алоқаларни ривожлантириш муҳимдир. Бизнингча, давлатларнинг иқти-

ҚАРДОШ ХАЛҚЛАР ҲАМКОРЛИГИ

нимиз» 1919 йил, 4-сон) мақоласида қуйидаги сатрларни ёзди: «Азиз Ватан-нимиз – Туркистон тақдири мустабид рус ҳукумати қўлида экан, Ватанимиз пок тупроғини ситамгар босқинчилар оёқости қилишар экан, бебаҳо Ватанимиз номуни бегоналар қонли панжиси остида таҳқирланар экан, Туроннинг ҳақиқий фарзандлари қаттиқ таъзия остига олинган экан, бизни Ватанининг барча неъматларидан маҳрум этишган экан, биз Ватанимизга гўдак кўзи билан қарар эдик, ўзимизни Турондан четда ҳис этардик, Ватанининг юракни эзувчи нолалари бизга ҳеч таъсир қилмасди, Ватанининг қора кунларидан воқиф эмас эдик, Ватанимизни ингилзлар забот этиди, бошқалар истило қилдимиз, биз учун ҳеч қандай фарқи йўқ эди. Чунки биз ҳар жиҳатдан бировга мутеъ, бошқаларнинг оёғи остида зилган қул ва асир эдик. Боз устига (ўз Ватанимизга) бегона ҳам эдик. Мустабид рус давлати биздаги ватан ҳиссини сўндирган эди».

Ватани мустақил ҳолда қўриш, миллий озодликка эришиш учун кураш го-я-

лари унинг публицистик мақолаларида гоёт катта маҳорат ва жасорат билан ифода этилади.

«Ватан онамиз, номусимиздир. Уни душманлар ва бегоналардан ҳимоя қилиш ҳаммамиз учун фарздир. Унинг оғир кунларида гала-гала бўлиб қочиб, бошқа юртлардан паноҳ излашимиз ўта ноқўрлик ва ўз қадрини ерга уриш ҳисобланадир» («Шўълаи инқилоб», 1919 йил, 4-сон, 1-бет).

Сайид Ризо Ализода 20-йиллардаёқ ёшларга қарата, «Бу юртнинг бахтисаодати сенинг қўлингда, қўзингда. Уни қутқариш сенинг қўлингда!» – деб хитоб қилинганда нималарни кўзда тутгани энди маълум бўлгандир. Бу сатрларни ёзмок учун қандай жасорат кераклигини тасаввур этинг-чи!

Ватани мустақил ҳолда қўриш, миллий озодликка эришиш учун кураш го-ялари «Ижмол ва аҳволи сиёсий» (23-сон), «Ғалабаҳои пай дар пай» (28-сон), «Имрўз Наврўз аст» (34-сон), «Парешони Лахистон» (46-сон), «Имрўз ийди ранжбарон аст» (55-сон) туркумиди қатор сиёсий мақолаларида гоёт катта

маҳорат билан ифода этилади.

Бу асарларда Сайид Ализода асосан ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашга, уларнинг онига Ватан ва халқ мухаббатини энг олий маънавият тарзида сингдиришга шундай жон қўйдириб иштиладики, бу максадни ифода-лашда унинг қаламидан тўқилган ҳар бир сўз, ҳар бир ибора ёки ифода – муаллифнинг қони, жони, бутун вужуди, қалбидан сачраб чиқайтган олов парчалари тарзида оташинлиги қалбларимизни жунбушга келтиради, қалбларимизга нур таратади.

Буюк аждодларимизнинг жойлари жаннатда бўлсин! Улар бизга битмас-туганмас бой маънавий хазинани ме-рос қолдириб, ўзлари золимлар қўлида қатл этилдилар... Минг афсус!.. Энди биз уларни эҳтиром билан тилга олиб, руҳи покларини шод этайлик!.. Бундай маънавиятимизни бизга қайтариб бе-раётган буюк Истиқлолмизини сақлаш ва уни мустаҳкамлаш учун бутун борли-гимизни сафарбар этайлик!..

Фафуржон МАҲМУДОВ,
филология фанлари номзоди

содий ҳамкорлиги ана шу соҳаларда аждодларимизнинг энг яхши анъаналарини тиклашга қаратилган хилма-хил алоқалар билан мустаҳкамланиши керак».

Юртбошимиз маънавий маданият соҳасидаги ҳам-корлигининг долзарб масала-ларини ўртага ташлади: «Ҳо-зирги кунда халқларимиз-нинг жисмоний ва маънавий саломатлигига ҳавф солиш билан боғлиқ масалалар кўн-даланг бўлиб турибди. Мен ҳақиқий ҳавфа айланган бангфурӯшлик муаммосини назарда тутяпман. Ташкилот-миз дорисада наркотик моддалар етиштириш, ишлаб чиқариш, мамлакат орқали олиб ўтиш ва истеъмол қи-лишга қарши минтақа дасту-рини ишлаб чиқишимиз ке-рак».

Бизнинг республикамизда XX аср «балоси» бўлиб қол-ган оғура қарши кураш дас-турлари ишлаб чиқилдики, у бошқа мамлакатлар учун ҳам фойдали бўлиши мумкин.

Ўрта Осиё мамлакатлари ўртасидаги ҳамкорлики мустаҳкамловчи чора-тад-бирларни ишлаб чиқиш бў-йича бир қатор учрашувлар

бўлиб ўтди. Бу учрашувлар чоғида белгиланган жуда кўп тадбирлар бажарилди ва ба-жарилмоқда. Жумладан, Бу-хоро ва Хива шаҳарларининг 2500 иллийги, Манас, Абай, ал Фарғоний, Имом Бухорий юбилейларини нишонлаш ва ҳоказолар. Масалан, Қозо-ғистон, Тожикистон маданият кунларининг Ўзбекистонда, Ўзбекистон маданият кунла-рининг Қозоғистон ва Тожи-кистонда ўтказилиши бу мамлакатлар халқларининг маданий алоқаларининг мустаҳкамланиши ва кенгайи-шида катта аҳамият касб эт-ди. Мамлакатлар ўртасида эришилган илмий муваффа-қиятлар билан ўзаро ҳамкор-лик, фан номзоди ва доктор-лик диссертацияларининг хи-моёлари, қардош мамлакат-лар олимларининг учрашув ҳамда илмий анжуманлари, мақолалар ва рисоалар на-шри ўртада вужудга келган илмий-иждоий ҳамкорлик ва интеграцияга ёрқин мисол бўла олади.

1998 йили Ўзбекистонда яшовчи 5 та йирик қозоқ олими Қозоғистон фанлар Академиясига аъзо этиб сай-ланди.

Маънавий маданият соҳа-сидаги ҳамкорликда миллий маданий марказлар катта роль ўйнамоқда. Ўзбекистон-да ана шундай марказлар со-ни 90 дан ортқ. Ўзбекистон ҳам барча қардош мамлакат-ларда ўз маданий марказига эга.

Маънавий-маданий ҳам-корликка йирик олимлар, ёзувчилар, шоирларнинг асарларини таржима қилиш ва нашр этиш ёрқин мисол бўла олади. Жумладан, Чин-гиз Айтматовнинг 10дан ор-тқ асарлари ўзбек ўқувчи-лари қўлига етиб борди.

Ўзбекистон халқаро, ре-гионал ва республика миқё-сидаги театр, мусика, қўшиқ-чилик соҳасидаги фестивал-лар ҳамда танловларни ўтқа-зишда бошқаларга ўрнат-бўлмоқда. Ҳар йили «Ўзбе-кистон – Ватаним маним» кў-рик-танлови бўлиб ўтмоқда. Ўнлаб мамлакатлардан муси-ка ва қўшиқчилик санъати намоёндалари «Шарқ тар-оналари» халқаро фестива-лида иштирок этмоқдалар.

Ўзбекистонда ўтказилаёт-ган кинофестивал ҳам катта аҳамиятга эга. Атоқли шоир Нормурод Нарзуллаевнинг

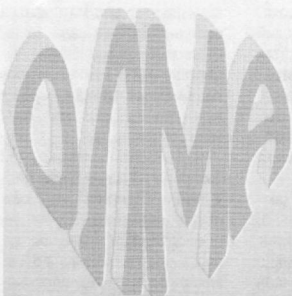
айтишича, бирор мамлакатда бизнинг Ватанимизда бўла-ётган мусика байрамни ў-ратиш қийин. Бунинг оқиб-атида мамлакатимизда мусиқа нияҳтда кенг тарқалиб, кат-та қулоч ёймоқда.

Ўрта Осиё мамлакатлари ўртасидаги ҳамкорлик йил-дан-йилга кенгайиб ва чуқу-рлашиб бормоқда. Шунга қа-рамасдан, 1995 йили белги-ланган барча вазифалар ба-равар ва кўнгилдагидай ба-жарилаяпти, деб бўлмайди. Шунч мамнуният билан таъ-кидламок лозимки, маънавий маданият соҳасидаги ҳам-корлик ҳар томонлама қўла-лаб-қувватланмоқда.

Марказий Осиё мамлакат-лари халқлари маданияти Ассамблеясининг Президенти Чингиз Айтматовнинг «Труд» газетасидаги чиқи-шида таъкидлангандек, ҳозир одамлар анча ўзгариб кети-шди, улар янги тарих бунёд-корлари бўлиб қолажак.

Ҳамкорлик ва маданият со-ҳаларидаги интеграция давр тақозосидир.

**Фазлиддин
ҲАМРОЕВ**

(ҲИКОЯ)

Баҳор ёмғирлари тиниб, куз ҳавоси ўзгармагунча Турсунбой оёғига ҳеч нима қиймайди. Қиядиган нарсаси ҳам йўқ. Мабодо кўчалар лой бўлса онасининг қалиштини оёғига ийиб олади, мактабга борса ҳам, опалариникига ўтса ҳам, даладашдан ўтин ё мева-чева ташиса ҳам оёқларинг юраверади. У эрталаб ўрнидан турдию оёғини ерга босолмай қолди. Қараса, товоонлари ултондай қотиб, қатирмақоқдай қорайиб, тарс-тарс ёрилиб кетган. Секин-секин товоонларини силади, силаган сари товоонлари аввал зирқиради, кейин қичишгандай хуш ёқабошлади.

Турсунбойни онаси чойга қақирганда у инқиллаб-синқиллаб келди. Бевалик ташвишлари билан юрган она қўшдай қўним билмас углининг оёғига қарамаган экан. Ёнига чўккалаган Турсунбойнинг товоонларига қўзи тушган захоти "Вой, жон болам-ей, оёғингни нима қилиб қўйдинг, товоонларинг ёрилиб кетибти-ку", деди ачиниби.

— Сувуқ сувга тикма, газак олиб кетади. Кечқурун челака иссиқ сув қилиб бераман, солиб ўтирасан, ёғ суриб қўлман, — хомуш сўзини давом эттирди она. — Бу йил қизил олмамиз яхши, пишсин, худо хоҳласа сотиб, оёғингга бир нима олиб бераман.

Ховлидаги икки туп қизил олма бир йил ҳосил бериб, иккинчи йил дам оларди. Бу қизил олмаларни онаси "халқ душмани" бўлиб қамалиб кетган отасининг дала боғидан келтириб ўстирган. Жазирама иссиқ кунларда она-бола олмалар тағида жон сақлашар, ҳосил берган йили шу икки туп олма рўзгорни анча кўтариб қўярди.

Олмалар довучча бўлганда аксига юриб шунақа дўл ёғдики, қишлоқ ичида биронта мевали дарахт соғ қолмади. Мева-чева ер билан яқсон бўлди.

Турсунбой ховлидан челақ-челақ довуччаларни териб жарга ташлаган сари кўз олдидан ип боғичли ботинка кетмас, энди ботинка қияолмаслигидан ўқиб пиқиллаб қўярди.

Ёз келди. Турсунбой барча қишлоқ болалари катори даладан қўлига нима илинса уйига ташиб юрди. Иш аввал ўрик-туршақдан бошланади, кейин олма, тоғолча, ёнғоққа ўтилади.

У онасига билдирмай ошхонадаги тағи кўриниб қолган уни қопни тоғорага ағдарди-да яқшанба кўни каллаи сахарда далага жўнади. Шу даланинг каттақон қисми, Қатор ёнғоқдан Арқитсойгача эллик-юз гектар бог бир пайтлар Турсунбойнинг ота-буваларига тегишли бўлган. Далада ишқом-ишқом узумзорлар, тангадек офтоб тушмайдиган ёнғоқзор, олмасор боглар, салқин қайрағочлар ўсарди.

Турсунбой қўлтигига қопни қисиб олганча далада айланиб юрди. Қоровуллар қўриб қолмасин, деб йўлдан

юрмай, бог оралади. Шўролар дастидан эгалари тумтарақай бўлиб кетган бўлса ҳам ҳамон даладаги боглар асл эгаларининг номи билан аталарди: Турсмат бува боғи, Жалилнинг ери, Умрзоқнинг қатор ёнғоғи, кал Маннопиннинг бедапоёси...

Турсунбой қияликка туташган Турсмат бува боғига кириб каттакон олма тағида тўхтади. Олма бошини еб, ҳосил қилган. Шундоқ тағида туриб узиб олса бўлади. Лекин бу ердан Хўжа-кентдаги бозоргача анча узоқ. Бугун далани қоп орқалаб ўтиш қийин. Ўзимизнинг богга борганим яхши, деб ўйлади. У ердан Хўжакент анча яқинлашиб қолади. Арқитсойга тушиб олса, у ёғига бир амалласа бўлади. У одам бўйи келадиган бедазор орасидан "ўзимиз"ники деган ота-буваларининг боғига борди. "Худо хоҳласа, ота-буваларимнинг арвоғи қўллаб-қувватласа" деди ўзига ўзи далда бергандай. Турсунбой Қатор ёнғоқдан энди бурилганда рўпарасидан от минган одам келаётганини қўриб қолди. У липзтиб ўзини каттакон ёнғоқ панасига олди. Худо сақлаган экан от устидаги қолхоз раиси уни кўрмай ўтиб кетди. Юраги дук-дук урган Турсунбой ўқарик ичида энгашиб-энгашиб борди-да "қорақон"лар оралаб ўзларининг боғига кирди.

У отасидан қолган, қип-қизил бўлиб пишадиган олма тағида нима қиларини билмай узоқ ўтирди. Олмалар ер билан битта бўлиб тўқилган. Қанча териб олсанг ҳам қамайиб қолмайди. Бугун бўлмаса эртага ириб-чириб кетади.

Турсунбой қуюқ ажириклар устида чалқанча ётиб осмонга узоқ тикилиб ётди. Олмалар роса пишган, бир нималар деб шивирлаётгандай: "Ола-бер, олабер, нега қўрқасан, нега ийманасан, отангдан бизларни тортиб олишган, бир пайтлар Жуман ўқутувчига беришган эди. Биз ғувоҳмиз, худди шу йилгидай меваларимиз фарқ пишганда отангни қўлига қишан солиб Матмусалар олиб кетишган. Ўшитаётган овоз булбулники эмас, ўшанда сен отангни қўлидан ерга тушиб кетганингда чинқирган эдинг, бу чинқирик боғда кезиб отасини ҳамон излаб юрган бола ноласи. Отангдан — бог, Жумандан — доғ қолди.

Бизни тортиб олишаётганда ийманашмаган эдик, нега тортинасан, ол, ол, биз отангни, ҳозир сеники..." Турсунбой қачон, қандай қилиб отаси экан олма устига қичиб олганини билмай қолди. У қўйнига йирик-йирик олмаларни авайлаб солар, қўйлаги тирсиллаб тўлгандан кейин аста-секин шохлар орасидан олмаларга заха текчимай пастга тушар, қўйини бўша-тиб яна юқорига кўтариларди.

Ҳаш-паш дегунча қоптўлди. У қопог-

зини "сачратқи" деган пичан боғлайдиган арқондоқ юмшоқ ўт билан боғлади. Бисмиллохур раҳмонхур роҳийм, деди-да қопга елкасини тутиб орқаламқочи эди, бир қоп олма уни босиб қолди. У қоп тағидан чиққандан кейин олмани кўп териб қўйганига, Ҳўжа-кентгача бу қопни олиб боролмаслигига ақли етди. У йиғламсирагандай қопдан олмаларни авайлаб ерга тўкди. Қопярим бўлди. Икки қўллаб қоп оғзидан ушлаб кўтарди. Бироз енгилроқ туюлди. Яна беш-ўнта олма солди. Кейин қопнинг оғзини яна "сачратқи" билан боғлади.

Богда ҳеч ким кўринмайди. Фақат турли-туман қўшларнинг чуғур-чуғури, булбулларнинг сайраши, қалақлар оламини тугган. Бир чиройли қалақани қувиб ушлагани келдию ўзини тийди. Унинг гулдан-гулга қўниб енгил учуши бирам ҳавасини уйғотдики...

Турсунбой отасининг боғидан бодмозор оралаб Арқитсойга туша бошлади. Аҳён-аҳёнда оёқ остидан "парр" этиб учиб қоладиган беданларнинг унинг юрагини ёғрудай қўчүтиб юборарди. У Арқитсойдан сув кечиб нариги қирғоққа ўтиб олди. Қирғоқнинг бети аялғи, тошлоқ эди... Турсунбой устини тақир гиламдай қўчүтиб ўт қоплаган тош устига орқасидаги қопни аста қўйиб, бироз дам олди. Нам қўйлаги сойи шамолдан селкиб баданидан қўша бошлаганда қопни яна орқалаб харсанг тошлар орасидаги илон изи сўқмоқдан юқорига қўтарила бошлади. Сойдан тепаликка чиққунча уч-тўрт марта нафас ростлади. Орқасидаги қоп тобора оғирлашиб борар, уни олдинга жилдирмай орқага тортар, ўттиз-эллик қадам босмасдан харсиллаб қоларди. Ярим соатлар ҳамаси у инқилаб-синқилаб сойдан аялғиликка чиқиб олди.

Текис йўлда қопни орқалашнинг ўзи бўлмади. Сойнинг ичи яхши экан. Қопни бирор тошнинг устига қўйиб туриб орқалаш анча қулай эди. Текисликда қопни икки қўллаб қўтариб орқасига силкитиш келдию, қопқимирласа ҳам ердан узилмади.

У қўчкалаб қопни орқасига аста йиқитар, бор кучини белига йиғиб ўриндан туришга интиларди. Катта йўлга етгач, анча ўтириб қолди. Хумсондан бирорта эшак минган, ё арава ҳайдаган одам келиб қопларикан, деб умид қилди. Қуёш тиккага келган, ҳамма йўлга чиқадиганлар ўтиб кетишган, қор-атрофини фақат чигирталарнинг тинимсиз чириллаши қоплаб олган эди.

Ҳозир "Чинор" деб аталадиган қишлоқ бурун қийор қили дала бўлиб, йўлнинг пастига бугдой, арпа, маккажўҳори экилар, юқори томони эса бог эди. Йўлнинг икки четига чилон жийдалар шовулдай бошини эгиб турарди. Жий-

даларнинг орқасидаги сўқмоқдан иложи борича тез-тез одимлаб боришга ҳаракат қилаётган Турсунбой қаро терга ботиб кетди. Унинг нафас олиши оғирлашиб, кўз олди жимирлашди, чапелкаси ачиша бошлади. У гоҳо мункайган ҳолда қопни орқасида тутиб туриб бироз дам олар, сўнгра қоп оғзини бошқа елкасига ўтказар, иложи борича тезроқ қадам ташлаб йўлни қисқартиришга ҳаракат қиларди.

Якка тугта етгандан йўл яримлаб қолган эди. Якка тугдан Ҳўжакент қишлоғи, Чимён тоғлари ҳудди қўл узатса етадигандай туюлса-да орада анча масофа ётарди. У жавдарлар орасидан Ҳўжакентга узоқ қараб турди. Қишлоқ ёнидаги туя ўрқачидай баланд-паст тоғ қўтарилиб Чимён ёнбағирларига тугташиб кетар, мовий ҳавога бурканган манзара гўё унинг чарчогини шимиб олаётгандай туюларди.

Турсунбой қопга қараб уни яна опичлаб қўтаришидан юраги бир безилласа, вақт ўтиб боришидан, бозор алламаҳал қизиб кетганидан хавотирланар, тезроқ Ҳўжакентга етиб бориш дардида ёнади.

Хозирги Чорвоқ қишлоғи ўрнида пастга қараб кетган йўл бўларди. Турсунбой шу йўлдан Ҳўжакентликлар боғига тушиб олгунча анча қийналди. Юки оғир одам ўрлаганда белига, пастлаганда оёқларига қийин бўлар экан. Турсунбойнинг тинкаси қуриб, тиззалари қалтириб бошлади. Қопуни тобора ерга михлаб юборгудай эза бошлади. Қопни у елкасидан бу елкасига силкитиб-силкитиб олай деса олмалар эзилди, силкитмай деса олмалар тобора тошдай оғирлашиб борарди.

Елкангдаги юкни пала-партиш қўтариш билан уни болани опичлагандай эҳтиётлаб олиб боришда фарқ катта экан. Агар қопдаги олма бўлмай, ёнғоқ, туршак бўлганда, у дам олар чоғи шартта орқасидан ташлаб юбораримиди, ҳозир бўлса авайлаб юриш, жон ҳовучлаб қўқалаш, эҳтиётлаб орқалаш керак...

Ҳўжакентликлар даласида Турсунбой адоқу тамом бўлди. У дам олишни ўйлаганда босиламқад қадамини олдиндан белгилаб, узоқдаги ўрик ёки ёнғоқ даракларини чамалаб қўйишдан бўлди. "Уч юз қадамдан сўнгра дам оламан ёки хув, анави теракка етиб олган, қопни ерга қўяман" дер эди-да қопнинг тагига энгашиб зўр-базўр ўриндан қўзғаларди. "Бир, икки, уч, тўрт...", бир юз саксон..., бир юз саксон саккиз..., икки юз... уф" деб ерга аввал иккала тиззаси билан қўчкалаб, кейин орқасидаги қопни туширарди. Қўйлагига жикка ҳўл, Турсунбой терлаб қўйлагини намладими ёки олмалар эзилиб баданини ҳўлладиими билолмас эди. У пешинга яқин Ҳўжакентга

ўтадиган Чирчиқ дарёси устига қурилган қўприкка етиб олди. Турсунбойнинг эсида йўқ, онаси айтиб берган пайғамбарлардан бирининг от туёғи ўрни туғиш тош ёнидан ўтиб борар экан, беахтар шун то туёғи ўрнига қўзининг қирини ташламоқчи бўлиб бошини кўтараман деганда қопнинг оғзи терлаган панжалари орасидан сирғалиб чиқиб кетди, ё ёш бола оғир юк билан мувозанатини йўқотиб қўйдиими қоп-попи билан орқасига ағанади. Ййғлай деса уни билмайди, ййғламай деса — буни билмайди. Агдарилган қоп қўзига кичрайиб, олмалар батамом эзилди бўлди, деган ҳаёлда билан ҳушини ййғиб жон-жаҳди билан қопни қучоқлаб қорнининг усти аралаш қўрағига босди. Қопни маҳкам қучоқлаганча тупроғи бир қарич келадиган қўчадан бозорча томонга апилтапил одимлади...

Турсунбойнинг омади келди. Бозорчадаги олмалар ёғзи, ширин бўлса-да майда-майда эди. Апорт олма ўзи қузғию, жуда бозорбоқ бўлади. Уч-тўрт донаси бир кило тош босади. Турсунбой қўрт сотиб ўтирган хумсонлик кампир ёнига бориб қопнинг оғзини очган заҳоти Чимёндамини, Бурчмулла томондани келишаётган беш-ўнта ўрис хотинлар ўраб олишди.

— Қизимка, қуши, қуши, — деди қўрт сотаётган кампир қопдаги олмага ҳавас билан тикилиб турган ўрис хотинга қараб. Ўрис хотинлардан кейин қоп анча шалвираб қолди. Турсунбой хурсанд бўлиб қўлидаги уч-тўрт сўм ва тангаларни болалиги тутиб энди санаётгандан Хумсондаги "Интернат" колхозининг раиси қашқа отда унинг теппасида қаққайиб турарди... Турсунбой унга қараб бақрайганча дағ-дағ титрай бошлади.

— Каердан олдинг бу олмани, — хириллади раис болага қамчин ўқталиб, — бу ёққа бер пулни...

Раис от устидан эгилиб Турсунбойнинг қўлидаги қоғоз пулларни юлиб олиб кителенинг қўрқак чўнтагига солди.

— Апамга айтиб бераман, — деб ййғлай юборди Турсунбой тўқилган тангаларни ердан териб олар экан.

— Бор, айтақол, апанг билан кечкүрун идорада гаплашамиз, — деди-да, раис Фазалкент томонга отини чоптириб кетди.

— Етимчани қақшатиб райондаги дўкайлар минан пиво ичади бу гўрсўхта, — деди нарироқда олволу сотаётган жуван.

— Худое пиво ичмай, захарри ичсин, — қўшиб қўйди қўрт сотаётган кампир.

1999 йил.

АСР мўъжизаси

Телеэкранни мен «мўъжизали кўзгу» дегим келади. Боиси, унга ҳар кунни миллионлаб кишиларнинг нигоҳи қадалади. Чунки бу кўзгу ҳаёtimизнинг, маънавияtimизнинг, ютук ва камчиликларимизнинг кўзгусидир.

Телеэкранни ойнаи жаҳон деб ҳам атаймиз.

Неча асрлардан буён инсоният орзуларида яшаган «ойнаи жаҳон» бугунги кунда ҳар бир хонадондан жой олган. Ва ҳаёtimизнинг ажралмас қисми, кундалик турмушимиз учун зарурий эҳтиёж, ижtimой ҳаётда эса муҳим факторга айланган. Уйда деярли телевизор қўйилмай қоладиган куннинг ўзи йўқ, десам муболага бўлмайди.

Ойнаи жаҳоннинг мўъжизакор चुчи шундаки, у жаҳоннинг исталган бурчагини кўз олдимизда гавдалантиради, шу куннинг энг қизиқарли ва долзарб воқеалари билан уйимизнинг ўзида, иш фаолиятимиздан ажралмаган ҳолда таништиради, дунё одамлари билан юзма-юз учраштиради, кишиларга маънавий, эстетик завқ беради.

Ўзбекистон телевидениеси ўз ишини 1956 йил 5 ноябрь куни бошлади. Ўша вақтнинг ўзидаёқ келажак хабарчиси телевидениенинг ўз йўлини кўрсатувчи репортажлар, дастлабки ахборотлар пайдо бўлди.

Телевидениенинг ривожини кадр-

лар меҳнатисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Киностудиядан операторлар, театрдан режиссёрлар ишга таклиф этилди.

Дастлаб телевидениеда тўртта редакция ташкил этилганди: Адабий-драматик, Ижtimой-сиёсий, Болалар ва ўсмирлар учун кўрсатувлар ҳамда Мусиқа редакциялари.

Теледастурда турли мавзудаги кўрсатувлар, концерт номерлари намойиши билан бир қаторда кинофильмлар ҳам ўрин олганди. «Кино» эса дастлаб телевидениеда бир бўлим сифатида фаолият кўрсатарди. Бу бўлимнинг асосий иши эфирга турли тоифадаги бадиий, ҳужжатли, мултипликацион фильмларни режалаштириш эди. Баъзан янги фильм намойиши олдида фильм режиссёрларини сўзга чиқишга таклиф этиларди.

Шу аснода дастлабки кинокўрсатувлар юзага кела бошлади. Лекин аксарият фильмлар рус тилида эди. Бу, бир томондан, баъзи томошабинларнинг тушунишларига қийинчилик келтириб чиқарса, иккинчи томондан, ўзбек телевидениесидаги ўзбек тили ва рус тили ўртасидаги номуаносибликни келтириб чиқарарди. Галдаги вазифа кинофильмларни ўзбек тилига таржима қилиш эди.

1958 йилдан бошлаб кино бўлими қошида дубляж гуруҳи фаолият кўрсата бошлади.

Телевидениеда фаолият кўрсатаётган ижодий гуруҳнинг тинимсиз меҳнати ва изланишлари туфайли кўрсатувларнинг номлари орtdи, шакли ва мазмуни ўзгара борди.

Дастлаб бир бўлим сифатида фаолият кўрсатаётган кино бўлимига вақт ўтиши билан редакция мақоми берилди. Эндиликда унда учта – кинофильмларни танлаш ва режалаштириш бўлими, дубляж ҳамда кўрсатувлар тайёрлаш бўлимлари ишлай бошлади.

Кино редакциясини ЎзТВнинг артерия қон томири деб атасак асло муболага бўлмайди. Чунки, теледастурнинг кўпгина қисмини бадиий, ҳужжатли, илмий-оммабоп ва мултифильмлар ташкил этади. Томошабинлар эътиборини тортадиган кўрсатувларнинг аксарияти кино билан боғлиқдир. Кино санъатини тарғиб қилишда телевидение йирик ташвиқотчи вазифасини ўтайди.

Телевидение қошида фаолият кўрсатаётган Кино бош муҳарририятининг ташкил топиш тарихи Ўзбекистон телевидениесининг иш бошлаган кун билан боғлиқ.

Мана қирқ йилдирки, Кино муҳарририятининг ижодий ходимлари томонидан тайёрланаётган қатор туркум кўрсатувларда кинодан санъатнинг мураккаб тури ҳақида имкон борича кенгроқ маълумот беришга ҳаракат қилинади.

Севимли санъаткорларнинг ҳаёти ва ижодий йўли ҳақида, дурдона киноасарлар, уларнинг яратилиши билан боғлиқ хотиралар, ўзбек ва жаҳон киноси оламидаги англичанлар телеэкран қаршисига ўтирганларда катта қизиқиш уйғотиши табиий.

Мухарририятнинг «Миллий кино санъатини тарғиб қилиш» бўлимидаги ижодий гуруҳ айнан шу йўналишда фаолият кўрсатапти. Миллий байрамимиз Наврўз арасида ташкил этилган «Уйғоқ кунлар» туркум кўрсатуви бугунги кунда ижтимоий ҳаётимизда рўй бераётган ўзгаришларнинг ҳужжатли ва бадий кинодаги акси, киновнинг ижтимоий-сиёсий, миллий ва маънавий манфаатларимизни юксалтиришдаги хизмати хусусида фикр юритилади.

«Умуминсоний қадриятлар ва миллий тараққиёт» шiori остида ўтган Тошкент Халқаро кинофестивалининг кундалик иш фаолияти бўлим ходимлари томонидан тайёрланган «Муштарак диллар экрани» туркум кўрсатувида ўз аксини топди.

«Сехрли шўъла» деб номланган кўрсатув эса кино оламида юз бераётган ўзгаришлар, янги фильм таҳлили, киносанъатида ижод этиб ўзидан сара асарлар қолдирган кино намоёндалари ва санъатдаги ворислар ҳақида ҳикоя қилади.

Ўзининг оригиналлиги билан ойнаи жаҳонда тайёрланганидан кўрсатувлардан ажралиб турадиган «Адашлар» кўрсатуви мазмунан исми ва фамилияси бир хил кишиларнинг учрашувидир. Бўлим ходимлари кичикнотайларимизга ҳам алоҳида эътибор билан қарайдилар. Ва улар учун ҳар ҳафтада «Камалак» ва «Мультолам» кўрсатувларини тайёрлайдилар. Бундай кўрсатувларнинг жажжи томошабинлар учун тарбиявий аҳамияти ниҳоятда каттадир.

Ўтказилган социологик тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ҳафтаинг бошқа кунларига нисбатан жума, шанба, якшанба кунлари томошабинларнинг сони ортаркан.

Қарийб тўрт йилдан бери ҳар шанба оқшомидан кўрсатувлар тартибидан ўрин олган «Тунги ёғду» дам олиш кинодастури ҳам мазкур муҳарририят томонидан тайёрланади ва томошабинларнинг дам олиш соатларини мазмунли ўтказиш учун хизмат қилади. Ундан кинофильмлардан олинган қўшиқлар асосида киноконцертлар, кўнгулчолар «Ҳазил» кўрсатуви, чет эл эстрадаси юлдуз-

лари иштирокидаги «Муסיқий сәҳ-хат» кўрсатувлари ўрин олган ва албатта дастур янги бадий фильм намоиши билан якунланади.

Хозирги кунда Кино муҳарририятининг ижодий гуруҳи томонидан бундай дастурлар кўпайтирилди. Ва мана ярим йилдириқ, ҳафтаинг жума ва якшанба кунлари ҳам янги дастур экран эзини кўрмоқда.

Жума оқшомида намоиш этиладиган «Мунаввар дунё» маърифий дастури анча қизиқарли ва ранг-баранг бўлиб, у қисқа фурсат ичида ўз шакл ва шомойилини топди. Ўзинг мундарижасидан ўрин олган кўрсатувлар ижтимоий-маърифий йўналишлар бўлиб, соғлом фикр андозалари, ахлоқ-одоб мезонларига мос тарзда тайёрланади. Мавзуга мос бадий фильм билан дастур якунланади.

XIX асрнинг охири XX асрнинг бошида ака-ука Люмьерлар томонидан кашф этилган кино санъатига «Аср мўъжизаси» деб таъриф берилганди. Рамзий маънода «Аср мўъжизаси» деб номланган якшанба кечки дам олиш дастурдан эса «Ўзбек кино ижодкорлари», «Кино англичанлари» туркум кўрсатувлари ўрин олган.

Албатта «Кино» муҳарририятида фаолият кўрсатаётган ижодкорларнинг ниятлари кўп, мақсадлари олий. Улар ўзларнинг мазмунан тегаран, томошабоп кўрсатув ва танлаган фильмлари билан бугунги кундаги маънавиятимизни мустаҳкамлаш ва ривожлантириш учун хизмат қилмоқдалар.

Феруза ФАЙЗИЕВА,

Санъатшунослик институти
тадқиқотчиси

ТАХРИРИЯТДАН:

Феруза Файзиева мақоласида Ўзбекистон телевидениесининг Кино тахририяти фаолияти, асосан, мақтов оҳангларида ёритилган. Бу тахририят томонидан берилётган чет элнинг олди-қочди, ўлим ва зўрлик, беҳаёлик сингари мавзулардаги фильмлар тарғиботи кўплаб томошабинларда норозилик туғдираётгани ҳам рост. Тахририят ўқувчилардан телевидение томонидан берилётган кинокўрсатувлар ҳақида объектив ва дадил, холисона фикр-мулоҳазаларни кутади.

(Давоми, боши 38-бетда)

лиқлар қишлоғингизга серкатнов бўлиб қолишади. Юзлаб шахарлиқлар дарё бўйларида мириқиб дам олишади, чўмилишади. Болаларнинг қий-чўви, муסיқа садолари сизларни безовта қийлайдими, сизга малол келмайдими?

– Қишлоқ халқи меҳмондўст бўлади. Меҳмон ҳам ўз иззатини билиб иш тутса, безовталиги йўқ. Афсуски, шахарлиқларнинг айримлари базидида қуёшқондан чиқиб кетадилар. Улар шахарга қайтиб кетишгандан кейин дарё бўйларини бир томоша қилинг-а... Дарё йиғлаётганга ўхшаيدди. Ҳаммаёқ флос. Қовун-тарвуз пўчқаларидан тортиб, ароқ ва ичимлик ишшларига, елим халталар, қоғозлар, сабзи-пиёз пўчқалари уйилиб ётади. Яхшиямки, ёмғир-қор бор, жала, сел, тошқинлар буларни ҳар йили ювиб кетади. Лекин ёшларимиз хулқ-атворларига шахарлиқлардан юқиб қолган баъзи иллатларни ювиш қийин. Бу нима экан, деб ўйлаётгандирсиз. Сизга айтсам, магнитфол овозини бутун қишлоқ эшитиладиган даражада баланд қилиб, зич туршаётганда ярим яланғоч ўйнаётган шахарлиқларни қишлоқ ёшлари нақ маймун ўйнаётгандек томоша қиладилар. Яқинда бир кўшини мизниқиди ёпичиқ ёпинган, ўзларини исломий, тақводор намозхон деб таништирган олти-етти аёл дам олди. Бу ёш жувонларнинг эртаси кунни дарё бўйидаги аҳолини бир томоша қилсангиз эди. Бир-бирига сўв сениб, қийқаришиб, қийшанглашиб яланғоч чўмилишяпти. Кечаги юриши қайда-ю, бугунги кўриниш қайда. Уларни кўриб, кўзини юмиб олдим... Булар ота-оналари, бола-чақалари билан қишлоғимизга келиб, соф ҳаво, зилол сувардан, мева-чевалардан баҳра олиб кўллари қўсиди бизларга раҳматлар айтиб кетаётган боодоб шахарлиқлар шаънига доғ туширишяпти...

Турсунбой ота бу ҳақда қуйиб-пишиб узоқ гапирдилар. Одатда шахардан, шахарлиқлардан қишлоққа маданият кириб келиши, қишлоқ ахли туриш-турмуши, одоби, муомаласида азал-азалдан шахарлиқларга тақдид қилишини ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолишига ишонишларини айтидилар.

Мен отахонни ранжитган ҳамшаҳарлиқларнинг учун ўз сўраб, хайрлашаман. Қарияга тани-соғлиқ, хотиржамлик, узоқ умр тилайман.

– Яхшими, ёмонми умр ўтмоқдадир, умр ўтмоқда, – дейди отахон маънос. Хайр-хўшлашаётини шоир Элбекнинг тўрт қатор шеърини ўқидилар:

Кундалик ҳаётим – учар қанотим,
Мени илгарига суриб бормоқда
Ўтишим, ёшлигим, қарас асов отим,
Кейинда қолмоқда, чарчаб-ҳормоқда.

**Дилбар
МАХМУДОВА,**

Ўзбекистонда
хизмат кўрсатган журналист,
Хумсон қишлоғи

Маснавий

Жалолуддин Румий

МАСНАВИЙ

Гаҳ чунин бинмояд ў, гаҳ зидди ин,
Чуз, ки ҳайронӣ набошад кори дин.

ТАРЖИМА

Гоҳ қилур бундоғу гоҳ ундоқ қилур,
Хайрато, Ҳақ сиррини ким ҳам билур?

ШАРҲ

Худойи таъолонинг ишлари инсон тасаввурӣ доирасидаги қонун-қоидаларга мос эмас, яъни, Худонинг ишларини Худонинг ўзидан бошқа ҳеч ким билмайди. Одам ақли бу ишларни идрок этиш қудратига эга эмас. Ҳар нечук солиқ ҳар қанча маърифий йўлни босиб ўтса-да, у ҳануз вужуд соҳиби экан, асл Ҳақиқатга восил бўла бўлмайди.

МАСНАВИЙ

Най чунон ҳайрат, ки пушташ сӯи ўст,
Бал, чунин ҳайрону ғарқу масти дӯст.

ТАРЖИМА

Кимки чин ҳайрона бўлса, юзма-юз,
Ул чунон ҳайронки ғарқу масти дӯст.

ШАРҲ

Ҳақ жамоли ва синоатидан, Ҳақнинг қудрат ва шаън-шукҳидан ҳайратланган зот Ҳаққа орқа бурмайди, балки юз боради. Бундай зотнинг ҳайрати дӯст жамолидан маст-мустағриқ демакдир. Ҳайрат икки хил бўлади: бири асоси жаҳл ва нодонлиқ бўлган ҳайрат; иккинчиси, илдизи маърифат ва ҳақиқат бўлган ҳайрат.

МАСНАВИЙ

Он якеро рӯй ў шуд сӯи дӯст,
В-он якеро рӯй ў худ рӯй ўст.

(Давоми. Боши ўнган солларда.)

ТАРЖИМА

Ул бирининг юзи бўлди дӯст томон,
Ул бирининг юзи ўзи бегумон.

ШАРҲ

Ҳақ жамолидан лолу ҳайрон бўлган зотнинг юзи мудом Ҳаққа боққандир, яъни, дӯстга томон мутаважжиҳдир. Лекин, Ҳаққа орқа бурганча, халққа юз бурганлар аслида ўзларига қараган бўладилар, яъни, унинг қалби ҳамиша ўз башариятига асирдир. Нигоҳи ўзидан ўзгани кўрмайди.

МАСНАВИЙ

Рӯй ҳар як менигар, медор пос,
Бўк, гардӣ ту зи хидмат рӯшинос.

ТАРЖИМА

Ҳар кишининг юзига солғил назар,
Боқ юзига, қолмагай бу беасар.

ШАРҲ

Ҳақдан ҳайратланидиган ёхуд халқдан ҳайронликда қолган кимсаларнинг юзига Ҳақиқат билан назар ташла, Неки мушоҳада қилсанг, хотиротинг ихтиёрига топширгил. Шояд сен ҳам ҳақиқатшунос бўлсанг.

МАСНАВИЙ

Чун баса иблис одамрӯй ҳаст,
Бас, ба ҳар дасте нашоёд дод даст.

ТАРЖИМА

Оҳ, нечоғ иблиски одам шаклида,
Қўл бериб юрма, у иблис аслида.

ШАРҲ

Жуда кўп одамлар, зоҳиран одам шаклида бўлсалар-да аслида ботинан шайтондирлир. Улар зоҳиран ўзларини ҳақиқат аҳли деб кўрсатади-

лар ва пешволик даъвосини қиладилар. Улар шу йўл билан соддалавҳ одамларни ўз домларига тортадилар. Шу боисдан ҳар нечук кимсага байъат этмоқ, ҳар нечук қўлга қўл бермоқ оқил одамнинг иши эмас. Билиб бўлмайди, балки сиз олган қўл шайтоннинг қўлидир.

МАСНАВИЙ

З-он, ки сайёд оварад бонги сафийр,
То фиребад мурғро он мурғгир.

ТАРЖИМА

Чунки сайёд янгратар бонги сафийр,
Токи мурғни алдасин у мурғгир.

ШАРҲ

Овчи ўз шикорини домга илинтирмоқ мақсадида сафийрдан (қушларнинг овозига монанд садо чиқаргувчи восита) фойдаланади. Яъни, паррандалар овозига тақлидан садо чиқариб, уларга фириб беради.

МАСНАВИЙ

Бишнавад он мурғ бонги жинси хеш,
Аз ҳаво ояд биёбад дому неш.

ТАРЖИМА

Тинглагач қуш жинсининг овозини,
Дом ичинда тўхтатур парвозини.

ШАРҲ

Парвоз қилиб юрган қуш ўз ҳам-жинсининг овозини эшитади ва у томонга шитоб этади. Оқибат шўрлик қушнинг парвози сайёд қўйган тузоқ ичида хотима топади.

МАСНАВИЙ

Ҳарфи дарвишон бидуздад марди дун,
То бихонад бар салиме з-он фусун.

ТАРЖИМА

Марди дун ғорат этар дарвиш сўзин,
Токи содда халқни айлаш-чун фусун.

ШАРҲ

Тубан одамлар Худо йўлида юрган ҳақиқий дарвишлар баён қилиб юрган сўзларни ўйрайди. Содда одамларни ром этиш, ўз шаън-мартабасини кўтариш, қуруқ шуҳрат орттириш мақсадида ўша каломлардан истифода этади. Бундайларнинг амали сафийр овози билан қушларни алдаб, ўз тузоғига илинтириб юридиган овчининг ҳийласига ўхшайди.

МАСНАВИЙ

Кори мардон равшанӣ ва гармӣ аст,
Кори дунон ҳийла ва бешармӣ аст.

ТАРЖИМА

Мард иши равшан эрур, мардоналик,
Паст иши макру ҳиял, шармандалик.

ШАРҲ

Илоҳий мардларнинг амали самимият, равшанназорлик бўлса, тубан кимсаларнинг иши ҳийла, макр ва шармандалик.

МАСНАВИЙ

Шери пашмин аз барои гад кунанд,
Бу Мусайламо лақаб "Аҳмад" кунанд.

ТАРЖИМА

Кийди шер юнгин гадолик қасдида,
Бу Мусайлам недир Аҳмад наздида?..

ШАРҲ

Шундай кимсалар борки юнгдан шер Nicholson ясадилар ва гадолик қиладилар. Улар гўё зоҳиран тариқат шерларининг қиёфасига кирадилар: шу йўл билан ўзларининг дунёвий муддаоларига эришиш учун курашадилар. Бундай сувратпарастлар қазоб Мусайламага буюк пайғамбаримизнинг (с.а.в.) лақабларини ("Аҳмад") беришади.

Буюк пайғамбаримиз (с.а.в.) ҳаётларининг сўнгги йиллари Ямома қабиласидан Мусайлама исмли киши бошчилигида бир ғуруҳ ҳазрат пайғамбаримизнинг (с.а.в.) ҳузурларига келдилар. Ҳазрат даргоҳидан қай-

тишлари баробарида кўнгилларида адоват исён кўтарди. Шундан сўнг ҳазрат пайғамбаримиз (с.а.в.) номларига пайғамбарлик даъвосини қилиб мактуб йўлладилар. Пайғамбаримиз (с.а.в.) бу сохта пайғамбарга жавоб йўллаганларида уни "қазоб Мусайлама" деб атадилар. Худонинг барҳақ пайғамбари Муҳаммад мустафо (с.а.в.) вафот қилганларидан сўнг, Ислом мамлакатининг турли бурчакларида муртадлар бош кўтара бошладилар. Бундан Сакиф ва Қурайш қабиласи мустасно.

МАСНАВИЙ

Бу Мусайламо лақаб "қазоб" монд,
Мар Муҳаммадро "улул албоб" монд.

ТАРЖИМА

Бу Мусайламдан қолиб "қазоб" ном,
Ҳам Муҳаммаддан "улул албоб" ном.

ШАРҲ

Оқибат башарият сардафарида Мусайлама "қазоб" лақаби билан, ҳазрат пайғамбар (с.а.в.) эса "улул албоб" (буюк ақл соҳиби) номи билан боқий қолди.

МАСНАВИЙ

Он шароби Ҳақ — ҳутомаш мушки ноб,
Бодаро хатмаш бувад ганду азоб.

ТАРЖИМА

Ул шароби Ҳақ, яқуни — мушки ноб,
Боданинг тубинда чиркинлик, азоб.

ШАРҲ

Илоҳий мардлар Ҳақ шароби янглиғдирлар. Зероки, Ҳақ шаробининг поёни мушки нобдир. Яъни, ҳалок айлагувчи ва бадбўй эмас. Кимдаким бу шаробдан истеъмол қилса, мушқ каби саодатга муяссар бўлади. Бироқ шайтоний шаробга лаб теккизган тубан кимсаларнинг оқибати қори расволик ва машаққатдир. Биринчи мисра "Мутаффифун" сурасининг 25-26 оятларига ишоратдир: "Юсқовна мин роҳийқин махтумин хитамуху мискун..." — "Улар (жаннатда) муҳрланган майдан суғорилурларки, у майнинг муҳри мушқ бўлур..." (А.Мансур таржимаси).

ТААССУБДАН

НАСРОНИЙЛАРНИНГ ҲАЛОҚ ЭТУВЧИ ЖУҲУД ПОДШОҲИ ҲАҚИДА ДОСТОН

Достон хулосаси:

Жуҳуд қавми орасида насронийларга чексиз адоватда бўлган жабор ва бедодгар бир подшоҳ бор эди. Бу подшоҳ аслида бир чироқнинг шўълалари бўлган Мусо (а.) ва Ийсо (а.) бир-бирига муҳолиф деб билар ва мутаассиблиги голиб келиб, исавийлар, уларнинг дини расм-русумларини аёвсиз таъқиб остига олган эди. Жуҳуд подшоҳининг ҳар нечук оғир ҳолатларда ҳам бир тадбир ўйлаб топгувчи зийрак, ишбилармон вазири бўларди. Вазир халқнинг иймон-эътиқодини зўрлик ва ғазаб билан ўртадан кўтариш мумкин эмаслигини, балки айни зўрлик ва зулму бедод иймон-эътиқодни яна ҳам мустаҳкам қилишини яши биларди. Вазир бир макр тузоғини ўйлаб топди ва уни подшоҳга маълум қилди. Макр қуйидаги ҳолатни кўзда тутарди: вазир исавийларнинг тарафдори бўлиб чиқади. Подшоҳ бундай "хонин" вазирнинг бахридан ўтиб, унинг қўл, қулоқ ва бурнини шартта кесиб ташлаб, саройдан ҳайдаб юборади... Шундай ҳам бўлди. "Исавийлашган" вазирнинг қўл, қулоқ ва бурни кесилиб, ўзи саройдан улоқтириб ташланди. "Жабрдийда" вазирга исавийлар паноҳ бўлишди ва унга ишониди. Бора-бора вазир исавийлар ўртасида кучли нуфуз пайдо қилди, мушқид ва муаллим сифатида танилди. Исавийлар унга мустаҳкам дил боғладилар. Аммо вазир ҳамон ғоят пухта бир фитнес-фасодни жуда пинҳонкорона режалаштириб юрарди. Ниҳоят, вазир ўн икки кишидан иборат ҳар бир насроний ғуруҳ (фирқа) амирларига ўн иккита мактуб ёзди. Ҳар ўн икки мактубдаги фикр бир-бирининг акси, яъни бир-бирига қарама-қарши ихтилофли эди. Кейин бир ғорга кириб, хилватни макон қилди. Насронийлар ҳарчанд илтижо қилишмасин, у хилватни тарк этмади. Ўн икки кишидан ташкил топган

фирка амирларини хузурига чорлаб, уларнинг ҳар бирига шундай деб қатъий таъкид айлади: "Менинг ўринбосарим, яъни халифам ёлғиз сенсан. Бошқа киши эмас. Кимдаким бу мақомга (лавозимга) даъвогарлик қилса, билгилки, у каззоб, ёлгончидир. Уни ўлдиришинг керак!"

Вазир ушбу фитнани баён айлаб бўлгач, хилватда ўз жонига қасд қилди.

Вазирнинг ўлимидан сўнг масихийлар ўртасида кучли ихтилоф бош кўтарди. Улар ўз қўллари билан бир-бирининг бошига етдилар. Шундай қилиб бедодгар шохнинг мақсуди ҳосил бўлди.

Ҳикоят манбаи ҳақида

Ийсо Масихнинг "Худонинг ўғли" эканлиги хусусидаги насронийларнинг қарашлари тарихи куйида баён қилинади.

Ийсо (а.) осмонга кўтарилганидан сўнг, насронийлар саксон бир йил тўғри йўлни тутдилар: намоз ўқидилар, рўза тутдилар, ибодатда қоиим бўлдилар. Жухудлар ва Насронийлар ўртасида кучли ихтилоф рўй берди. Бу ихтилоф ошқора уруш тусини олди. Жухудлар орасида Булс исмли шижоатли бир киши бор эди. У ўза-

ро жанглarda жуда кўпнасронийларни нобуд айлади. Булс жухуд қавми олдига келиб, уларга шундай деди: "Бордию насронийлар ҳақ, биз эса ботил бўлсак, улар беҳишта, бизлар дўзахга тушамиз. Мен шундай бир хийла ясайманки, улар ҳам дўзахдан қутила олмайдилар..."

Булснинг жанглarda унга ҳамроҳ бўлган Уҳоб исмли оти бўларди. У отнинг танасини тилим-тилим қилиб кесди, йиртиқ либос кийди ва бошдан тупроқ сочилиб насронийларнинг хузурига келди: "Эй, қавм, – деди Булс насронийларга хитоб қилиб, – Мени танияпсизми?..." "Йўқ, танимаяпмиз", – жавоб беришди насронийлар. "Мен Булсман, сизлар билан жанг қилган ўша Булсман. Бугун қаттиқ пушаймон қилиб, тавба келтирдим. Бироқ осмондан нидо келдики, то насроний эътиқодини қабул қилмасам тавба-тазарруйим бекор экан. Мен бугун сизнинг эътиқодингизни қабул қилдим. Билинглр ва шундан огоҳ бўлинглар..."

Шундай қилиб, Булс бир йил муттассил канисада истиқомат қилди ва Инжилни пухта ўрганди. Ниҳоят исавийлар ўртасида Булсга нисбатан ишонч-эътиқод пайдо бўлди. Булснинг обру-эътибори кун сайин ошгандан ошди. У насронийлар пешво-

си даражасига кўтарилди. Байтулмуқаддас шаҳрига келгач Настур исмли тарсонни ўзига халифа тайинлади ва унга шундай таълим берди: яъни, Худо, Ийсо ва Марям уч шахс эдилар. Бирлашиб ягона Худога айландилар. Тарсоларнинг бугунги кунгача турли ихтилофларга сабаб бўлиб келаётган ушбу қарашларнинг асосчиси жухуд Булсдир.

Булс Рум шаҳрига борди. У ерда, Ийсо инс ҳам эмас, жисм ҳам эмас, Худонинг ўғлидир, деб даъват эта бошлади. Орадан кўпўтмай Яқуб ва Малко исмли муридларига Ийсо абадий Худонинг ўзидир, деб таълим берди. Шундай қилиб, жухуд Булс бир-бирига мутлақо қарама-қарши бўлган ва бугунги кунгача насроний оламини бўлак-бўлаклар-

га парчалаб ташлаган уч назарияни тўкиб, муридларининг онига мустаҳкам жойлаштирди.

Булс ўзини ўлдирди. Унинг вафотидан сўнг, шогирдлар уч томонга қараб от соддилар. Ҳамон ўша жуҳуд Булс отини йўрттирадилар, йўрттирадилар...

МАСНАВИЙ

*Буд шоҳе дар жуҳудон зулмсоз,
Душмани Ийсову насроний гудоз.*

ТАРЖИМА

*Бир жуҳуд шоҳ бор эди золиммижоз,
Душмани Ийсонинг эрди бекиёс.*

ШАРҲ

Жуҳудлар орасида ғоят золим бир подшоҳ бор эди. Бу подшоҳ Ийсонинг (а.) қаттиқ душмани эди. Насронийларни қатл-қирғин этарди.

МАСНАВИЙ

*Аҳли Ийсо буду навбат они ў,
Жони Мусо ўву Муса жони ў.*

ТАРЖИМА

*Аҳди Ийсо эрди, навбат оники,
Жони Мусонинг ва у Ийсоники.*

ШАРҲ

Ушбу даврон ҳазрат Ийсо (а.) замони, яъни ҳазрат Ийсо (а.) пайғамбарлик қилган даврлар барқарор эди. Ҳақиқатда, Ийсо (а.) Мусонинг (а.) жони, Мусо (а.) Ийсонинг (а.) жони эди. Зеро, пайғамбарларнинг бари бир гавҳардан бўлиб, уларнинг орасида тафовут йўқ. Дарвоқе, барча пайғамбарларнинг жони иттифок ва ягонадир. Уларнинг ихтилофи зоҳирӣ, яъни сувратда.

Чунончи, "Оли Имрон" сурасининг 84-оятда Худойи таъоло буюради: "Кул аманна биллаҳи ва ма унзила ала Иброҳийма ва Исмаълийла ва Исҳоқа ва Якуба вал асбато ва ма увита Муса ва Ийса ваннабиййувна мин Роббихим ла нуфарроқу байна аҳадин минхум ва наҳну лаху муслимун".

Маъноси: "(Эй, Муҳаммад), Оллоҳ-га, бизга нозил қилинган нарсаси (Қуръонга) ва Иброҳим, Исмоил, Ис-

ҳоқ, Якуб ва унинг руғ-авлодлари-га нозил қилинган нарсаларга ва Мусо, Ийсо ҳамда барча пайғамбарларга Парвардигорлари томонидан берилган нарсаларга иймон келтирдик. У пайғамбарлардан бирортасини ажратиб қўймаймиз. Ва биз унинг ўзигагина бўйинсингувчилармиз, деб айтинг". Демак, анбиё ва авлиё турли мартаба-мақомдаги бир нурдирлар.

МАСНАВИЙ

*Шоҳ аҳвал қард дар роҳи Худо,
Он ду дамсози худойиро жудо.*

ТАРЖИМА

*Шоҳ Худонинг йўлида қилди хато, —
Ул Худонинг дўстларин айлаб жудо.*

ШАРҲ

Ҳавойи нафс ва ғаразга қул бўлган шоҳ Худойи таъолонинг икки ёрини бир-биридан жудо қилди. Яъни, ҳазрат Мусо (а.) ва ҳазрат Ийсо (а.) ягоналиги ҳақиқатини кўра олмадди.

Мисол. Бир устанинг ғилай кўзли ахлоқ шогирди бор эди. Кунлардан бир кун устоз шогирдига деди: "Бор, ҳужрадан фалон шишани келтир!" Шогирд ҳужрадан шишани топди. Бироқ шиша унинг кўзига иккита бўлиб кўринди. Шогирд қайтиб келди-да устозига деди: "У ерда иккита шиша бор, қай бирини келтирай?" Устоз деди: "У ерда иккита эмас, битта шиша бор". Шогирд кўздаги нуқсий иллат туфайли айтганидан қайтмади.

Устоз шогирднинг аҳволини фаҳм этди ва деди: "Унда шишалардан бирини синдир". Шогирд шишани синдиргач, сездики шиша битта экан, холос. Шогирд нуқсон кўзида эканини англади. Мавлоно ушбу мисол муносабати билан дейдики, қачон нафсоний ғараз инсон иродасини енгса, унинг қарашларидаги бирлик йўқолади, бинобарин, хилма-хиллик юз беради. Ҳақиқатни англашдан маҳрум бўлади.

МАСНАВИЙ

*Гуфт устод аҳвалеро к-андаро,
Рав бурун ор аз висоқ он шишаро.*

ТАРЖИМА

*Деди устод бир ғилайга: "Кел, қани,
Ҳужрадан келтир менга бир шишани".*

ШАРҲ

Мисол. Уста ўзининг ғилайкўз шогирдига ҳужрадан бир шишани келтиришни буюрди.

МАСНАВИЙ

*Гуфт аҳвал: "З-он ду шиша ман қадом
Пеши ту орам бикун шарҳи тамом".*

ТАРЖИМА

*"Икки шиша бор экан, айт, не қилай?
Қай бирини келтирай?" — деди ғилай.*

ШАРҲ

Шогирд ҳужрага кирди. Ёлғиз шиша идиши унинг назарида иккита бўлиб туюлди ва устозига, уларнинг қай бирини келтираин, деди.

МАСНАВИЙ

*Гуфт устод: "Он ду, шиша нест, рав,
Аҳвали бигзору афзунбин машав".*

ТАРЖИМА

*Деди устоз: "Унда икки шиша йўқ,
Ошма ҳаддиндан-да нодон бўлма чўқ".*

ШАРҲ

Устоз шогирдига деди: "Ҳужрадаги шишалар иккита эмас. Бор, ёлғиз шишани олиб кел. Ҳаддан ошмоқнинг оқибати ёмон. Ҳар нарсасида меъёрни сақламоқ жоиз".

МАСНАВИЙ

*Гуфт: "Эй, усто, маро таъна мазан",
Гуфт усто: "З-он ду якро даршикан".*

ТАРЖИМА

*Деди шогирд: "Бунча таъна қилмагин",
Деди усто: "Унда синдир биттасин".*

ШАРҲ

Шогирд деди: "Эй устоз, мени масҳара қилма. Ҳужрада шиша битта эмас, балки иккита".

Устоз деди: "Ундай бўлса, улардан бирини синдир!".

МАСНАВИЙ

Шиша як будбу ба чашмаш ду намуд,
Чун шикаст ў шишаро дигар набуд.

ТАРЖИМА

Шиша шогирдга кўринди ҳуфт бўлиб,
Бирлигини англади чил-чил қилиб.

ШАРҲ

Ҳақиқатда, шиша тоқ эди. Бироқ
ғилай кўзли шогирднинг назарига
иккита бўлиб кўринди. Қачонки ши-
шани синдиргач ҳақиқати ҳолни
англади.

МАСНАВИЙ

Чун яке бишкаст ҳар ду шуд зи чашм,
Мард аҳвол гардид аз майлону хашм.

ТАРЖИМА

Иккиси йитди, бировин майдалаб,
Кўр қилиб шогирдни ҳам майлу ғазаб.

ШАРҲ

Ғилай кўзли шогирд шишани син-
диргач, билдики ҳақиқатда шиша у
гумон қилганича иккита эмас, битта
экан. Ғазаб ва ҳою ҳавасга қаттиқ
берилган одам руҳий-фикрий нуқ-
сонга дучор бўлади.

МАСНАВИЙ

Хашму шахват мардро аҳвол кунад,
З-истиқомат рухро мубдал кунанд.

ТАРЖИМА

Шахвату ҳирс мардни кўр айлағай,
Истиқоматдан уни дур айлағай.

ШАРҲ

Шахват ва ҳирсу ҳаво шахс ноқис-
лиги ва калтабинлигининг боиси
бўлади. Натижада руҳни мустақил
ва мўътадил ҳолатдан хориж айлай-
ди. Яъни, кимки ғазаб ва ҳою ҳавас-
нинг асири бўлса, ботиний дийдаси
нуқсонга юз тутади ва воқеликни
асл ҳолида кўришдан ожиз қолади.

МАСНАВИЙ

Чун ғараз омад, ҳунар пўшида шуд,
Сад ҳижоб аз дил ба сўи дийда шуд.

ТАРЖИМА

Ғар ғараз келди ҳунарни ўлдирар,
Юз ҳижоб дилдан назарга ин қураар.

ШАРҲ

Одамзод ғаразга асир бўлса, ҳу-
нарни мушоҳада қила олмайди. Зе-
ро, кўнгил ва ботиннинг юзлаб ҳи-

жоб ва пардалари кўзлари ўнгини
қоплаб олади, ақл-ҳунарининг мушо-
ҳадасидан маҳрум қилади.

МАСНАВИЙ

Чун диҳад қозй ба дил ришват қарор,
Кай шиносад золим аз мазлуми зор.

ТАРЖИМА

Қози ришват бирла чекса ҳукми,
Ажратолмас золиму мазлумни.

ШАРҲ

Қози ришва (пора) тамаъ қилса ва
ришва олса, нотавон мазлум ҳаққини
золимдан ажратиб беролмайди. Мо-
домики, қалб худпарастлик ва худ-
бинлик ҳукми остида қолса, ўша
ришвахўр қози бамисоли ҳақ ва бо-
тилни бир-биридан ажрата олмайди.

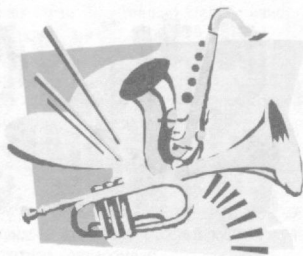
Мутаржим –
Асқар МАҲКАМ

Шориҳлар –
Обиддин ПОШШО,
Карим ЗАМОНИЙ

(Давоми бор).

Суратларни Рустам ЭРМАТОВ чизган.

Эртани уйлаб

Хозирги кунда эстрада санъатисиз, хусусан эстрада қўшиғисиз маданий ҳаётимизни тасаввур қилиш қийин. Ўзбекистон телевидениесининг турли дастурларида, радионинг барча каналларида ҳар кун янграётган эстрада қўй ва қўшиқларини чамалаб чиқилса, умумий йиғиндиси анча-мунча чиқса керак. Холбуки, яқин ўтмишга назар ташлайдиган бўлсак, 70-йиллар ўрталарида бу жанрга муносабат унчалик яхши эмас эди. Тўғри, республикамизда таниқли эстрада ижрочилари, жумладан, унинг асосчиларидан Ботир Зокиров, шунингдек, Юнус Тўраев, Мухаббат Шамаева, Раъно Шарипова, Клара Жалилова каби хонандалар ўзбек эстрада қўшиқчилигининг ривожланишига ўзларининг салмоқли ҳиссаларини қўшганлар. Ўзбекистон Телерадиокомпанияси қошида эстрада-симфоник оркестри фаолият кўрсатиб келарди. Лекин, шу соҳага мутахассислар етиштириш тизими бўлмай, ким қандай хоҳласа ёки қўлидан келса, шундай тайёргарлик кўрар эди. 80-йилларнинг ўрталарига келиб эстрада санъати ҳаётимизга шахдам кириб кела бошлади. Турли гуруҳлар пайдо бўлди. Радио, телевидение дастурларида бу жанрга кўпроқ вақт ажратила бошлади. Концерт ташкилотлари ҳам ёшларнинг хоҳишини эътиборга олиб дастурлар туза бошлашди. Талаб ва эҳтиёж кучайган сари гуруҳлар яна кўпая борди. Гуруҳлардаги ижрочи ёшларнинг кўпчилиги махсус таълим олмаганлиги тўғрисида концерт дастурларининг ижро савияси, репертуар сифати пастга тушиб кетаверди. Чунки бу ижрочилар профессионал бастакор ва шоирлар билан ҳамкорлик қилмадилар (ёки қилишни хоҳламадилар). Дастурга киритилган қўшиқларнинг шеърини ҳам, куйини ҳам гуруҳ аъзоларининг ўзлари яратиб, ўзлари ижро қилиб келмоқдалар. Охир-оқибатда катта байрам концертларида Ватанни, ҳаётни, турли касбларни улуғлайдиган яхши қўшиқлар деярли йўқ бўлиб кетди.

Хайрият, 1996 йили Мухтор Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясида Эстрада мусиқаси факультети, Эстрада-цирк коллежи, 1998 йили эса қатор мусиқа ва санъат билим юртиларида эстрада бўлимлари очилди. Бу чор-тадбирларнинг аҳамияти ниҳоятда катта. Чунки, санъат ёшлар тарбиясига, маънавиятига жуда катта таъсир қилиш қучига эга. Шу боис эстрада ижрочиларининг умумий савияси республика ёшларининг дунёқарашига, бадий савия-

сининг ўсишига ижобий таъсир қилади. Бинобарин, ёшлар келгусида етук, комил инсон бўлишини хоҳласак уларнинг мусиқий тарбиясига бефарқ бўлмаслик керак. Эстрада мусиқаси кафедраси ташкил этилган 1996 йилдан буён эстрада хонандалиги, иккинчиси, эстрада чолғуларини каби, икки асосий йўналишда иш олиб бормоқда. Ҳозирги кунда эстрада чолғулари йўналиши бўйича Б. Муртазаев, Б. Солихов, В. Вергилесов, Х. Исоқов, С. Ушаков, И. Сулеймонов каби кўзга кўринган мутахассислар талабаларга чолғу сирларини ўргатмоқдалар. Оркестр, ансамбль, оранжировка, импровизация амалиётидан эса бастакорлардан Э. Солихов, А. Латифзода, Х. Назаров ва хоршун олим Л. Обидова тахсил берадилар. Эстрада хонандалиги йўналиши бўйича консерваторияда Ўзбекистон халқ артисти Мансур Тошматов, республикада хизмат кўрсатган артист Юнус Тўраевдек йирик мутахассислар дарс бermoқдалар. Эстрада билимининг очилганига уч йил бўлганига қарамай, бизнинг талаба ва ўқитувчиларимиз сезиларли ютуқларга эришдилар. Ўзбекистон халқ артисти М. Тошматов раҳбарлик қилаётган «Сидериз» гуруҳининг икки нафар аъзоси консерваторияда тахсил оладилар. Булар Севара Назархонова ва Зарина Титеева бўлиб, улар Беларуссияда ўт-

ган танловда биринчи ўрин, яқинда Болгарияда ўтган халқаро фестивалда «Гран-при» совриндори бўлиб қайтишди. Бизнинг яна бир талабамиз Феруза Мирзайдинова «Ситора» гуруҳининг аъзоси. Ҳозирги кунда тингловчиларнинг эътиборини қозongan «Файё» дуэтнинг бир аъзоси бизнинг талабамиз Виктория Шиндина. Яна шуни мамнунлик билан қайд этиш керакки, бизнинг бўлимда Эрон Ислom республикаси фуқароси Теленжад Дариуш ҳам тахсил олиб, ҳозирги кунда сезиларли муваффақиятларга эришди.

Кези келганда айтиб ўтиш жоизки, Ўзбекистон республикаси Маданият ишлари вазирлиги Консерваторияда ўқув жараёнининг тўлақонли ўтишига катта ёрдам бермоқда. Дунёнинг йирик фирмаларида ишлаб чиқарилган электр-мусиқа чолғулари, овоз кучайтирувчи аппаратура билан баҳоли қудрат таъминлаб келмоқда.

«Эстрада ижрочилиги» кафедраси аъзолари миллий эстрада санъатининг ривожланишига ўз ҳиссаларини қўшиш режасини ишлаб чиқдилар. Режада эстрада асарларининг мавзу доирасини кенгайтириш; эстрада ижодкорлигига эътибор бериш (ҳозирги кунда хонандалар учун ўзбекча қўшиқлар талайгина бўлса-да, бироқ эстрада чолғулари учун ёзилган миллий асарларни топиш қийин); кафедрага кўпроқ бастакорларни жалб қилиш; илмий-услубий ишларни ривожлантириш кўзда тутилган. Ўқув жараёнида ўтиладиган фанлардан янги ўқув режаси асосида дастурлар ишлаб чиқиш, шу дастурларга таянган ҳолда услубий қўлланмалар, дарслик яратиш кафедранинг ўз олдига қўйган асосий мақсадларидан биридир. Бу борада баъзи ишлар қилинди. Кўпгина фанлардан ўқув дастурлари ишлаб чиқилиб, илмий кенгаши муҳокамасидан ўтди. Ўзбек эстрадаси тарихи, мумтоз эстрада тарихи, шоу бизнес асослари фанларидан дарсликлар илмий ишлар режасига киритилган.

Булардан ташқари режамизда республика концерт ташкилотлари билан алоқани мустаҳкамлаш Ўзбекистон Бастакорлар уюшмаси, Ўзбекистон телерадио компаниясининг миллий эстрада оркестри билан ижодий ҳамкорлик қилиш кўзда тутилган. Биз ички имкониятларни топиб ҳукуматимиз томонидан бизга билдирилган ишончни оқлашимиз лозим.

Надим НОРҲУЖАЕВ,

М.Ашрафий номидаги Тошкент Давлат Консерваторияси «Эстрада ижрочилиги» кафедрасининг мудири, доцент, бастакор

ЧОР РОССИЯСИННИГ АҲОЛИНИ КЎЧИРИШ СИЁСАТИ

Туркистон Россия тожидаги жавоҳирга айланиши мумкинлигини сезган чор маъмурлари бу ерда мустаҳкам ўрнашиб олиш учун мамлакатнинг марказий районларидан «ортиқча» нотинч аҳолини кўчириш сиёсатига катта эътибор берди. Туркистонда тафтиш ишлари олиб борган граф К.К.Пален бу ҳақда шундай ёзган эди: «Бу ўлка Россияга қўшиб олингандан бошлаб рус ҳукуматини икки томонлама: 1) молиявий сиёсат нуктаи-назаридан давлатнинг даромад манбаи ва товарлари учун янги бозор сифатида; 2) мустамлакачилик сиёсати нуктаи назаридан ортиқча аҳолини жойлаштириш учун янги макон сифатида қизиқтиради».

Чоризм учун «ортиқча» аҳолини кўчириш, биринчидан, мамлакатнинг марказий районларида кўтарилаётган галаёнларнинг олдини олиш бўлса, иккинчидан, Туркистон ўлкасида ўзига таянч нукталарини қучайтириш учун зарур эди. Шу тўғрйли чор маъмурлари бу жараёни тезлаштиришга ҳаракат қилдилар. Дастлаб, русларни ўлгага кўчириш сиёсати қуръа ташланиб, мажбурий амалга оширилди. Рўйхатга тушиб қолган ўзига тўқ кишилар ўз ўринларига бошқаларни олишга ҳаракат қилганлар. Расмий маълумотларга қараганда, кўчиб келганларнинг 43% қашшоқлар, 38% муғлақ қашшоқлардан иборат бўлган. Кўчиб келган деҳқонларга 8,8 сўмдан ёрдам пули ва сўғориладиган, ҳосилдор ерлар берилган.

Ўлгага руслар келишидан олдин ҳам бу ердаги барча сўғориладиган ерлар банд эди. Шу сабабли, чор ҳукмдорлари маъмурий бинолар, черковлар, саноат корхоналари қуриш, йўллар ўтказиш, боғлар, ҳибоблар барпо қилиш баҳонасида маҳаллий аҳолига тегишли ерларни эгаллаб ола бошладилар.

Чор маъмурияти ўлкани идора қилиш учун янги, ҳарбий-маъмурий бошқарув тизimini ишлаб чиқди. 1867 йилги Низом асосида Туркистон Гене-

«Ўзбек том маънода бунёдкордир,
унга бировнинг ери керак эмас.
Мабодо қўлига қурол олгудай бўлса,
фақат ўзини ҳимоя қилиш учунгина олади».
Ислом Каримов

рал-губернаторлиги 27 та ҳарбий-маъмурий уездларга бўлиниб, генерал-губернатордан тортиб, шаҳар, уезд ҳокимларигача чор армияси зобитларидан тайинланган. Маҳаллий аҳоли вакиллари фақат қуйи бошқарув органлари бўлис (волост) мингбоши, юзбоши, эрликбоши, ўнбоши, қишлоқ оқсоқоли каби лавозимларга сайланган, холос. Бу лавозимларга ҳам сайлов ҳуқуқи номигагина берилган бўлиб, уларга ҳоким ёки уезд бошлиғи томонидан тавсия қилинган кишигина сайланган. Чор амалдорлари «бундай сайлов» сиёсатидан икки томонлама – биринчидан, порахўрлик орқали моддий манфаатдор бўлсалар, иккинчидан, ўз йўриқларидан чиқмайдиган кишиларни сайлаш орқали фойда кўрар эдилар.

1870 йили Оқ подшо маъмурияти томонидан империянинг барча шаҳарлари учун чиқарилган Низомга Давлат кенгаши Туркистон учун қуйидаги қўшимчаларни киритди: «Шаҳар думаси аъзоларининг 1/3 қисми шаҳарнинг Осиё қисмидан ..., унинг аҳолиси орасидан, қолган 2/3 қисми эса шаҳарнинг руслар яшайдиган қисмидан сайланадилар...» Низом кучга кирганда (1877) Тошкентнинг Эски шаҳар қисмида 140 миңга яқин, руслар яшайдиган қисмида 3921 киши яшар эди. Бу маҳаллий аҳолининг ҳуқуқсизлигини яна бир марта кўрсатади. 1877-1881-йилларда Тошкент шаҳар думасининг 71 аъзоси бўлиб, улар орасида маҳаллий аҳоли бор-йўғи 20 кишини ташкил этар эди.

Мустамлакачилик шароитида ўлкани ташкил этишдан ташқари ер масаласи-

га алоҳида эътибор берилди. Маҳаллий аҳолининг ерга бўлган муносабатлари қайта қўриб чиқилди ва чоризм манфатларига мослаштириб ҳал қилинди. 1873 йили ишлаб чиқилган ер ҳақидаги Низомда фақат қонуний ҳужжатлари бўлган кишиларгина ўзларига тегишли ерларга эгалик қилишлари мумкин эди. Маълумки, маҳаллий аҳолининг кўпчилигида бундай ҳужжатлар бўлмаган. Бу чор маъмурларига ҳужжатсиз деҳқонларнинг ерларини тортиб олиш учун қулайлик яратарди. 1877 йили Янги Марғилон (Фарғона) шаҳрини қуриш баҳонасида деҳқонлардан бир неча миң десятина ер тортиб олинди. Маҳаллий аҳолининг янги шаҳарларга кўчиб келиши таъқиқлаб қўйилди. Тафтиш комиссияси раиси Ф.Гирс маълумотига кўра, Эски Марғилон янги шаҳардан 12 қақирим масофада жойлашган бўлса-да, унинг харажатлари учун йиллига 9 миң сўм тўлаб турган. Эски Самарқанд шаҳарнинг руслар яшовчи янги қисмининг барча харажатларини қоплаб турган.

Чор маъмурияти маҳаллий халқларнинг ерларига янги кўчиб келганларни жойлаштириш учун турли сабаблардан фойдаланадилар. А.Эгамназаров маълумотларига қараганда «биргина Дукчи Эшон кўзғолони баҳонасида Мингтепа, Қошғар, Тожик қишлоқларининг аҳолиси Аравон томонларга, 780 хонадон эса Мингтепадан икки қақирим жанубдаги адирликка кўчирилган. 1899 йил 4 мартда эски уйлар бузилиб, текислангач қишлоқ ўрнига кўчкнчилар (переселенец) кела бошлаган».

Дукчи Эшон кўзғолонидан қўчиб қолган чор маъмурулари рус посёлкалари аҳолисини қуроллантиришган. П.Галузонинг ёзишича, «1898 йили Еттисув вилоятида 1 минг казак ва 2 минг рус деҳқонига 3000 винтовка тарқатилган».

Чор маъмурулари Россиядан кўчиб келганларнинг хавфсизлигини таъминлашдан ташқари уларни имкони бори-ча ҳосилдор сугориладиган ерлар билан таъминлашга ҳаракат қилди. Натижада аср бошида ижтимоий аҳоли оғирлашган рус деҳқонлари ўлкага оммавий суратда кўчиб кела бошлади-лар. Агар 1906 йили Еттисув вилоятига рухсатсиз кўчиб келганлар 16 минг бўлса, 1907 йили уларнинг сони 73 минг кишига етган. Уларнинг асосий қисми Сирдарё вилоятига кўчиб келишиб, Чимкент уездида 18 та, Авлиётоб уездида 25 та, Тошкент уездида 11 та посёлка ташкил этдилар. Фарғона вилоятига эса 650 та оила кўчиб келишиб, Скобелев, Наманган, Ўш ва Андижон уездларига жойлашдилар. Самарқанд вилоятига кўчиб келишган руслар фақат иккита посёлкага Хўжанд ва Каттақўрғон уездларига жойлашдилар.

Бироқ, биринчи жаҳон уруши арафасида ижтимоий ҳаёт мураккаблашуви, маъиш шaroитининг оғирлиги, ўлканинг жазирама иссиғи ва асосий даромад манбаи бўлган пахтанинг машаққатли меҳнатига бардос бера олмаслиги туфайли рус деҳқонларининг кўпчилиги ўз юртларига қайтиб кетдилар. Ўлкада қолганларнинг асосий қисми эса шаҳарга кўчиб келишиб, деполар, пахта тозалаш, ёғ ишлаб чиқариш ва бошқа корхоналарда ишлаб бошлади-лар.

Советлар ҳокимияти ўрнатилгандан кейин, айниқса, 1918 йил охирида М.Фрунзе Шарқий фронт 4-армияси қўмондонлиги этиб тайинлангандан кейин миллий истиқлолчилик ҳаракатига қарши курашган бутун бир армия қўшинлари ўлкада «тартиб» ва «тинчлик» ўрнатиш баҳонасида қолишди.

1920 йиллардан бошлаб Туркистон халқ ҳўжалигида бошқаришни ташкил этиш, чоризм даврида вужудга келтирилган, бироқ Советлар даврида деярли тугаш даражасига бориб қолган саноат ишлаб чиқаришининг (Масалан, 1920 йили 40 дан ошқиги ёзаводлари, дан бор-йўғи 2 таси ярим қувват билан ишлаб турган), қишлоқ ҳўжалигини тиклаш мақсадида «25 мингчилар» ва бошқа ҳаракатлар асосида ўлкага кўп-

лаб ишчи-хизматчилар жалб қилинди. Саноатлаштириш шароитида биргина Тошкент шаҳар аҳолиси 1928-33-йилларда четдан келувчилар ҳисобига 344,2 мингдан 491 минг кишига кўпайди. Улар Ўзбекистон халқ ҳўжалигини ривожлантиришга самарали ҳисса қўшдилар. Бироқ, қатагон йилларида ички Ишлар Халқ Комиссарлиги (НКВД) томонидан жалб қилинган ходимлар халқимиз бошига кўплаб қулфатлар келтирдилар.

1930-33-йилларда 5,5 минг деҳқон оилалари қулоқ қилиниб, Украина, Сибирь ва бошқа жойларга сургун қилинди. 1937-39-йиллари Ўзбекистонда қамоққа олинган 41 минг кишининг 37 мингги турли муддатларга қамалган, уларнинг катта қисми отиб ташланди.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон ХКС қоидада тузилган махсус комиссия 1942 йил баҳоригача Россиянинг гарбий қисмидан эвакуация қилинганлардан 716 минг кишини жой билан таъминладилар. Уларнинг 37,6 мингиги Тошкентда, 100 мингиги Андижонда, 53600 кишини Наманганда, 113933 кишини Бухорода, 165000 кишини Самарқанд вилояти аҳолиси жой ва иш билан таъминладилар. Шулардан каттақўрғонлик Х.Самодовлар оиласи 13 болани, тошкентлик Ш.Шомаҳмудовлар оиласи 15 болани тарбияладилар.

Уруш йилларида Совет ҳукуматининг юқори доирадаги раҳбарлари миллатларнинг ўзаро ҳамкорлиги ва меҳроқибатларига қарамадан халқларни бир-бирларига қарши қўйиш, миллий адоватни кучайтириш сиёсатини ҳам қўшиб олиб бوردилар. 1944 йил НКВД ходимлари уруш йилларида фашистларга ён босди деган баҳонада қрим-татарларидан 150 мингдан ошқик кишини, Грузиядан 110 мингга яқин меҳсхети туркларини Ўзбекистонга қўчирдилар. Шимолий Кавказ халқларининг кўпчилиги бошига шундай кунлар солинди. Ўша даврдаги машъум кўчириш сиёсатларининг асоратлари бугунги кунларда ҳам сезилиб турибди. Советлар даврида олиб борилган миллий сиёсатдаги хато ва камчиликлар оқибатида айрим низо ҳамда зиддиятлар келиб чиқмоқда.

Урушдан кейин халқ ҳўжалигини тиклаш ва ривожлантиришга эътибор қўйилди. Шу баҳонада собиқ СССРнинг марказий районларидан Ўзбекистонга кўплаб ишчи-хизматчилар кўчи-

рилди. Чунки Ўзбекистонда кўплаб газ, нефть, олтин ва бошқа конларнинг очилиши, пахтага бўлган талабнинг тобора ошиб бориши марказни юртимиз бойлиқларини тезроқ талаб кетишга ундади. Қисқа вақт ичида Навоий, Газли, Муборак ва бошқа шаҳарлар қурилди, Мирзачўл ўзлаштирила бошланди, Аму-Бухоро канали қазилди. Зарбдор қурилишлар деб аталган бу объектларга аҳолини собиқ Иттифоқ бўйича кўчириш бошланди. 1966 йилги зилзиладан кейин Тошкент ҳам ана шундай қурилишлардан бири бўлиб қолди. Ўзбек халқининг инсонпарварлиги ва меҳрибонлиги туфайли кўчиб келганларнинг кўпчилиги Ўзбекистонни ўз ватанлари сифатида қабул қилдилар ва унинг равнақи учун меҳнат қилдилар.

Лекин Ўзбекистонда яшаётган халқларнинг тинч ва осуда ҳаёти, халқларнинг ўзаро ҳамкорлиги собиқ марказнинг айрим раҳбарларига ёқмади шекли, 1984 йилдан бошлаб халқимизга «пахта иши», «ўзбеклар иши» каби тугрқисиз айблар қўйила бошланди. Уларнинг ногорасига ўйнаган республиканинг собиқ раҳбарлари маҳаллий кадрларга ишончсизлик билдириб, марказдан кадрлар қақиртириш ҳаракатига тушдилар. Уларнинг тақлифларига кўра республикага 25 минг кишилиқ кадрлар армияси келиши керак эди. Бундай илтимосларни кутиб турган марказ раҳбарлари тезда уларнинг сўровларини қондирдилар. Ўзбекистонга келган янги мутахассисларнинг асосий қисми республика иқтисодиёти, пахтачилик илмидан бутунлай хабарсиз эдилар. Асосий мақсади бойлик орттириш ва миллатчиликдан иборат бундай қимсалар халқимиз бошига кўплаб қулфат келтирдилар.

Мустақиллик шарофати билан мамлакатимизда миллатлар ҳамдўстлигига эътибор қўнайтирилди, миллий, диний зиддиятларга барҳам берилди. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 18-моддасида «Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар қонун олдида тенгдилар», деб ёзиб қўйилган. Бу республикада яшаётган юздан ортқик миллат ва элатларнинг тинч, хотиржам ҳаёт кечирлишлари, Ўзбекистоннинг ўз ватанлари сифатида эъозлашларини қафолатлайди.

Олтинхон Тўра

Бу жанобнинг асли номи Саид Махмуд Тарозий бўлиб, жавонмардлик йиллари Тароз (Жамбул) шаҳрида ўтган. Камина шўро тузуми ва кўмфирканинг машъум «кулоқ сиёсати» касофатидан Ватанини ташлаб хорижга кетишга мажбур бўлган юртдошларимиз тарихий тақдирлари ҳақида илмий изланиш бошлаб, биринчи марта Саудия Арабистонига қилган ҳаж сафарим чоғида (1992 й.) Маккаи Мукаррама шаҳрида Олтинхон Тўра ҳақидаги маълумотларга дуч келган эдим. У зот (1895-1991) ийрик исломий олим бўлиб, 20-йилларнинг бошларидаёқ

манфур сиёсатдан имон-этикодини сақлаб қолиш учун ҳижратни ихтиёр этган. Бир мuddат Фарғона водийсида яшириниб юрган, сўнгра ҳозирги Покистон ерига ўтиб, ниҳоят Ҳиндистоннинг Бўмбай шаҳрига кўчган. Бу ерда 10 йилча истикомат қилиб олим сифатида катта ҳурмат қозонган. Абу Исо Муҳаммад Ат Термизийнинг «Шамоиلى Муҳаммадийя» асарини биринчи марта ўзбек тилига табдил қилган ва машҳур «Риёз-ас Солиҳин» («Яхшилар бўстони») асари устида иш бошлаган, кўплаб газаллар, хусусан мусаддаслар ёзган.

Ҳинд мусулмонлари Саид Махмудхонни «Тўра соҳиб», кейинча «Олтинхон Тўра» деб атаганлар. Ҳиндистонга кейинча Намангандан бориб қолган илгор фикрли юртдошимиз Аъзам Ҳошимий билан танишиб, у билан илмий-адабий ҳамкорлик қилган. (Аъзам Ҳошимий шахси ва унинг ижодий мероси алоҳида мавзу). Ниҳоят 1929-30-йиллари Ҳиндистондан Саудия Арабистонига кўчиб келган ва умрининг охиригача (1991) Маккаи Мукаррама шаҳрида истикомат қилган.

Олтинхон Тўра исломий олимлиги билан Саудия Арабистони қироли

СИТАМКОР СТАЛИН

Ситамкор Сталин Туркистон ва бошқа турк исломий ўлкаларининг ҳуррият ва истиқлолларини маҳв ва мунқариз айлаб, у мамлакатлар мусулмонларининг

керак диний, керак миллий анъаналарини поймол этмоққа жони борица тиришган кечирилмас душманидур. Унинг даврини ниҳоят даҳшатлик террор

даври деб қарор берилган. Бу мусаддас унинг ўлмашига ёзилиб, 1953 йил март ойида «Таржimoni афкор»да нашр этилмишидир.

Тарк айлди дунёни ситамкор Сталин,
Фиръавни замон золим, хункор Сталин,
Оламдаги динсизлара сардор Сталин,
Ер юзида бемисл дил озор Сталин,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Фикр этмади-йўқ эрди бу дунёнинг бақоси,
Қолмас эди оламини шаҳаншоҳ-у, гадоси,
Золимлар учун бор эди тангрининг балоси,
Дер эрди: худо йўқ, кўринг ўлдириш худоси,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Нолишда эди зулм ила кўп хаста жигарлар,
Хар лаҳза мусулмонларга ҳар турли хатарлар,
Пайваста ўтар эрди фиғон бирла саҳарлар,
Шах йўқки, дуоларда бўлур бўйла асарлар,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Масжидлари майхона қилиб эрди бу малъун,
Дер эди киши сўзласа дин бобида-мажнун,
Динсизлар анинг чун эди ул гумроҳ мафзун
Дин душмани бу лаҳза вафоти ила маҳзун.
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.

Шод ўлди жаҳон-душмани ислом йиқилди,
Ахлоқи ёмон кофири бадном йиқилди,
Озори ила шаҳраъи айём йиқилди
Сайёд ситамгар кетуб дом йиқилди.
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Мотамда бу кун куфри, хароб ўлди паноҳи,
Ҳақ даргоҳина етди ситам дийдалар оҳи,
Динсизлара юзланди ажаб бахти сийоҳи,
Маҳв айлди душманни Муҳаммадини илоҳи.
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Бу ҳодисадин ибрат олурмиз уммолар,
Дин душманига ҳақ юбурур бўйла балолар,
Қутқармади жонини дувалар-у, ҳукамолар,
Суд этмади ул аслаҳалар, жони фидолар,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Кўрқитмиш эди қанбаласи бирла жаҳонни,
Тўқмиш эди қонларни, бузиб амни омонни,
Марғуби қилиб эрди замин ила замонни,
Топшурди бу кун молиқина жисми-ла жонни,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.

Абдул Азиз ибн Сауд ва унинг фарзандлари, ундан кейинги қиролларнинг ҳам диққатини ўзига жалб этган ва ҳурматини қозонган. Қирол буйруғи билан махсус мадрасага мудarris этиб тайинланиб, маош ҳам олиб турган. Кўплаб илмий асарлари билан кейинча бутун муслмон Шарқда ҳам шўҳрат топган. Олтинхон Тўра Қуръони Каримни биринчи марта туркий-ўзбек тилига таржима қилган олим эди. У кишидан 20 га яқин илмий ва ҳаммуаллифлик таржима асарлари, кўплаб ғазаллар қолган. Олтинхон Тўра араб ва ўзбек тилларида баб баробар шеърлар ёзарди. Бу ғазалари ва мусаддасларида фақат она-Ватан мадҳи қуйланади. Узоқ юрта туриб Ватан фироқида ёнади.

У кишининг деярли барча мусаддаслари ва бошқа ғазаллари юқорида зикр қилинган Аъзам Хошимийнинг Карочиди таъсис этилган «Таржимони афкор» журналида муттасил равишда босилиб турган. Мусаддаслари махсус тўплам «Мусаддасоти Маҳмудия» номи билан Карочи шахрида нашр қилинган.

Биз Саудия Арабистонига 1997 йили учинчи марта қилган илмий сафаримиз чоғида Саудия Арабистонининг пойтахти — Риёз (Ар-Риёд) шахрида ҳам бўлганимизда яна бир ватандошимиз, ғоятда маърифатли, ақолиб инсон Мўминхон Исмоилхон ўғли хонадониди меҳмон бўлган эдик. У киши Олтинхон Тўранинг «Мусаддасоти Маҳмудия» тўпламининг ўша Карочи нашрини ками-

нага дастхат ёзиб тортиқ қилдилар. Маълум бўлдики, сиз билан биз қаттол Сталин ўлганида (1953 йил, март) комфирқа мафкуриси таъсирида қолиб «отамиздан ажраб қолдик» деб куз ёши тўкиб юрганимизда сиёсатда бизлардан илғорроқ бўлган Олтинхон Тўра «Ситамкор Сталин» деган мусаддас ёзган ва Арабистондаги ватандошларимиз фаолларининг бу шахс ўлимига бағишланган йиғинда ўқиб берган. Бу мусаддас ҳам кейинча ўша тўпламга киритилган (24-32 бетлар).

Биз ушбу мусаддасни Карочи нашридан олиб сиз, азиз журналхонларга қирилл имлосига ағдариб тақдим қилмоқдамиз.

Сайфиддин
ЖАЛИЛОВ

Кўрдингми худони, эй худосизлар отоси?
Нафъ этдимми дардинга ҳақимларни давоси?
Охирда керак бўлдимми бу халқ дуоси?
Боқ тўлғуси жисмин-ла жаҳаннамни фазоси,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Оз кунда худо хоҳласа мулқингни очармиз,
Қабринга бу мазлумлар ўтларин сочармиз
Фўлад ҳудудингдин аёғ ила кечармиз,
Маҳбуб ватан кўксига замзамлар ичармиз.
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Ёраб, сенга ҳамд, дил озор ўлибдур,
Бизларга ситам қилгучи бадкор ўлибдур,
Макр ила жаҳон олгучи ғаддор ўлибдур,
Қон тўққучи босқинчи жафокор ўлибдур,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Эй жавр ила афзор ватан! Сенга муборак,
Зулм остида ночор ватан! Сенга муборак,
Душман қўлида хор ватан! Сенга муборак,
Авлоди учун зор Ватан! Сенга муборак,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Маҳв айлади ҳақ душмани хунхоринги охир,
Эшитди худо нола ила зоринги охир,
Икшода мубаддал қилур идборинги охир
Маҳжурларинг кўргуси гулзоринги охир.
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Эй қавм, келинг фатҳага тайёр бўлайлик,
Фафлатни отиб орқага, бедор бўлайлик,
Бирлик ила ҳар лаҳза хабардор бўлайлик,
Жон ила-ю, мол ила хабардор бўлайлик,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.

Душманларимиз оқлари тайёр эрурлар,
Оқ дема қизиллари каби ғаддор эрурлар,
Ҳар иккиси дин душмани куффор эрурлар,
Бу қавм алардин ҳама безор эрурлар,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Биз эмди, сано ҳаққаки, танпарвар эмасмиз,
Бемарказ эмасмиз, яна берахбар эмасмиз,
Бор давлатимиз, бирлигимиз, аҳқар эмасмиз,
Беғоналар эҳсонига биз музтар эмасмиз.
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Эй яхши ватан кўксига бор ота-оналар,
Сизларга муборак бу кун, эй уни-оалар,
Биз мунда-ю, Сиз унда қилинг ҳаққа дуолар,
Сизларни халос этмака ҳозир бу фидолар,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Ёраб, сенгадур эрта-ю, кеч арзи рижомиз,
Қолсин бу жаҳон борича шоҳу умаромиз,
Сен молики олам сан-у, биз барча ғадомиз,
Ҳар лаҳза худое, сенгадур ушбу дуомиз,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Эй ёшлар ўқинг, илм ила дунёни олурсиз,
Душман бошина турли балоларни солурсиз,
Ғайратлар этинг, йўқ эса сиз сўнга қолурсиз
Беному-нишон биз каби сиз ҳам йўқолурсиз,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.
Маҳмуд Ҳазин қавмини қурбони ҳамиша,
Илгида қилич, кўксига Қуръони ҳамиша,
Бордир ватанин фатҳина иймони ҳамиша,
Ҳақ бўлса мададкор, анга Раҳмони ҳамиша,
Тадбири жаҳон фикрида ҳушёр Сталин,
Қолди бу ўлим илгида ночор Сталин.

Шоҳназираб шеърларидаги

XVII аср ҳажвиётини тадқиқ этганда, Бобораҳим Машраб ижодини алоҳида таъкидлашга тўғри келади. Чунки унинг Машраб бўлиб танилишида худди шу юкчимил кулгисининг ўрни муҳим. Турди бошлаб берган ҳажвий руҳ XVIII-XIX аср мумтоз шоирларининг кўпчилиги ҳам ижодий таъсир кўрсатган. Машраб шеърини деганда, энг аввало, мунофиқ дин вакиллари ва амалдорларининг қифасини ўткир масхаралаган, бетгачонар, ринд шоир гавдаланган. Шоир диндор бўлатуриб, нопоклик йўлини ихтиёр қилган кимсалар билан сира келишолмайди. Машраб ҳам барча салафлари сингари феодал дунёси курган жамиятнинг бир фарзанди. У ҳам худога, исломнинг асл қонун-қоидаларига итоаткор, унинг асосий тарғиботчиси. Бирок у, шу динни байроқ қилиб, унинг соясида ўз ҳаёминини олтин-кумушларга тўлдиришни кўзлаган, ҳатто етимлар ҳақидан ҳам тап тортмаган муғомбир кимсаларни ўйлаганда ғазаби қайнайди, уларни қораламасдан туролмайди. Аҳли тарикатнинг кўпчилиги ўзлари тарғиб қиладиган ислом рухнарига рия қилмаслигини юзлаб мисолларда исботлашга уринган шоир, ҳар қадамда уларга истехзо ва киноя қилади. Ҳатто, соф лирик йўналишли шеърларида ҳам шоир, беихтиёр сатира ва юмор томон эгилганлигини билмай қолади. Ошиқ ёки маъшуканинг айрилиги ёки вафосизликдан азоб чекишларини ҳам кўп ҳолларда шоир, ҳазил-мугтойибаларга йўйиб, ярим лирик, ярим ҳажвий мазмунга эга бўлган ғазалларда беришга уринади:

Залолат пешалиғни «аҳли дун»лар
сендан ўргангай,
Мунофиқ бадасилик ҳам таъмагар
русиёҳлиғни,
Риё тоат қилиб, кундузлари ўзни
дебон муришди,
Кечадин тонг қадар қилгунг ўзингдек
юз қароликни.

Машраб ўз девонига қиритган «Тушди савдо муҳаббат бошима» деб бошланадиган биринчи байтида ёқ, маъшук образига зоҳидларни қарама-қарши қўйиб, уларнинг қонунбузарлигига шаъма қилади. Ҳайоқчи мутобиға билан йўғрилган бу ғазал

халқ ўртасида ҳануз кўшиқ қилиб айтилади:

Сода айлар зоҳид ул меҳроб аро,
Мен қилурман сажда эғма қошима.
Муҳтасиб тўқтурди соқий бодасин,
Етмади ақли мени сирдошима.

Бу парчадаги нозик юмор шундан иборатки, одатда муҳтасиб шароб ичувчиларни ислом қонунлари асосида тергашга ҳақли. Ана шу шахс, Машраб улфатчилиқ қилаётган жойда «Бода»ни қўлидан қўлиб олиб, тўқиб ташлайди. Ёрнинг жафоларию, таънадашномларидан жабр тортган бу ошиқ дардини ҳеч кимга сўзлай олмай, ёлғиз соқийга айтиш билан тасалли топади деб турганда, бефаҳм муҳтасиб шаробни оғдириб юбориши, уни беҳад изза қилади. Машраб девонларида ҳам бошдан-оёқ кулги мазмунига қўмилган соф юмористик ҳаңдалар унчалик кўп учрайвермайди, аммо, ақсарият шеърлари орасида жойи келса, ҳазил-мугтойибалардан кичик лавҳа қўшиб, асарнинг қувноқлигини оширади. Бунда у, тез-тез халқ таъбирларидаги матал, масал ва жонли афористик сўзларидан озиқ олади. Ҳатто, «Ҳар киши дарди бўлса йиғласин ёр олдида» деган соф лирик ғазалининг охириги қаторида ҳам шоир юмор орқали кишиларни кайфи қонгликка чорлайди.

Машраб қахрамони ёрнинг ирки, насли-насаби ва динига қараб савдолашмайди. У юнони, хитойни, ҳинди, зангили ёхуд бирор таросми, кўнглига ёқдими, сидқидилдан ёъзозлашверади. Файридин мазҳабидан саналган ёрни деб у баъзан исломдан кечади, бўйинига «зуннор» уради. Шоирнинг «Боқа қолди» радифи билан бошланувчи ғазали бунга ёрқин далилди:

Ногоҳ қўриниб қўзма дилбар боқа қолди,
Парда қўтариб, қўшини ул дам қоқа қолди.
Ошиқ эканини билибон дилбари раъно,
Рухим эритиб ёширин ваҳ-ваҳ юзи оташ,
Ишқ чакмоқини ҳошима ул дам чақа қолди.
Тарсобаччани қўрдиму дин кетти қўлимдин,
Қил сажда дебон бўйинига зуннор тақа қолди.

Машрабнинг юмор билан уйғунлашиб кетган бундай лирик мазмундаги ғазалларини ўқиганда, китобхон аввал енгил жилмайиб, сўнгра ховсиналашади, маъуслиқ тартади. Бунинг сабаби, шоирнинг ҳаётини ниҳоятда

теран изохлаб беришида қўринади. Шоир баднафсликни энг ёмон ижтимоий омил деб санатган. Чунки, очқўзлик баднафслик очқикдан ўлжасига ташланадиган ваҳший ҳайвонни эсла-тади:

Солдим туну кун нафс итим бирла
урушни,
Танҳо қиличи бирла уриб «хай-ҳайлаб»
ўлдим.

Машраб «бўла қолдим», «ўлдим», «қелдим» радифлари билан бир нечта лирик ғазаллар яратган. Буларда ҳам шоир ўзининг ишқига содиқ аҳдига қойимлигини ўйноқи сатрларда намоён қилади. Бу йўлда у «юз ғамзаи ноз» билан майхонадан чиқиб келаётган санам билан ҳазил-мазаҳ ўйнаб, пировадига бўйинига зуннор тақиш-гача боради. Шу йўл билан у, ёр ишқига қуруқ «ўлдим-қўйдим» қилмай, севгисининг қомиллигини кўрсатади, муҳаббат йўлида «дин ва имон»дан кенгаилигини муболага қилади. У гоҳида ўзини ишқ дунёсининг ботқоғига ботган ошиқ сифатида кўрсатса, гоҳ ишқ «заҳри бало»сини симиришга тайёр турган вафодор сифатида таништиради. Баъзида эса, ишқ кайфи-ни майга ўхшатиб, уни «беш вақт» намоз савобидан устун қўяди, мингта тақводорликни бир «хўплам» майга алмаштиради. Энг муҳими, шоирнинг чапанича қилиб айтган шу ошириб-тоширишлари китобхонни юмор хисси билан безашга ёрдам беради. Хулласи қалом ишқ йўлида шоир, жойи келса, «Мансур Халлож каби дорға осилишдан ҳам қайтмайди». Қизқар-лиси шундаки, ишқига содиқ ошиқнинг бу хатти-ҳаракати, ғазалда ҳазиллик ёки бирор тушқунлик асосида эмас, қўпинча ўйноқи лиризм билан амалга оширилади:

...Юз ғамза била чикди санам май
қадасидин,
Зуннор уриб, дин била имон сота
қолдим.
...Бу телбалигим шухрати оламни
тутубдур,
Бир жилвасига икки ҳаҳондин ўта
қолдим.
Зоҳид менга бир шишада май, сенга
намозинг,
Мино таҳвинин бир косаи майга сота
қолдим.
Машрабнинг ғазаллари бевосита

майин табассули

содда халқ қўшиқларини ёдга келтиради. У бамисоли шу бугунги куннинг поэтик тили билан қуйлаётгандай бўлади. Ҳазаллари таркибидаги жонли мулоқотга яқин нозик қочиримлар, туртиб кетишлар, ўхшатишу сифатлашларга тўла мисраларни ўқиганда, кишининг завқини кўзғайдиган ҳазил-мutoибалар ҳам едириб юборилганлиги ёрқин сезилади. Машраб Ҳазаллари ўқир газаб ва нафратли юморлардан ташкил топган. У лирик Ҳазалларининг бирида ижтимоий муҳитнинг иллатларини инсониятга «ранж» етказувчи «бало» деб атайдди. Бироқ, у шундай кемтикларнинг бўлишдан саросимага тушмайди, унга совуққон назар ташлаб, мушкулотлар юзига гоҳ тугуради, гоҳида «шатта» уради. Базан эса, шу ёмонликлардан безор бўлиб, унинг ёнидан эшак ниқтаб ўтади. У ёмонликларни фош қилувчи фикрларни қўпичча интим лирика орасига ҳойлаб тасвирлаб, айрим ҳолларда уни бошдан-оёқ алағангоҳ танқид билан бошлаб, охирига, майна, масҳара билан тугатади. Қисқаси, Машраб Ҳазалларида дунёдаги қабих нарсалар ҳамиятни қоплаб олгандай ваҳима билан гапирилса ҳам, сал нарироққа бориб, уларнинг мавжудлиги муқарардек қабул қилинади, улардан қўл силтаб, яна ҳазил-мutoибага киришаверилади:

Дунёга келиб ранжу балони кўриб ўтум,
Юз ранжу бало шиддатидин ўргилиб ўтум.
Дунёга кўнгил берса киши бўлғуси расво,
Бу фоний жаҳон мулкига шатта уриб ўтум.

Машраб шеъриятининг асосий қисмини Ҳазал ташкил қилади. Унинг қомизига бой бадиий ижоди шу жанрда жилваланиб туради. Бироқ у, шеъриятнинг бошқа хилларида ҳам сермаъно, серқўлғил образ ва характерлар яратган. Масалан, Машраб девонда ҳазилга олиб қўйлаган бир нечта мустазодлар бор.

Машраб мустазодларидаги юморнинг айрича хусусияти шундаки, унда механик равишда киритилган кулги, масҳарабозлик йўқ. Унинг бир қатор мустазодларида ахлит комикликини

ташқил қилувчи бирор мавзу олинади. Унда катнаштирилган бир-бирига яқин истиора ва ташбеҳлар ҳам шунга хизмат қилади. Машраб мустазодлари маълум воқеабандликка эга. Кулги, масҳара ва кинояли мўлдоанинг бутунлиги фақат субъектив ҳиссларнинг жилвасини эмас, объектив ҳаётини воқеаларнинг бир қатор ҳушчакчақ ҳам манфой манзараларини кўзда тутган шоир, энг жажжи юмористик топиалларини ҳам мантиқий қўпчили билан боғлашни кўзда тутди. Бунинг натижасида мустазодда бутунлиқ, шеърий қаторлардаги киноя ва пичинг унсурларини бир-бирига тасодифий эмас, мантиқий муносабатлар билан боғлашни кируамиз:

Ногоҳ кўрубон кўчада ул сарв кош
Қўқити кетти,
Қош учиди имо қилибон жайбаси
ларзон юргин дедию кетти.
Ул шўх пари, қўзлари офат, сузи ҳай-хай
не жавахир,
Бир шева қилиб этти мени ўзига
хайрон ҳушум бори кетти.

Ул зўлфи паршон солибон чикса
бояқбор, мен шўқр этарман,
Ҳазалда Машраб қаноатланмаган ёҳуд жавобсиз севги дардини юмор ҳисси билан ифода қилади. Ўзининг шу ҳолатини шоир қатор ҳиссий лаҳзалар билан борган сайин кескинлаштириб баён қилади. Бу мустазоднинг қуввати шундаки, ўқувчининг кўзи олдида юморга бой кечинималар лирик тасвир орқали ёрқин бир манзара яратди. Мустазодда маълум юмористик ҳолат ярата билиш, мисраларни маъно, фикрий ва суръат жиҳатдан боғлаш Машраб лирикасига хос бўлган бадиий усулдир. Машраб мустазодларида қўлланган мutoиба маъноси тадрижийлик усулига бўйсундирилган. Яъни шеърий қаторлардаги бадиий фикр кейинги сатрларда давом эттирилади, бориб-бориб ўзининг ечимини топади. Шоир мустазодларида ёрнинг жон кийновчи истиғнолари ҳақида аламли тасвирлар қалаштириб келтирилади-да, мисраларнинг охириги уч-тўрт байтларида келиб, бирдан ҳазилкашликка ўтиб кетилади.

Машраб мухаммасларидаги юмор ҳақида гапирганда, унинг ўзига хос

бир хусусиятини кўрсатиб ўтиш жоиз бўлади. Мумтоз адабиётда мухаммаснинг мустақил ва тахмисли турлари кўп учрайди. Машраб мухаммаслари бирон бир шоир Ҳазалларида боғланган тахмислардан иборат эмас, балки «таъби худ» бўлган мустақил мухаммаслардан ташкил топган. Энг муҳими, у мухаммасларнинг жуда қўпчилида ошиқ, севги, севувчи, севилувчи образларнинг тараннуми, аъжойиб илиқ юмористик хандалар билан қўйланади. Машраб мухаммасларининг гоёт ўйноқлигини, сўз ўйналарига бой эканлигини кўрсатиш учун яна бир сатрга мурожаат қилайлик:

Турра зулфинг ҳам эгилди чин-чин
устига чин,
Чинилар келди бу чин савдосига
Чин мулкидин.
Силқиниб уйдан чиқарсан сарв
бўйлуқ нозанин,
Мен нечун қилмай фидо жону-дилу,
имону дин,
Хуш қулиб жоним олурсан, офати
давронмусан.

Ёр сифатларидаги ярим афсонавийлик хислатлари, шоирнинг мусаддасларига ҳам кўчган. Бу ерда ҳам ошиқ, маъшуканинг ҳам ўлдириб, ҳам тирилтирадиган масиҳий хусусиятларини жон аллоловчи юморлар орқали баён қилиб боради.

Қисқаси, Машраб ўз лирикасидаги юмористик образлари билан қўпасриқ ҳажвийетимиз тарихига улкан ҳисса қўшди. Унинг лирикасида учрайди-ган соф кулги ҳолатлар, байтлар ёки айрим парчаларга қистирилган нуқта-ларда сатирик кескинлик даражасига олиб чиқилган ҳолатлар билан бирга жонларни эркатлатиб эритувчи ёқим-той юмористик лаҳзалар басма-бас келади. Машраб лирикасидаги юмор дин ҳақидаги тушунчаларимизни ҳам тоза-ртиб, унга бўлган ишончимизни мустаҳкамлайди. Шоирнинг дин риё-корлирига қарши қаратилган киноя, кесатик ва истехзоли сатрлари у тирик пайтлардаёқ эл ар қўлэзма холи-да кўчирилиб кенг овоза бўлган. Унинг Ҳазалларидаги ўйноқи лиризм, риндона кайфият халқ қалбининг савдоси бўлиб эшитилади. Нодира, Рав-нақ, Андалиб, Фурқат ва Сўфизодлар ижодидаги ҳажвийлар синчиклаб ўқилса, унда машрабона оташ нафас уфуриб турганлигининг гувоҳи бўла-миш. Шоир юморларининг энг яхши намуналари халқимизнинг севимли мулкига айланиб кетган.

Махмуд
НАЗАРОВ,
филология фанлари
номзоди

Қадимги Шарқ халқларининг тарихи ва маданияти, диний, бадий, фалсафий қарашлари халқ оғзаки ижоди, афсона ҳамда ривоятларида акс этган.

Зардуштийлик таълимоти узоқ тарихга эга бўлиб, бу таълимот бизнинг ватанимизда пайдо бўлганлигини ва унинг бой меросини ўрганиш кераклигини эътироф этиш ўринлидир.

фатида кўриш мумкин. Қадимдан Ўрта Осиёда аёллар эъзоланиб келинган. Шунинг учун бўлса керак Анахита (Мо-мо Ҳово) қиёфаси тасвирий санъат ёдгорликларида турли вариантларда кўплаб кўринади. Масалан, Ҳосилдорлик маъбудаси Анахитанинг олтин ва қумшудан ишланиб, турли қимматбаҳо тошлар билан безатилган ҳайкаллари Бактриянинг пойтахтидаги бош

насидан топишган Окс бойлиги ичидан топишган «Олтин аравадагилар» ҳайкал тасвири «Авесто»даги Митра аравадасига ўхшаб кетади.

Меъморчиликда олов уйлари ҳам қурилган ва оташпарастлар оловга сиғинишган. Олов инсонни ҳар қандай гуноҳлардан тозаловчи куч деб қаралган. Мана шу Зардуштийлик гоёлари халқ афсоналарида, достонларда, эпосларда ифодаланиб келинган Алпомиш, Рустам, Сиёвуш ҳақидаги достонлар, Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонида ҳам «Авесто» гоёлари учрайди. Достондаги Аҳриман дев қиёфасида ўрмонда яшайди. Фарҳод девсимон чокпир отини миниб Аҳриманни қидириб девлар маконига боради. Фарҳод мислсиз қаҳрамонлиқлар кўрсатиб, инсониятга ёвузлик қилаётган Аҳриман дев билан узоқ олишади. У девсифат отини сакратиб бориб, осган қиличини суғуриб, девни бир зарб билан ўлдиради. Сўнг Рустам каби отини эшикка боғлаб, девнинг қасрига киради. Қасрда Муштарий юлдузидай нур сочиб, уйни эса куёшдай ёритиб турган қандил узугини топиб олади. Узук яхшиликлар тимсоли. Инсониятнинг бахтли яшашини хоҳламаган Аҳриман уни кўриқлар эди. Достондаги Фарҳоднинг мислсиз мерганлиги Митранинг жанчи қиёфасига ўхшаб кетади. Достонда шундай дейилади: Фарҳоднинг рўпарасидан совут кийган ҳайкал камонига ўқ тортиб чиқиб келади. Яна қалъа тепасида юзта ҳайкал пайдо бўлади. Ҳаммалари совут кийган, қўлларида ўқ ва ёй бор эди. Уларнинг барчаси Фарҳодга ўқларини тўғрилаб турардилар. У камонини тортиб, ойнага қараб шундай ўқ узадики, бу ўқ бориб тегиши билан темир ҳайкал йиқилиб тушди. У йиқилгач, камон тортиб турган юзта ҳайкал ҳам йиқилди. Уларни ҳаммасини жони мана шу бир ўқ отувчи ҳайкалда эди.

Фарҳод образи эзгулик ва қаҳрамонлик рамзи сифатида Митра қиёфасига тенглаша олади. Бу икки образ ҳам кишиларни ёвуз кўчлардан қутқарувчи қаҳрамонлардир. Зардуштийликда олам қарама-қаршилиқлардан, уларнинг курашидан иборатлиги таърифланади. Ёруғлик ва зулмат, ҳаёт ва ўлим, эзгулик ва ёвузлик. Бу икки кўчлар ўртасида доимий кураш мавжуд. Аҳура Мазда эзгуликларни вужудга келтирса, ёвузлик руҳи бўлган Аҳриман эса унга қарши курашиб одамларни ёмон ишларга бошлайверади. «Авесто»даги асосий гоё инсонларнинг ўз тақдирини, ўз ҳаётини яратувчи эканлигидир.

Зардуштийлик гоёлари бадий қиёфапарда

Зардуштийлик Шарқда қадимги динлардан бири саналиб, унинг асосчиси Зардушт Шарқнинг биринчи файласуфи, нотиғи, донишманди, халқ дохийиси ҳисобланади. Зардушт илгари сурган гоёлар «Авесто» номли муқаддас китобда ўз ифодасини тошган. «Авесто» таълимотида ёруғлик ва ободончилик, фаровонлик ва саломатлик «худоси» Аҳура-Мазда билан зулмат, ёмонлик ва ўлим худоси Анхра Ману кураши акс этган. Зардуштийлик яхшилик ва ёмонлик, ростгўйлик ва ёлгончилик, зулмат ва нур ўртасидаги доимий кураш ҳақидаги таълимотдир. Бу гоёлар кишилар қиёфасидаги бадий образларда тасвирланади. Унда Митра, Хумо, Жамшид, Миррих каби мифологик образлар бадий тасвирланади. Авестода Анахитага кўплаб мадҳиялар бағишланган. Масалан Анахита образи қуйидагича таърифланади: Анахита доимо яхши кийинган, гўзал бир аёл сифатида, инсоннинг назокатини, кўркини ифодаловчи, қаҳрамонларга куч-қувват, муваффақият бахш этувчи бир шахсдир. Анахитани доимо гўзал, бакувват, камарини баланд тангиган бир қиз си-

ибодатхонага қўйилган, кейинчалик ана шундай маҳобатли ҳайкаллар Персеполда, Бобилда, Дамашқ ва бошқа шаҳарларда ҳам ўрнатилган. Анахитага бағишлаб сополдан ҳам кўплаб ҳайкалчалар ишланган. Шулардан бири Самарқанд шаҳридаги музейда сақланади.

«Авесто»да Анахитадан кейин иккинчи ўринда Митра қиёфаси тасвирланади. Унда Митра баҳодир душманга қарши курашувчи жасур йигит, ўтда қуймас, сувда чўкмас, майдонда ўқ ўтмас қаҳрамон қилиб берилган. Митра ер билан кўкда кезиб юриб зулмат худоси Аҳриман билан курашади. Булутлар устида олов занжир (чақмоқ) отиб, Аҳриманни қувиб юборади. Унинг таърифиди: Биз кўшинни жангга тайёрлайдиган, жангчиларни йиғадиган, кўшинни мослаб саф торттирган, ёв сафини титратиб, лашкар бошида туриб жангга кирадиган кучли жангчига сажда қиламиз. Митра аравада туриб, суякдан мохирлик билан ясалган буқа тасмасидан таранг қилиб тортилган ёйидан мингларча ўқ узади, унинг ўқлари фикрдай тезлик билан девлар бошига бориб ёғилади. Амударё хази-

Бухорода топилган «Варахша» саройи VI-VII асрларга тааллуқли. Ҳўмдорларнинг тўхтаги бўлган Варахшада деворий расмлар юксак босқичга кўтарилганини билдиради. Саройдаги залларнинг бирида йиртқич ҳайвонлар билан олишайтган жангчилар ярим ялангоч ҳолатда, филлар эса қўimmatбаҳо тошлар билан безатилган кўринишда тасвирланади. Асарнинг асосий ғояси инсоннинг ёвузлик билан курашидир. Бу асарда ҳам зардуштийлик ғоялари ўз ифодасини топган. Асарнинг фалсафий мазмуни одамларни ҳаётдаги ёвузликлар ва қарама-қаршиликлардан қўқмай, доимо ўз ҳаётлари учун курашиб яшашга қорлашдан иборат.

Шундай деворий расмлардан яна бири Афросиёб ёдгорлигидир. Бу Самарқанднинг қадимги ўрнидан топилган Турон подшоҳи саройи тасвири. Девордаги суратларда келатган карвонни ясанган бир гуруҳ кишилар қўтиб олмақда. Карвон олдида эса устига безатилган ёпқич ташланган, бўйиқа қўimmatбаҳо марҳонлар тақилган фил келмоқда. Унинг устида малика, атрофида хизматкор канизаклар. Улардан кейин эркак соқчилар тасвирланган. Телароқда оқ қўшларни қўра-миз. Хоналарнинг бирида бир аёл, иккинчисида қора мўйловли йигит қўларидида қосада аланга ёниб турибди. Подшо саройига киришдан олдин қадим халқларимизда оловда покла-ниш маросими бўлган. Балким булар меҳмонларни мўқаддас олов билан қўтиб олаётгандир. Яна оқ қўшлар ёнида икки эркак кишининг оғизларини боғич билан тўшиб олганлар. Бу ҳам диний маросимлар билан боғлиқ бўлиши мумкин. Улар ўз нафаслари билан мўқаддас оловни макруҳ қилмаслик учун шундай қилгандир. Шунга ўхшаш тасвирлардан яна Самарқанд Муллақўрғонидан топилган остодан юзасига ишланган бўртма тасвирларда ҳам оғизларини махсус тўсиб олган ва оловга синаётган икки киши тасвирланган. Қадимий Афросиёб тасвирларида турли халқлар билан ўзаро ҳамдўстлик, инсонларварлик ҳамда қадим Турон давлатининг шон-шўхратини кўрсатиш мақсад қилиб қўйилган бўлса ажаб эмас. Чўнки бу тасвирларда турли миллат вакиллари тасвирланган.

Зардуштийлик ғоялари ўрта Осиё халқларининг бутун ижтимоий ҳаёти, бадиий-эстетик тафаккурда чўқур из қолдирган. Тасвирий санъат асарлари бунга яққол мисол бўла олади.

Гулчехра ЭШОНОВА,

Низомий номи ТДПУ аспиранти

ҲУНАРМАНДЛАР ОДОБИ

Хар бир халқнинг маънавий қиёфаси унинг меҳнатсеварлигида, илмга чанқокчилигида, меҳру оқибатида, меҳмондўстлигида, андишалигида сабру тоқатида, маънавият ҳазиналарида, урф-одатларида ўз аксини топади. Халқимизнинг бундай фазилатлари Истиқлол ва ҳурриятимиз тўғрисида айтаётган сўзларда, меҳмондўстлигида, андишалигида, сабру тоқатида, маънавият ҳазиналарида, урф-одатларида ўз аксини топади. Халқимизнинг бундай фазилатлари Истиқлол ва ҳурриятимиз тўғрисида айтаётган сўзларда, меҳмондўстлигида, андишалигида, сабру тоқатида, маънавият ҳазиналарида, урф-одатларида ўз аксини топади.

Устозлар уларга назарий ва амалий машғулотлар асосида касб-ҳўнар сирларини ўргатмоқдалар. Лекин ота-боболаримизнинг асрлар мобайнида қолдирган тажрибаларидан тўлиқ фойдалана олмаганмиз. Масалан, қадимдан Шарқ халқларида, хусусан Ўзбекистонда, ҳўнармандларнинг одоб мезонлари ишлаб чиқилган. Бу одоб мезонларини илмий ўрганилиб, устоз ва шоғирдларга методик жиҳатидан ишлаб чиқилса мақсадга мувофиқ бўларди.

Қадимдан ҳар бир ҳўнар мўқаддас ҳисобланиб, уни эъзозлаб келганлар. Аждодларимиз уста ва шоғирдлар учун ўзига хос одоб мезонлари яратганлар ва бу қоидаларга қатъий риоя қилинган. Чўнчони, халқ ҳўнармандчилигида устозларнинг ҳам шахсий, ҳам касбий фазилатларининг мезони бўлган. Шу мезон бўйича ҳўнарманд устозларга ижобий ва салбий баҳо беришган. Ана шу фазилатларга қараб ота-она ўз фарзандини шоғирдликка берган. Устоз саҳий, марҳаматли, очик юзли, ширин тилли, ҳуш муомалали, сабр-қаноатли, талабчан, тўғри сўз, поклик каби сифатларга эга бўлиши шарт бўлган. Масалан, П.А. Гончарова ёзадики, «Болани устоз олдида олиб бориш ўзига яраша тантанга бўлган. Боланинг ота-онаси ва қариндош-уруғлари бўғирсоқ ва ҳўлаётар қилиб, устанинг ҳўзурига келганлар ва «боланинг гўшти сизники, суяги бизники» қабилда гаплар билан унинг ихтиёрига топширганлар. Келтирган пиширдиқлар ўша пайтдаёқ биргаликда тановул этилган. Уста болага ҳўнар ўргатишдан ташқари бутун ўқиб давомиди уни озиқ-овқат билан таъминлаб ҳам турган. Иккала қилишувчи томон орасида ёзма равишда шартнома бўлмаган».

Устоз шоғирдга қаттиққўл, талабчан бўлган. Устозлар шоғирдлари учун махсус одоб талабларини ишлаб чиққанлар. Булардан ташқари ҳўнармандлар-

нинг ахлоқ-одоби, ҳўнармандларнинг касб маданияти, ҳўнарманд ва харидор ўртасидаги муносабатлар одоби мезони, шоғирдлик одоби, шоғирднинг устоз олдидаги бурч ва вазифалари сингари мезонлар ишлаб чиқилган.

Ҳўнармандларнинг одоб қоида-сига қўра улар ҳўнарни бойлик орттириш манбаи деб эмас, балки ҳаётда мўносиб ўрин эгаллаш мақсадида ўрганилган; ўз ишнинг усталигига доимо ҳўрмат ва эҳтиромда бўладилар; но-поқ йўллар орқали бойлик тўловчилар билан алоқа қилмайдилар; ишда қамчиликка йўл қўймайдилар ва танлаган касбларига бефарқ бўлмайдилар; олди-берди муносабатларида кам бермаслик ва қўп ҳақ олмасликка интиладилар.

Ҳўнарманд нопоқ йўллар билан бойлик орттиришдан, бошқа ҳўнармандларга нисбатан адоватда бўлиш ва ҳасад-ўйликдан, фақат бойлик орттириш мақсадини кўзлашдан, бахиллик, журъатсизлик, дангасалик, ялқовлик, исрофгарчилик, тақаббурлик, ёлғончиликдан қўриқиб бўлиши керак.

Ҳўнарманд ва харидор ўрталаридаги муносабатлар савдода поклик, ҳалоллик, адолатлик, тўғрилик, қўш-февиллик, нафсини тийиш, қамбағал-бечораларга ҳайру-эҳсон қилиш, маҳсулотининг асл баҳосини билмаганлар билан тўғри муомалада бўлиш, ваъдага ҳилоф этмаслик, бажара олмайдиغان ишга ваъда бермаслик асосига қўрилган.

Шоғирддан эса ўз касбининг севиш, устоз олдида ҳокисор бўлиш, устозни қўрганда, биринчи бўлиб салом бериш, устознинг олдида оз гапириш ва бошини эғиб турishi, бирор масалани сўрамоқчи бўлса, олдин устоздан ихозат олиш, устоз олдида бошқаларни ғийбат қилмаслик, устоз аънаваларининг давомчиси бўлиш, панд-насихатларига амал қилиш, унга тақдир қилиш, сабр-тоқатли бўлиш, устознинг юзини ерга қаратмаслик, устознинг дўшмани билан дўст тутинмаслик, устознинг оила аъзоларини, қариндош-уруғларини ҳўрмат қилиш, устознинг руҳсатисиз ҳеч нарсасга қўл теккизмаслик, бировнинг нарсасига қўз олайтирмаслик талаб этилган.

Хўлоса қилиб айтганда, ҳўнармандчилик халқимизнинг қадимий қадрият-ти бўлиб, у асрлар давомиди халқ маънавиятини юксалтиришда катта аҳамиятга эга бўлган санъат тури ҳисобланади.

**Маъмуржон
ФОЗИЛОВ,**

Низомий номи ТДПУ
аспиранти

Урта асрларда Мовароун-нахр ҳамда Хуросонда илм-фан, адабиёт ва санъат ривож Шарқ Уйғониш даврининг янги босқичини бошлаб берганлиги бутун жаҳон фанига маълум ҳодиса. Ишлаб чиқариш кучларининг ўсиши, иқтисоднинг яхшиланиши, қишлоқ ҳўжалигини ривожлантиришга эътибор берилиши, ирригация иншоотлари қурилиши ва низоат, аҳоли турмуш даражаси олдинги даврларга нисбатан бирмунча кўтарилиши маданият ҳамда илм-фан турли соҳаларининг раванқ топишига иқтисодий замин яратди. Қолаверса, XIV-XV асрларда Соҳибқирон Темури ва теуриилар олиб борган сиёсатнинг ўзи ҳам илм-фан ва маданиятнинг, санъатдаги хилма-хил турларнинг ривожланишига, жамият маънавий ҳаётининг яхшиланишига қаратилган эди. Темури Қўрагоннинг ана шу сароҳиятини таърифлаган айрим ҳаққўй тарихчиларнинг гувоҳликлари ҳам шундан далолат беради. Чўночи, француз муаррихи Алфонс де Ламартин бу хусусда шундай деб ёзган: «Амир Темури дин, тиббиёт, тарих, ҳўқўқ ва астрономия илмининг билимдонни, қўқўқланувчи уч тил - туркча, форсча, арабчани гоёт мукаммал билган, зарофат ва қўдрат ила ёзиш маҳоратини пуқта эгаллаган бир ҳўқўқдор эди». Бу фазилатлари у хали давлат тепасига келмасдан оқиб қўлиб олади ва бутун умр илм-фан, адабиёт аҳлларини ёъъозлаб келади.

Соҳибқирон ёшлиғида отаси Тарагай Баҳодир Самарқанд бозорига бериб юборган қўйларнинг минг олтинга сотиб, сарф қўлиб юрса, бир хўшовоз қаландар дер эди:

— Шул ёъъунинг қадрига етиб, ким минг олтунга олса, дўнёнга қўлга киритади...

Амир Темури минг олтинга олган ёъъунни падари бузрукворига келтириб тутказди: «Ойиб ўқидик. Форсча рубоий экан, маъносини қўйидагича: зулм билан дўнёда мон қолдириб бўлмаиди. Жамшид, Сулаймон, Искандарлар ўлиб кетди, навбат сenga ҳам етиши тайин. Дўнёга келдингми, яхшилик билан мон қолдир...» Рубоийнинг муаллифи қашал қаландар, аллома шoir Маол Ҳўқандий эркан. Ул зотни падари бузрукворимиз қўп ҳўрмат қилар эрканлар.

— Баракалло, ўғлим, қўпдono ишга олтуларни сарф этибсан. Энди минг олтунга олгон ушбу хикматга қатъий риоя қилмоқ лозимдур...

Падари бузрукворининг айтқонларини бош устида тутдим». Темури Қўрагон илм-фан

ва олимларга қай даражада муносабатда бўлганини «Тузуқлар»да келтирилган маълумотлардан ҳам билса бўлади. Амир Темури уша даврининг йирик олим, мантиқ илмининг билимдонни, фикшўнос Мир Сайид Шариф Жўржонийни бу соҳада ўъзининг раҳамоси деб ҳисоблайди. Демак, Темури улкан давлатни бошқаришда фузаларини асосий таянч, ақин ёрдамчи ва маслаҳатқўйи деб ҳисоблайди. «Улар», деб таъкидлайди Соҳибқирон, — менин саройимга доимо келиб мажлисимни беъазб туршиди. Диний, ҳўқўқўқ, ақлий масалаларни ўртага ташлаб, қимматли фикрлар билдиришарди. Ҳолол ва ҳаромга оид масалаларни мен уллардан ўргандим».

Темури Қўрагон қайси мам-

«ҚАРОХОЛИГА БАХШ ЭЪТУМ...»

Тарихдан маълумки, олим фузаларини аъъал-аъъалдан мамлакатни бошқаришда фаол қатнашиб келганлар. Улар ҳўқўқдорларга давлатни оқилона ва одилона идора қилиш, мукаммал жамият қўриш йўлларини кўрсатганлар. Бўнинг ёрқин мисоли сифатида Маҳмуд Фазнавий салтанатини қараб чиқиб мумкин. Султон Маҳмуднинг отаси ҳам, ўзи ҳам, илм ва санъат ҳўмийси бўлган, ўз даргоҳини фанлар академияси даражасига етказган: Ал-Беруний, Абу Наср Ўтбай ва Фирдавсий қабилирни қаноти остига олган. Қўп жўшмилча комунимизда бунга қўшмилча равишда шундай фикр билдирилади: «Маҳмуд Фазнавий паҳлавий ва араб тилларини билган, шеърлар битган. Ҳазнада жуда қўп нодир китоблар тўплаган».

Соҳибқирон Темури ҳам мазкур анъаналарга содиқ ҳолда фаолият кўрсатган. Фаранг муаррихи Л.Лянглс уқтирганидек, «Темури улканларга серилитфотли эди. Билимдонлиги билан бир қаторда софдиллигини қўрган кишиларга ишонч билдирарди. У тарихчилар, файласуфлар, шўнингдек, илм-фан, идора ва бошқа ишларда билимдон бўлган барча кишилар билан сўҳбатлашиб ўчўн қўпун-

ча тахтдан тушиб, уларнинг ёнига келарди». Али Яъъдийнинг «Зафарнома»сида ана шўндай кенашлардан бири қашада сўз кетади. Рисолада ёъъилишча, Амир Темури 806 ҳижрий йилида Бойлақон шаҳрида олим фузаларининг кенашини чақиради. «Мамлакатнинг аҳволи, девоннинг суиестемол қилинаётганлиги, оддий одамларнинг ҳойлардаги ҳўқимлар томондан қисиб қўйилиши каби ҳўллар ҳаммадан қўра сизга ёндир», деб муроҷат қилади Темури улпарга. — Шулар ҳақида маълумот берсангизлар. Бу каби адолатсиз ишларни бартараф етўвчи ҳамда шарият ва қонунларга мувофиқ чоратдбирларни айтсангизлар яхши бўлурди».

Темури Қўрагон қайси мам-

мантиқ, илоҳийёт, грамматика, фалакийёт соҳасида барақали ижод қилган алломалар. Унинг асосий рисолатлари: «Одоб-ул мунозарар», «Рисолаи вўқўдизар», «Ойнаи гитинамо» («Жаҳон қўъқўқ»), «Усул ул-мантиқия», «Таржимон ул Қўрбон» ва бошқалардир. Шўни алоҳида таъкидлаш лозимки, у Арасту, Ибн Сино, Асириддин Абҳарий, Насриддин Тўсий ва бошқаларнинг мантиққа бағишлаган рисолатларга шарҳ ёъъди, уларнинг гоъларини янада ривожлантирди. «Темурининг ўзи», — дейди академик В.Бертольд, — афтидан, та туркий, ҳатто на форсий наъзм билан қизикмаган: унинг форс шоирларини билиши хўсусида, Ҳўфиз билан таҳминан 1387 йилдаги учрашўви тўғрисидаги латифанома хикоятни ҳисобга олганда, бирон бир маълумот йўқ», деб ёъъади.

«Шеърятга қизикмаган» Амир Темури билан улўғ форс шоири Ҳўфиз Шерозий ўрта-сидаги учрашўвини латифалаштирган ҳам Оверупо ҳадикчиларининг ўъъазиридир. Чўнки Темури Қўрагон Ҳўфиз Шерозийнинг машҳур:

«Агар қўнгилнинг олса ул

Шерозик турк жонони,
Қаро ҳолига бахш этгўм

Самарқанду Бўҳорони»
байтини соҳибқирон жуда яхши билган. Амир Темури юқоридаги байтни ёдаки ўқиб, шоирга юъъланади.

— Бу байт ила бошланувчи газални, сиз битган эмасмиздў? Бир қора ҳол ўчўн Самарқанд билан Бўҳорони ҳада этишга қўрби етган эр ҳонавайрон бўлурини эркан?

Гўзал лўғига жавобан Ҳўжа Ҳўфиз дейди:

— Улўғ амирим, мана шўндай қўли очкилигим ваҳидан мен шу қўйга тушиб қолдим-да.

Шоирнинг газаллари каби, хўзиржавоблиги ҳам ҳўш ёқиб, Амир Темури марҳамат кўрсатади:

— Мен улўғ амир бўлсам, сиз улўғ шоирсиз. Саройимдаги энг ҳўрматли жой сизники. Шў ерда қўлиб, умрингизни ташвишсиз ўъқангиз, шеърларингизни бемалол ёъъазеринг!

Шўниси муҳими, Амир Темурининг бўндай фомонизда тутўми авлодлари томонидан изчил давом этирилиди. Сарой-мулкониим (Библиотекани)нинг мадраса ва масжид қурилишига бош бўлиши, унинг тарбиясини олган Мирзо Улўғбек жаҳон илмининг фан тароққўтига беқийёс ҳисса қўшгани каби ўнлаб, юъълаб мисоллар фикримиз далилидир.

Дилиода
РАҲИМОВА,

Самарқанд давлат
университети тадқиқотчиси

БИЛИБ БИЛМАСЛИККА ОЛАМИЗ

Кўп қизикдир инсон дегани,
Феълимизга хайрон қоламиз.
Нақд бўлса ҳам турган-битгани
Билиб билмасликка оламиз.

Мақтабидан қайтади дилтанг,
Хуноб бўлиб баъзан боламиз.
Уртачага ўқийди аранг,
Билиб билмасликка оламиз.

Кузатамиз онасин ишга,
Заҳматини дилда туямиз,
Қолмайлик деб биз ҳам ташвишга
Билиб билмасликка оламиз.

Соғлигидан қилар шикоят,
Гоҳ отамиз, гоҳ онамиз.
Сўзларини тинглаб ниҳоят,
Билиб билмасликка оламиз.

Кўзлар кўзга тўқнашар зимдан
Нигоҳларда қолар «нола»миз.
Бир-бирини йўқлашар зимдан,
Билиб билмасликка оламиз.

Маҳмуд АБДУЛЛАЕВ

Ваъз айтади бойвачча акам,
Унга жондан қулоқ тутамиз.
Ўта кетган нодон бўлса ҳам
Билиб билмасликка оламиз.

Билиб, билмай яшаймиз, дўстлар,
Яна шундай яшаб қоламиз.
Умр ўтар, бизлар-чи, бизлар,
Билиб билмасликка оламиз.

Тўртликлар

Кимлардир дунёни ташлаб кетдилар,
Ортидан кимларни бошлаб кетдилар.
Барчаси етмагач олам сирига,
Охири бошини қашлаб кетдилар.

x x x

У қўшиқ яратди туссиз, шовқиндор,
Куй ёзди кўп гализ — тегади гашга.
Хеч бири натижа бермагач, ночор
Киришди халқ куйин қайта ишлашга.

— Ассалому алайкум!.. Автоинспекциянинг идорачаси шуми?
— Келинг. Ҳўш хизмат? Сиз ким бўласиз?

— Бизми? Биз Мустафо Тешаевичнинг поччалари бўламиз. Демак, у киши қатори сизни ҳам қайинчамиз десак бўлаверадими-да, тўғрими?

— Майли, шундай ҳам дейлик. Бизга нима хизматлар бор эди?

— Шу денг, жиянчангиз Қўрқмасвойга бир мошинча олиб берувдик. Ахир сиз ҳам унга тоға қатори бўлганингиздан кейин Қўрқмасвой ҳам сизга жиян бўлади-да, тўғрими?

— Майли шундай ҳам дейлик. Ўша сиз айтган машинани рўйхатдан ўтказиш керакми? Қанақа маркази машина ўзи?

— Унча катта эмас, шу, битта жигулича олувдик-да.

— Олиб келганмисизлар, рўйхатдан ўтказиб берайликми?

— Рўйхатдан ўтказармиз-а, шу, бошқа бир илтимосча бор эди.

— Қанақа илтимос экан?

— Шу десангиз... жиянчангиз Қўрқмасвойга битта правача керак эди-да.

— Праванинг катта-кичиги бўлмайди-ку. Қани, Қўрқмасвойнинг ўзини чақиринг-чи...

— Ҳўп, майли, жиянчангизни ҳозирок чақираман...

— Ие, «жиянча» деганингиз кап-катта йигит-ку, яна... бўрсикдек семириб кетибди...

— Йўғ-е, ҳеч бўлмаса «буқача» денг.

— Майли, буқача ҳам бўла қолсин. Бу киши, яъни Қўрқмасвой «право» олиш учун ўқиганими ўзи?

Оқилжон ХУСАН

— Ҳа, энди, Мустафо Тешаевичу сиздек тоғачалари турганда ўқиб нима қилади. Ахир ҳамма иш ўзларингизнинг қўлларингизда-ку. Битта жиянчаларингизга битта правача олиб бериш қийин эмас-ку...

— Машина ҳайдаб ўрганганми ўзи Қўрқмасвойнингиз?

— Ҳайдаш ҳам гапми? Ҳозир ҳам ўзи ҳайдаб келди мошинчани... Шундай ҳайдадики, ишонсангиз, ўнтами-йигирматами мошиндан ўзиб кетдик.

— Кўп чакки иш қилибдилар «жиянча-миз» Қўрқмасвой. Аввало, ҳужжати йўқ одам машина рулига ўтирмаслиги керак.

Иккиламчи, аҳоли зич ўрамларда тез ҳайдаш умуман мумкин эмас...

— Сизлардек тоғаларига ишонади-да жиянчангиз. Сизларнинг мададларингизга суянмасак, кимга суянамиз... Ҳўш, ука, бизнинг илтимосчамиз нима бўлади?

— Қанақа илтимосча?.. Умуман, нега ҳамма нарсани кичкина қилиб, «ча-ча» деб гапираверасиз?

— Ҳа, энди... камтарлик-да, ука, озиб-ёзиб бир ишчамиз тушиб қолди сизга, йўқ деманг. Мустафо...

— Камтарликим, кибр-ҳавоми?

— Худо сақласин, ука, кибр-хавонинг кўчасига ҳечам кирмаганмиз. Агар у ёғини сўрасангиз...

— Бўпти. Сизлар билан узоқ гаплашиб ўтиришга вақт йўқ. Маслаҳат шундай: Қўрқмасвой аввал ҳужжат олиш учун ўқийдилар, йўл ҳаракати қоидаларидан, машина ҳайдашдан имтиҳон топишадилар. Ўшандан кейин у кишига руль бошқариш ҳуқуқи, яъни право берилади...

— Унгача мошинчани ҳайдаб юраверсинми?

— Йўқ, мумкин эмас. Ўзингиз ўйлаб қаранг, бордию бу киши, яъни «жиянча-миз» Қўрқмасвой правача олмасдан мошинчани ҳайдасалару авариячага учрасалар, ўзлария ёнидагилар ярадорча бўлиб қолса аяҳими? Ким билади дейсиз, авариячанинг асорати ёмонроқ бўлса, «жиянча-миз» турмачага ҳам тушиб қолишлари мумкин.

— Қўйинг-е, худо сақласин, ука... Туфтуф... Бир илтимосча билан келувдик, илоҳи йўқми-а?

— Ҳозирча илоҳчаси йўқ...

«ТЕЗ ЁРДАМ»

хитовий

Дўстимизнинг туғилган кунини нишонлаш учун уйига бордик. Мезбон бизни бир киши билан таништирди.

– Собиқ синфдошим, ҳозирда касалхонанинг бош шифокори Асад Абдураҳмонович, – деди у уч қаватли бақбақасини осилтириб турган тепакал одамни бизга таништираркан. – Илгари юқорида ҳам ишлаган.

Зиёфат ўрталарида меҳмонлардан бири тўсатдан ўқиб, қорнини чангаллаб қолди. Ранги бўздек оқариб, аҳволи ёмонлашаверган, ҳаммамиз бош шифокорга илтижо аралаш тикилдик. У савлат билан беморга яқинлашди-да, аввал кўзларига, сўнг тилига тикилди. Нима учундир, қўлоқ супрасини ҳам тортиб, ичига қаради. Билак томирини ҳам икки дақиқача ушлаб турди-да, қамоли ишонч билан:

– Заҳарланиш – ўрта даражада, – деди. – Бузилган овқат ёки сифатсиз арокдан заҳарланган. Зудлик билан касалхонага обориб, ичкачавоги обдон ювилмаса, «икситус леталис» юз бериши мумкин.

Мезбон қўрқувдан довдираб қолди. Тили қалимага келмай, тўсатдан қуёнчиқ тутган одамдек телефонга ёпиша кетди.

– Алло, алло «Тез ёрдам»ми? Марҳамат қилиб фалон адресга...

– Тухтанг, – Асад Абдураҳмонович гўшакини унинг қўлидан юлқиб олди. – Бировга ялинишга на ҳоҷат. То этиб келгунича нақ уч соат ўтади. Касалхонамининг «Тез ёрдам» машинаси бор-ку, ўшани чақира қолаимиз, – деди у.

– Алло, шопирди уйима бу? Қалайсан, бола? Кавш қайтариб ётавермасдан гаражга чоп-да, мошинангди гижинглабтиб мана бу... адресга этиб кел, бир хурматли одам ўлай деяпти, тез этиб кел!.. – У катта бир ишни қойилмақом қилгандек мамнун илжайди. – Ҳозир, бирор соатларнинг ичида этиб келади. Масаланинг ёмон томони шундаки, шопир бола бошқа туманда, касалхонанинг гаражи эса бошқа туманда. Шунинг учун бироз кечикса ажаб эмас. Максимум, икки соат...

Ўтириб кута бошладик. Ҳеч кимнинг томоғидан лўкма ўтмас, бояқшнинг аҳволи эса дақиқа сайин оғирлашиб борарди. Шу зайл бирор соатдан ортиқроқ вақт ўтди.

Бош шифокорнинг тоқати тоқ бўлиб, яна гўшака ёпишди.

– Алло, бу касалхонанинг гаражими? Ким бу? Қоровул! Алло, Аҳмад этиб бордима? Вой, ахмоғ-эй, шу маҳалгача қаёқларда илиққан итдек санғиб юрди, экан? Бу ёқда одам ўлай деяпти-ю! Чақир, қизиз-ғорди бу ёққа!.. Алло, Аҳмад, бу нима қилиқ, нега кечикаяпсан? Тақси тутолмасдан, яёв келдим, дейсанми? Зудликда этиб кел, бу ёқда хурматли бир одам... Гапини тугатмасдан гўшакини илди-да, хи-жолат аралаш биз томонга қаради. – Шопир бола ёмон эмас, кечаси гаражга этиб бориш учун тақси тутолмасдан, нақ ўн икки ярим чақирим жойга итдек чолиб борибди. Ҳозир бензин қуяди-да, шест секундда этиб келади!..

Яна кута бошладик. Бемор оғирининг зўридан ғўжанак бўлиб, ранги қўқара бошлади. Назаримда бир-икки бор алаҳлади ҳам.

Шу пайт телефон шитоб билан жиринглади. Уй эгаси бироз тинглади-да, гўшакини бош шифокорга узатиб, шивирлади:

«Шофёрингиз гапираяпти, гаражда бензин йўқ экан!»

– Аблаҳлар! – Бош шифокор тутақиб, гўшака бақирди. – Беш литр бензин шунчалар қаҳат бўлди-да? Жуда бўлмаса, яқин хонадонлардан қарзга олинглар, эртага қайтарамиз! Зинғилла, бу ёқда бир хурматли одам ўлий деяпти-ю сен бўлсан... – Бемор энди ўсал бўла бошлади. Мезбон чидаёлмасдан, «Тез ёрдам»га қўнғироқ қилиб, аҳволни ва манзилни тушунтирди. Орадан йигирма дақиқа ҳам ўтмасдан, қўқ-қизил чироқларини ярақлатиб, айюҳаннос солганича «Тез ёрдам» этиб келди. Навбатчи шифокорлар беморни шошиб-пишиб машинага жойладилар. Беморни кузатиб бўлгач қайта ичкарига кирган эдик, телефон зарб билан жиринглади.

– Бензин топилибди, шофёрингиз буёққа қандай келишни сўраяпти, – деди мезбон гўшакини муаллақ тутиб тураркан. – Нима дей?

– Майли; келаверсин, ҳеч бўлмаганда мени уйимга ташлаб ўтади. Аксига олиб, бугун иш жуда қўпайиб кетиб, итдек чарчадим, – деди бош шифокор...

Алижон
ЗОХИД

Guliston

1
2000

Учредитель:
Министерство по делам
культуры
Республики Узбекистан

На узбекском языке

Навбатчи муҳаррир:
Маҳкам МАҲМУДОВ

Мусахҳиҳ
Маҳмуда АБДУЛЛАЕВА

Фотомухбир
Владимир ГРАНКИН

Таҳририят манзили:
700029, Тошкент – ГСП,
Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

Телефонлар:

Бош муҳаррир – 136-78-90
Бош муҳаррир ўринбосари – 133-07-94
Маскул котиб – 133-07-94

Босишга рухсат этилди:

5.01.2000 йил.

Қоғоз ҳажми 60Х84 1/8

Офсет босма.

Шартли босма табоғи 7,64.

Наширёт ҳисоб табоғи 9,88.

Шартли бўёқли нусха 18,5.

Буюртма № 4959.

6800 нусхада чоп этилди.

Сотувда эркин нархда.

Редакцияга келган қўлёзмалар
таҳлил этилмайди ва
муаллифларга қайтарилмайди.
Муаллифлар фикри таҳририят
нуқтаи назаридан фарқланиши
мумкин.

“Шарқ” нашриёт-матбаа
концернининг босмахонаси.
700029, Тошкент,
Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

© “ГУЛИСТОН” 1/2000.

хр **Guliston**

Индекс: якка обуначилар учун - 820
ташкilotлар учун - 806

Баҳоси: Чакана савдода келишилган нархда.